



UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Passio Sanctorvm Martyrvm, Getulij, Amantij, Cerealis,
Primitiui, Symphorosae, ac septem filiorum**

Cardulo, Fulvio

Romae, 1588

urn:nbn:de:hbz:466:1-9427

Th
2477

K
11
37

Ms. 2477.

Handwritten text in a cursive script, likely a library stamp or inventory record, oriented horizontally across the page. The text is written in dark ink and appears to be a list or record of items, possibly books or documents, with some entries separated by colons. The handwriting is somewhat faded and the ink is dark brown.

Ex Legato Elmi Principis Frederici:
Epni Paderb. et Monaster:
Anna 1783.

PASSIO
SANCTORVM
MARTYRVVM,

*Gerulij, Amantij, Cerealis, Primitui,
Symphorosa, ac septem filiorum,*

Notis & digressionibus illustrata
Fuluij Carduli presbyteri
è Societate IESV.

Collegij Societatis Iesu Paderb.



R O M A E,
Apud Franciscum Zannettum.
M. D. LXXXVIII.

PERMISSV SUPERIORVM.
Ferdinandi Furstenbergij

P A S S I O

SANCTORVM

MARTYRVM

Genelli, Amantii, Cerealis, Primitivus,
Strophodora, ac septem filiorum.

Notis & dissertationibus illustrata
Fulvii Corduli presbyteri

et Societatis I. E. S. V.

Handwritten signature



R O M A E

Apud Franciscum Zannemann.

M. D. C. LXXVIII.

PERMISSUM S. PATRIONVM

Handwritten text

SENATVI POPVLOQ.

TIBVRTI

Fulvius Cardulus salutem &
veram felicitatem.



*VO D diu multumq. vestra
pro pietate, Tiburtes, expe-
tistis, & flagitastis, nunc de-
mum vobis opportune Deo
adiuuante afferimus, SS. Getulij sociorumq.
vitam, & B. Symphorose ac filiorum
passionem ex antiquis bibliothecis sa-
crarumque ædium & Cœnobiorum ar-
chiuis collectam. Neq. vero prius eden-
dam censuimus, quàm noui templi san-
ctis hisce Martyribus dedicati fores pa-
tuisent,*

a 2

tuisent,

tuisſent, illatiſq. eò ſacroſanctis reli-
quijs, veſtra in illos voluntas & pie-
tas conſtituiſſet: qua plane cognita, atque
perſpecta, putauimus non oportere mu-
nus hoc diutius vobis deberi. Promiſſum
exoluimus; pleniores in hiſtoriã notas,
& digreſſiones adiungere ſtuduimus, vti
& propoſitæ rei dignitati pro virili reſpõ-
deremus, & veſtræ Ciuitati, quam ſa-
nè tum erga ſuos beatiffimos ciues piam
& gratam, tum in noſtrum Ordinem be-
neuolam, ac liberalem ſenſimus, hoc etiã
genere gratificaremur officiij. Longior in
ijs forſitan, quàm decreueram, & quàm
poſtulabat res, fui; ſed illa me ratio a-
pud vos potiffimum excuſabit, quòd vel
Scriptorum ſcilicet, quorum teſtimonijs
utor, plus habent auctõritatis verba ip-
ſa, quàm eorundem à me alijs verbis bre-
uiter comprehenſa ſententia, vel ijs ma-
ximè eduntur hæc ſcripta, quibus eiuf-
modi

modi libri, unde digressiones petuntur,
aut nulli, aut certè ad manum non sunt;
atq. interim interrumpere lectionis cur-
sum non libet. Qui legere gravabitur,
his præteritis, ad reliqua citra iacturam
poterit transilire. Vos eo animo munus
accepturos confidimus, quo à nobis of-
ferri videtis. Nihil enim aliud nobis
propositum fuit, nisi ut Deum in San-
ctis laudantes suis, vos ad Christianam
pietatem vestra iam sponte currentes in-
citarem, atque ad germanam, & aui-
tam religionem imitandam commemo-
ratis immortalibus maiorum laudibus
inflammarem. Omnibus quidem Chri-
stianis horum patent exempla Sanctorum;
sed vobis præcipue ante oculos continen-
ter ut propria, & domestica posita de-
bent esse. Omnes item beatissimi Cælices
venerandi, colendi que sunt vobis; hi ta-
men maiorem quendam merentur in ea
Civi-

Civitate honorem, in qua nati, in qua
educati, in qua denique pro iustitia &
religione fortiter & gloriose certantes,
profuso sanguine vitaque vicerunt, &
triumpharunt, atque huius aeternae lau-
dis insignia, victoriae monumentum, trium-
phi memoriam sempiternam reliquerunt.
Ex quo illud etiam sequitur, ut Tibur-
tium nomen propter urbis nobilitatem,
& res praeclare gestas litteris ab eloquen-
tissimis scriptoribus olim consignatas
alioqui notum ac celebre, hi soli ferè cla-
rissimi ciues ubique terrarum magis ac
magis illustrent: cum in omnibus Chri-
stiani orbis Ecclesiis, quotannis Sancto-
rum martyrum Symphorosae ac filiorum
praeclara & beata pro Christo apud Ti-
burtinam Urbem mors appetita celebre-
tur. Vestrae nunc sunt partes, uti primis
vestrorum intuentes maiorum virtutem,
& quoad cum caelesti praesidio atque
ope

ope licuerit, imitantes, ut facitis, implo-
rato illorum vos patrocinio, & gratia
dignos præstetis; deinde nova æde opero-
sè constructa, vestrisque sanctis ciuibus,
ut postulabatis, dicata, diuinum benefi-
cium agnoscentes, cum caritate & be-
neuolentia memoriam teneatis viri om-
nium virtutum laude cumulati, Mat-
thæi Contarelli S. R. E. presb. Cardinalis:
cui Deus hanc mentem dedit, ut, quod a
vobis optantibus fieri hac tempestate
non poterat, pro sua pietate, & tam in
vestram Ciuitatem, quàm in nostram So-
cietatem, amore, opus illud atque ædifi-
cium excitaret. Id importuna hominis
morte imperfectum maturè absoluit non
minus beneficæ voluntatis, quàm rei fa-
miliaris ex testamento heres, Virgilius
Crescentius, Romanæ decus nobilitatis
& ornamentum, in quo summa graui-
tas cum probitate ac prudentia summa
con-

contendit. Hanc à vobis Ecclesiam pie
ac sancte frequentari, vehementer gau-
demus in Domino, speramusque Tibur-
tem populum maiora in dies suae pieta-
tis, atque erga sanctos Martyres hono-
ris & studij præmia percepturum. Hi eū
in via mandatorum Domini sui pergen-
tem benigni propitiūque cum voluptate
respicient, & iuvabunt. Bene valete in
Christo, & feliciter agite.
M. D. LXXXVIII. Nonis Iulij.

PASSIO
SS. MARTYRVVM
GETVLLI ET
SOCIORVM

PER F. LAURENTIVM SVRIVM
*ex vetustissimis, & manuscriptis codicibus
Martyrologijsq. descripta, et in tertium
volumen relata. x. Iunij.*



TEMPORIBVS Hadriani Imp.
fuit vir quidam, omnis diui-
næ legis peritissimus, idemq;
Christianissimus, Getulius
nomine. Degebat autem in
Sabinorum regione haud procul ab vr-
be Roma; conuocabatq; ad se quotidie
permultos, tum ex Italia, tum ex Græcia
Christianos, ijsq; alimenta præbens, di-
uinam legem exponebat, eosq; erudie-
bat. Peruenit autem rei fama ad aures
Hadriani Imperatoris, qui misso Cereale
Vicario iussit eum comprehendi. Vbi ad
illum venit Cerealis, inuenit eum seden-

A tem,

tem, & more solito Christianos instituentem, qui eius doctrina magis ac magis in fide Christi confirmabantur. Dixit autem ei Cerealis, Audisti quæ sint à Principibus edicta apud omnes proposita? Respondit S. Getulius, Itane Principū iussis parere necesse est? Cerealis dixit, Tu ipse edicito, æquumne sit parere. S. Getulius ait, Cui tandem, ò Princeps, obtemperandū est? mortaline homini & mox in putredinem abituro, an vero omnipotentis Dei filio? Cerealis dixit, Habet ergo filiū Deus vester? S. Getulius respondit, Habet plane, qui quidē & fuit, & est & erit semper. Cerealis dixit, Qua vel doctrina, vel signo nosse licebit filium Dei, Deum esse, quemadmodum tu doces? Respondit S. Getulius, Noueris verbum Dei verum Deum ex Deo Patre genitum, & de spiritu sancto conceptum, ex Virgine Maria natum esse, eumq; nouissimis temporibus dignatū esse venire, vt mortuos suscitaret, cæcos illuminaret, leprosos mundaret, super mare pedibus ingrederetur, vêtis & tempestatibus imperaret. Cerealis dixit, Nosse velim, quinā isthuc factum

factum sit. Tum S. Getulius vocauit ad se Amantium Tribunū, fratrem suum, qui metu Hadriani Principis latitabat, narrauitq; ei omnia de Cereale Vicario. Porro ipsi Cereali indicauit Amantium; ad cuius conspectū mirifice exhilaratus est Cerealis. Dixit autē ei S. Getulius, Abijce iam, Cerealis frater, artes Diabolicas, & amplectere Christi patientiam. Ego, cum in Tiburtina vrbe haberem vxorē, liberos, & opes, omnibus vale feci, vt possem ad æternam p[er]uenire salutem. Cerealis respondit, Equidem nec vxorem, nec proles habeo, quas relinquam; Si verò est aliquid æternum, ne quæso, illud me celetis. S. Getulius dixit, æternum hoc est, vt manufactis idolis repudiatis, in Christum Dei filium credas. Cerealis ait; At quo tandem ordine hæc fides suscipienda est, vt ne quid fuscatur in me resideat? Dixit ei Amantius Tribunus, amicus eius; Baptismū percipies in Christi confessione, & sic vitam habebis sempiternam. Si vero reliqueris omnia, quæ in hoc mundo appetis, centuplum accipies, & vitam æternam possidebis. Cerea-

lis ait, Ecquid obstat, quo minus pro Christo filio Dei sanguinem meum fundam? sed iā, quæso vos, morasnectere ne velitis. Tum S. Getulius ad pœnitentiam eū adhortabatur, simulq; ei triduanum indixere ieiunium, donec diuinitus edoceretur, quid faciendū esset. Cumq; tota nocte in vigilijs & precibus durarent, audierunt vocem angelicam ipsos admonentem, vt Xystum vrbis Romæ Episcopum ad se vocarent, & ab illo baptisma perciperent.

Venerunt igitur Romam, & accersito B. Xysto Episcopo, in Cryptam quandam eius, quā diximus, regionis ingressi sunt; vbi B. Xystus more Christiano eum catechismo imbuit, ac deinde baptizauit. Eadem autem hora vidit Cerealis descendentem super se Spiritum sanctū, & mox ingēti voce clamauit, Ecce, video lumen quoddam, solis splendore illustrius, in me delabi. Porro B. Xystus pro singulis obtulit sancta libamina, & participes eos fecit sacrosancti corporis & sanguinis Christi: & cum eos in fide confirmasset, gratias agens, discessit ab eis. Eodem tempore

pore officiales Cerealem quæsierunt .
Venit autem Vincentius quidam eò, ubi
erant sancti, aurum publica exactione
collectum asportaturus. Vt autem vidit
eum Cerealis, dixit ei, Nos temporarias
res iam abiiecimus, ut fruamur æternis .
Temporalia enim vnà cum illis, qui amo-
re ea prosequuntur, in nihilum redigen-
tur. Tum Vincentius magna voce excla-
mauit; O principes orbis, & reipublicæ
moderatores, seductus est Cerealis digni-
tate Vicarius, relictisq; Dijs phantasma-
ta sectatur; multaq; ira incensus celeri-
ter cucurrit ad Hadrianum Principem,
eiq; quid comperisset, exposuit, nempe
Cerealē se Christianum confiteri. Itaque
Hadrianus misit Licinium consularem,
qui ipsi Cerealem sisteret. Licinius ve-
niens ad urbem Sabinorū, tenuit Cerea-
lem, & cum illo Getulium, Amantium, &
Primitium: moxq; scripto petijt ab Ha-
driano, quid de illis fieri iuberet. Rescri-
psit autem Hadrianus, ut aut immolarēt
dijs, aut ignibus cremarentur. Eodem er-
go die, quo lectæ sunt litteræ Imperato-
ris, iussit Licinius in ciuitate Tiburtina

tribunal sibi præparari, sanctosque victos exhiberi. Cumq; venissent, ita dixit, Adeone, Cerealis, vitam desperasti tuam, vt præcepta Principũ, qui toti imperant orbi, contemnenda putes? Cerealis respondit, Et thesauros publicos declinatione perfecta tradidi in publicum, & Christo Iesv me seruiturum promitto, vt vitam obtineam sempiternã. Licinius dixit; Sacrifica dijs Ioui & Marti: alioqui extorquebo à te animam tuam. Respondit S. Getulius; Ego non perdam animam meam, immo verò potius lucrabor eam. Tunc ira inflammatus Licinius, iussit eos exspoliatos cædi, dicens, Præcepta Principũ contemnere nolite, sed magnis dominis obtemperate. Cum autem cæderentur, Beatus Getulius magnificans Deum, alta voce dixit: Gratias ago Deo Patri omnipotenti, & Domino Iesu Christo, eiq; meipsum sacrificium mundum offero. Dixit ei Licinius, Quod est mundum sacrificiũ? B. Getulius respondit: Spiritum contribulatum, & cor contritum & humiliatum Deus nõ despicit. Licinius dixit ad ministros: Abducite istos

stos in carcerem : vbi sane ad dies viginti septem permansere . Porro Licinius Romanam proficiscens, res gestas narrauit Hadriano Imperatori . At ille furore percitus, misit milites, qui eos flammis exurent. Ducti sunt ergo sancti Martyres ad tredecim milliaria ab vrbe Roma, & illic ligatis manibus & pedibus ad flumen Tiberim in ignem coniecti sunt . Cum autem B. Getulium flammæ non contingerent, & ille magis in Domino confortatus, solutis vinculis Christum Dei filium glorificaret, milites caput ei fustibus confrugerunt : & sic, inuocans Dominum, emisit spiritum. Cuius sacrum corpus colligens Symphorosa vxor eius, honorifice sepeliuit in arenario prædij sui . Vbi (vt codex Vaticanus testatur) frequenter cū filijs suis vigilas & orationes celebrabat cum B. Exuperantio presbytero . Ado etiam in suo Martyrologio iiij. Idus Iunij; Consummati sunt, inquit, Beati Martyres in fundo Capreolis via Salaria, ab vrbe Roma plus minus milliario tertiodécimo supra fluuium Tiberim in parte Sabinensium . Quorum corpora collegit B.

Symphorosa, vxor B. Getulij martyris,
 Quæ non longe post eundem ipsum mar-
 tyrem cum septem suis filiis fuit marty-
 rio confecta, videlicet xxvii. die men-
 sis Iunij, & sepulta est in prædio suo, lo-
 co, & oppido supra nominato.

AD HISTORIAM
PASSIONIS
SS. GETVLII,
SOCIORVMQVE EIVS
Cerealis, Amantij, &
Primitiui.



TEMPORIBVS Hadriani Imp.]
Hac persecutio, quam plerique om-
nes post Beatorum Stephani Proto-
mart. & Iacobi Apostoli necem, ter-
tiam numerant, à Traiano Cesare
mota, per Hadrianum, qui ei suc-
cessit, continuata aliquandiu est. Et quidem impe-
rante Traiano adeo crudeliter in Christianos est a-
ctum, vt in sacras etiam martyrum reliquias Ethni-
ca seuiret impietas. Is sane in persequendis Chri-
stianis (vt Orosius lib. 7. cap. 12. scribit) errore de-
ceptus, tertius à Nerone cum passim repertos cogi
ad sacrificandum Idolis, ac detrectantes interfici
præcepisset, plurimique interficerentur, Plinij Se-
cundi, qui inter ceteros iudices persecutor datus
fuerat, relatu admonitus, eos homines præter con-
fessionem Christi, honestaque conuenticula, nihil

con-

contrarium Romanis legibus facere, fiducia sane innocentis confessionis nemini mortem grauem ac formidolosam videri, rescriptis illico lenioribus temperauit edictum; Christianos videlicet conquirendos quidem non esse, delatos autem, siue, vti Tertullianus in Apologetico loquitur, oblatos puniri debere, libellos item sine auctore nullo crimine recipi non oportere, in quo tamen rescripti genere haud quam semper Traiano præsides paruerunt.

Hadrianus vetustiore origine à Picentibus, posteriore ab Hispaniensibus oriundus (siquidem Hadria, quod oppidum agri Piceni etiam mari Hadriatico nomen dedit, ortos maiores suos apud Italicam Hispaniæ urbem, Scipionum temporibus resedisse, in libris vitæ suæ Hadrianus ipse commemorat) Aelio Hadriano cognomento Afro, Traiani principis consobrino, matre Domitia Paulina Gadibus orta, natus Romæ IX. kal. Febr. Imp. Cæs. Vespasiano Augusto VII. & Tito Cæs. V. Coss. anno vrbs DCCCXXIX. Christi LXXVII. siue, vt quibusdam placet, adoptatus à Traiano, cum legatus Syriæ belli Parthici tempore præpositus esset, siue, vt alij malunt, Plotinæ Augustæ factione ac studio ad imperij culmen euectus, imperare cæpit Antiochiæ III. Idus Augusti, die obitus Traiani, anno à Virginis partu CXIX. quo item die cum principatu omnes etiam imperij titulos & iura suscepit. Imperauit annis XXI. mensibus X. diebus XXIX. Obijt Baijs in Campania VI. Idus Jul. Anno salutis CXXXIX. Aetatis suæ I. XIII. miserabili morbo consumptus, & omnium ferè membro-
rum

rum diuturno cruciatu confectus vsque eo, vt doloris impatiens, cuperet domesticorū manu vitam finire; ac, ne sibi manus afferret, carissimorum custodia seruaretur. Auctores Dion, Spartianus, Eutropius, Sex. Aur. Victor, & alij. Hic imperator ingenio excelso ac vario, non latinis modo, sed græcis etiam litteris adeo eruditus, vt à plerisque Græculus diceretur; memoria incredibili; idem mathematicus, architectus, geometra, musicus, statuarius, pictor; multarum denique artium non ignarus, doctos viros in honore habuit, & diuites fecit. Algoris, æstus, laborisque patientissimus, peregrinationis ita studiosus, vt prouincias prope omnes pedibus peragrauerit: belli æque, ac pacis studijs clarus, disciplinæ militaris scientissimus, in qua multa correxit, quæ insequentes principes probauerunt. denique (vt Sex. Aur. Victoris vtar testimonio) Hadrianus varius, multiplex, multiformis, ad vitia atque virtutes quasi arbiter genitus, impetum mentis quodam artificio tegens, ingenium inuidum, triste, lasciuum, et ad ostentationem sui insolens callide tegebat; continentiam, & facilitatem, clementiamque simulans, contraque dissimulans ardorem gloriæ, quo flagrabat; acerrimus ad laceffendum pariter, & respondendum serijs, ioco, maledictis, referre carmen carmini, dictum dicto, prorsus vt meditatum crederes aduersus omnia; & cetera. Ad hæc, Traiani inuidens gloriæ ex Mesopotamia, Assyria, Armenia, quas ille prouincias fecerat, reuocauit exercitus. Euseb. in chron. Hoc ergo à Christi religione auerso, & veræ pietati infesto, in-

flitu.

Stitutamque à Traiano Christiani nominis vexationem prosequente, multi pro fide certantes palmam tulere martyrij. Nominantur in vetustis sacrorum annalium monumentis Ariadna, Philetus cum socijs, item Brixia Iouita, Faustinus, Afra; tum Hesperus cum Zoa coniuge, ac liberis Cyriaco & Theodulo in Græcia passus, Calocerus Albingauni, Aca-cius Alexandria; in Armenia decem millia martyrum crucifixorum: Cæsarea in Cappadocia Eupsy-chius: Romæ Hermes vir illustris, & Theodora eius soror, Seraphia virgo Antiochena, Sabina Romana, Valentini clarissimi viri vxor, Seraphiæque in Christiana fide discipula, Xystus primus Pont. Max. Berryllus, & Liberalis Cannarum Episcopus: in Sabi-nis hi ipsi, de quibus scribimus, Getulius seu Zoticus, Cerealis, Amantius, Primitiuus: Tibure Symphoro-sa cum septem filijs: Tuderti Terentianus Episcopus: Alibi Thamel cum socijs: postremo (vt alios omit-tamus, quorum nomina Deus nouit, pro cuius gloria & honore mortem fortiter & alacriter obierunt) in vrbe Astensi Secundus, à Calocero Christianæ fi-dei rudimentis imbutus, & à Iouita baptizatus. Hic martyrio affectus traditur Anno salutis CXXXIII. Augurio & Sergiano Coss. quo anno sanctus Qua-dratus Apostolorum discipulus, & Aristides philo-sophus Atheniensis, vir fide & sapientia clarus li-bros apologeticos pro Christiana Religione conscri-ptos, cum quidam improbi ac perditii homines Christi fideles urgere ac premere conarentur, Hadriano de-derunt; quibus Imperator commotus, & litteris etiam

etiam persuasus nobilissimi viri Sereni Granij, aliàs Serenij Graniani, Legati, qui iniquissimum esse diceret clamoribus vulgi innocentium hominum sanguinem concedi, & sine vlllo crimine, nominis tantum & sectæ reos fieri, persecutionem postero anno, qui CXXXV. fuit, inhibuisse narratur; & Minutio Fundano Asiæ Proconsuli scripsisse, sine obiectu criminum Christianos non condemnandos. Euseb. lib. IIII. Eccl. hist. cap. IX. & Nicephorus lib. III. cap. XXVII. eius epistolæ posuerunt exemplum, à Iustino Philosopho & martyre memoriæ proditum, qui in priori apologia, quam pro fidei nostræ defensione compositam Antonino Pio (qui ab Hadriano Cæsare adoptatus, post eum Romanum administravit imperium) tradidit, talis rescripti auctoritate usus, hæc præfatur. Possumus hoc à vobis ex rescripto maximi & illustrissimi Cæsaris Hadriani, patris vestri, qui ita, vt per supplicem libellum rogauimus, iudicia exerceri iussit, petere; idque non tam quòd ab Hadriano mandatum sit, quàm quòd iustam esse petitionem nostram sciamus. Subiecimus autem Epistolæ Hadriani exemplum, vt hac quoque parte veritate nos niti cognoscatis.

Hadrianus Cæsar Minutio Fundano.

Litteras à Serenio Graniano, viro clarissimo, cui tu in prouincia successisti, accepimus. Inquirenda nobis res prorsus esse videtur, ne homines innocentes opprimantur, neue calumniatoribus occasio
gras-

graffandi præbeatur. Quòd si provinciales tui, persecutiones aduersus Christianos suas processu legitimo pro tribunali probare possunt, vnam eam sequantur viam, neque solis petitionibus atque vociferationibus vtantur. In primis enim conuenit, si qui ad accusandum accedere velint, te causam legitime cognoscere. Itaque si quis eos detulerit, atque probauerit contra leges quidquam commisisse, tu pro delicti qualitate ita sententiam aduersus eos feres. Verum Hercle si quis calumnie causa crimen cuiquam intendisse compertus fuerit, pro maleficij grauitate, in eū modis omnibus animaduertas. Huiusmodi sententiam habet exemplum epistolæ Hadriani. Euseb. Eccl. hist. lib. iiii. cap. iii. viii. & ix. & in chron. S. Hieron. de viris Illustr. Orosius lib. vii. cap. xiii. Beda, Vsuardus, Ado Vien. in chron. Nicephorus lib. iii. cap. xxi. xxvi. xxvii. Trithemius. Idem Imperator xviii. anno imperij sui Iudæorum gentem, scelerum suorum furij exagitatam tumultuantem ac rebellantem per Iulium Seuerum, aliosque fortissimos duces in Iudæam missos internecione deleuit, cæsis vno die quinquies centenis & octoginta millibus, arces quinquaginta euertit, vicos nongentos octoginta quinque diripuit, & ferro ignique vastauit, anti-que Hierosolymorum vrbis reliquias solo æquauit, vt, iuxta Saluatoris oraculum, ne lapis quidem super lapidem relinqueretur; pomærij contractis nouam restituit, & de suo nomine Aeliam nuncupauit, lege lata; ne cui Iudæo in eam urbē aditus pateret (quod futurum olim diuini vates prædixerant) Christianis tantum

tantum ac peregrinis ciuitate permissa, in ipso autem templi adyto statuam ipse suam equestrem collocauit. Euseb. lib. III. hist. Eccl. cap. VI. & in Chron. Orosius lib. VII. cap. XIII. Dion Cassius in vita Hadriani, Niceph. lib. III. cap. XXIII. Cogitauit etiam (teste Lampridio in vita Alexandri Seueri) templum Christo edificare, eumque in numerum Deorum referre. Lampridij verba sunt hæc; Alexander septimo die Capitolium, cum in vrbe esset, ascendit; templa frequentauit: Christo templum facere voluit, eumque inter Deos recipere. Quod & Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus ciuitatibus sine simulacris iusserat fieri; quæ hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quæ ille ad hoc parasse dicebatur, sed prohibitus est ab his, qui consulentes sacra, repperant, omnes Christianos futuros, si id optato euenisset, & templa reliqua deferenda.

Vir quidam omnis diuinæ legis peritissimus.] Vsuardus clarissimum, et doctissimum vocat. M. item R. Equilinus autem doctissimum in fide Christiana.

Idemque Christianissimus.] Sic etiam Beda in Martyrologio.

Cetulus nomine.] Sic legitur in Martyrolog. Bedæ, Vsuardi, Adonis, & in exemplaribus Vaticano & Lateranensi. In Codice autem antiquissimo Casinensi scriptum est, Zoticus: in altero item Vaticano Longobardicis characteribus exarato, qui hanc historiam à S. R. E. notarijs, vt creditur, scriptam continet, ita semper legitur, Zoticus, qui & Getulus; quæ quidem lectionem confirmat plumbea lamina in templo

*plo sancti Michaelis Archangeli ad forum piscariū,
Anno humanæ salutis MDLXII. Pio IV. Pont. Max.
cum sacris reliquijs SS. Symphorose & filiorum re-
perta, atque hoc epitaphio inscripta,*

*Hic requiescunt corpora sanctorum Mar. Sym-
phorose, & viri sui Zotici, & filiorum eius à
Stephano Papa translata.*

*Præterea Tibure inscriptiones in templo S. Sab-
bæ, & S. Angeli repertæ (de quibus suo loco dice-
tur) & à tergo aræ maximæ veteris Ecclesiæ S. Pe-
tri Apostoli à B. Simplicio summo Pont. constructæ
hæc extat inscriptio,*

Hic requiescit Zoticus martyr.

*Et in sacrario caput eiusdem lignea capsella in-
clusum per multa secula servatum est, donec anno in-
staurati orbis MDLXXXVII. decimo sexto kal. Augu-
sti solemni pompa, & ingenti populi frequentia &
religione translatum est in nouum templum Societa-
tis I E S V, quod in ea vrbe pia liberalitate Mat-
thæi Contarelli Cardinalis S. Stephani nuper edifica-
tum, S. Symphorose nomine placuit appellari, quam
quidem rem alibi plenius & vberius describemus.
Tiburtini autem alium Zoticum, quàm Getulium,
non agnoscunt: cuius venerandum corpus cum &
Romæ in Diaconia S. Archangeli Michaelis, & Ti-
bure in æde S. Petri Apostoli requiescere perhibe-
tur, sic accipiendum est, uti Apostolorum Principum
corpora & in Basilica Vaticana S. Petri, & in Basi-
lica*

lica S. Pauli via Ostiensi condita esse dicuntur.

Neque enim omnia ossa utrobique inesse, sed mediam partem intelligimus. Itaque verisimile est, S. Getulij seu Zotici corpus, cum à Stephano Papa (de quo suo loco dicemus) translatum est, partim Romam partim Tibur fuisse deportatum. Hoc modo eximitur scrupulus plerisque iniectus ex eius lectione libelli, qui de urbis Ecclesiis inscriptus circumfertur, ubi sæpe eorundem sanctorum corpora duobus in locis recondita memorantur. Melius scriberetur, Reliquia, quo nomine non semper integra corpora, siue omnia ossa vnius corporis, sed sæpenumero partem corporis, siue ossium significare voluerunt, sacrorum annalium & rerum ecclesiasticarum Scriptores: quemadmodum in nostris ad Passionem SS. Martt. Abundij & Abundantij Notis docuimus. Hinc profecto sequitur, ut, dum in nouo Martyrolog. Rom. prid. Id. Ianuar. legis: Tibure S. Zotici martyris, eundem hunc Zoticum existimare debeas, qui et Getulius dictus est, & III. Id. Iunias collocatur. Licet enim plures fuerint SS. Zotici martyres probatis in Martyrologijs nominati, vnus in Africa cum Rogato, Modesto, Castulo, & militibus XL. alter Alexandria cum Tharsicio, Cyriaco, alijsque: tertius Nicomedia cum Datio, & Caio (Beda Zosium & Dasium vocat) & duodecim militibus martyrio coronatus: quartus Episcopus Comana in Armenia, Seuerio Imp. fidei causa necatus: quintus in Deciana persecutione cum Irenæo, Hyacintho, & Amantio, Romæ pro Christo peremptus: sextus in Græcia Diocl. et Maximiano

B Impp.

Impp. cum Agathonico, Theoprepio, Acindyno, & Seueriano: septimus iisdem Impp. in eadem prouincia cum Victore, Zenone, Casario, Christophoro, Theona, et Antonino, Christianæ religionis causa interfectus: nullus tamen eorum videtur ad Tiburtinam ciuitatem magis pertinere, quàm hic, qui alio nomine Getulius appellatus, Tibure & uxorem, & liberos, & amplissimas fortunas se reliquisse in hac ipsa proficitur historia. Accedit constans opinio & fama, vetusque traditio Tiburtinorum, qui hunc Zoticum, cuius sacras habent & venerantur reliquias, Getulium B. Symphorose Tiburtinæ matronæ coniugem esse pro certo credunt, ac prædicant.

In Sabinorum regione.] Agrum Sabinum inter Narem, & Anienem flumina, & Aequicolos contineri Cato & Sempronius tradiderunt. Strabo autem lib. v. angustum quidem Sabinis agrum, sed in longitudinem à Tiberi amne, oppidoque. Nomento per mille stadia, hoc est, centum viginti quinque millia passuum ad Vestinos usque porrectum, assignat. quem agrum xxxv. Mill. pass. ab Hadriatico mari, xxx. à Tyrrheno abfuisse, in longitudinem vero paulo minus cxxv. millibus passuum patuisse ex sententia Catonis, Dionysius primo libro testatur. Florus lib. v. cap. xv. de bello Sabino, hunc usque ad Hadriaticum fere mare pertinuisse ostendit, cum scribit, Curiū Dentatū Consulē omnē eum tractum, quā Nar ambit, fontesque Velini, Hadriatico tenus mari, igne ferroque vastasse. Strabo rursus eodem libro ante eum locum, quem modo adscripsimus, Sabinia inter Latinos Umbrosque iacet;

iacet; extenditur & ipsa ad Samnitum montes, propinquior Apennino ad Vestinos, Pelignos, & Mar-sos. Dionysius lib. v. perhibet Anienem fluvium ad Tibur de alta rupe præcipitatum, per campos deinde labi, & Sabinos à Romanis disternare, amœnum aspectu, & potu non ingratum, donec in Tiberim influat. Plin. lib. III. cap. v. Tiberim per XL. millia passuum non procul Tiferno Perusiaque, & Ocriculo Etruriam ab Umbris ac Sabinis, mox circa tredecim millia passuum vrbis Veientem agrum à Crustumino, dein Fidenatem, Latinumque à Vaticano dirimere scribit. Sabinis, inquit Strabo, gens antiquissima est, indigenæ & Aborigines. Rerum scriptor Fabius auctor est, Romanos tum primùm diuitiarum sensum accepisse, cum huius potiti sunt gentis. Per ipsos via Salaria non magnæ longitudinis strata est (in quam & Nomentana incidit apud Eretum Sabinorum vicum supra Tiberim iacentem) ex eadem Collina porta inchoans. Nostra memoria Sabiniam appellant quidquid inter lacum Velinum, urbem Reate, Tiberim, Narem, & Anienem flumina continetur.

Haud procul ab vrbe Roma.] Milliario XIII. ut ex ipsa narratione perspicitur. Aliqua exemplaria locum adijciunt, nominatque sæpius ciuitatem Gavis: quæ quidem vox, cum apud nullum idoneum reperiatur auctorem, aut corrupta creditur, aut noua, & illis temporibus cum ipso simul oppidulo nata, seu vico, quem huiusce scriptor historiæ ciuitatem atque urbem appellat: Ea vero ubi fuerit, ignoratur. neque id mirum videri debet, cum Strabo, Diony-

sus, Pliniusque testentur, iam tum ipsorum ætate in agro Sabino complura oppida ita esse desuisse, ut neque vestigia, neque nominum memoria, propter migrationes, apud regionis incolas superesset: alia ruinis collapsa iacuisse quadam cum olim florētissima fuissent, ut Fidena, Collatia, Antenna, Cenina, a Fabio Pictore, Virgilio, Liuius, Dionysio nominata, quæ intra quintum & sextum lapidem ab urbe Roma distabant, Strabo refert sua memoria in paruos vicos redacta. Eadem postea procedente tempore sic prorsus interiere, ut quibus in locis extiterint, haud quaquam appareat.

Tum ex Græcia] Ergo Græcis litteris & disciplinis instructus.

Alimenta præbens] Erat enim tum locuples ac diues, ut ipse paulo post docebit, tum beneficus & liberalis in proximos.

Diuinam legem exponebat] ut qui esset in Christiana fide doctissimus; quod supra significatum est, egregiusque Theologus, quod infra patebit.

Cereale Vicario] cuiusdam Tutij Cerealis consularis mentionem Plinius facit lib. II. epist. XI. Iulij Cerealis Martialis li. XI. epig. LIII. Martyrologia duos præterea Cereales martyres habent, alterum Alexandria cum Pupulo, Caio, & Serapione occisum pridie Kal. Martias, alterum militem. x. Kal. Octob. sub Decio Cæsare, capite cum Sallustia uxore damnatum. Vicarius autem dicitur, qui vicem alicuius gerit. Cæsarium temporibus Romano florente imperio, Duces, Tribuni, atque adeo Præfecti prætorio suos habebant Vicarios, per quos Provincias, aut exercitum regebant. Sic legimus

Vica-

Vicarios vrbis Romæ, Italiae, Hispaniarū, Britāniarū, Africę, septem prouinciarū, etc. Aurelianus Imperator, vt Vopiscus refert, ante imperium sub Valeriano Augusto, qui a Sapore Persarum Rege acie victus apud eos miserabili captiuitate vitam finiuit, multos habuit ducatus, plurimos tribunatus, Vicarias Ducum, & Tribunorum, diuersis temporibus prope quadraginta. huius item epistola militaris est ad Vicarium suū data huiusmodi: Si vis tribunus esse, immo si vis viuere, manus militū cōtine, &c. Vlpianus quoq; Crinitus, quem Valerianus Cæsaris loco habere instituerat, eidem Imperatori gratias egit, quòd sibi Vicariū Aurelianū dedisset. hæc Vopiscus. Cerealē igitur aut præfecti prætorio, aut præfecti Vrbi, aut vrbis Romæ Vicariū fuisse existimare debemus. Fuerat autē (inquit Ado) Cerealis in conspectu Hadriani cum fratre B. Getulij Amantio, acceptus.

Christianos instituentem] Idque laicus faciebat, & maritus. tales fuisse accepimus Tertullianū, Hilarium, Boetium; qui quamuis uxorem haberent, tamen nūc voce, nunc scriptis munus christiani Doctoris vtiliter & gloriose obibant. Animaduertant hoc clerici ecclesiisque præfecti, neque suo ordine graduque alienum arbitrentur ea opportune perdiscere, quæ, vbi res tempusque postularit, conceditos sibi possint ad salutem populos edocere.

Cui tandem, ò princeps, obtemperandum est?] Sic Petrus & Ioan. in Act. Apost. cap. III. loquuntur: Si iustum est in conspectu Dei vos potius audire, quàm Deum, indicate. Et cap. v. Obedire oportet

Deo magis, quàm hominibus.

Amantium (alias, Adamantium) Tribunum.] Tribunum militum intellige, qui primum mille præfuit militibus, deinde, ubi legio in decem cohortes diuisa fuit, vnam regere cohortem cæpit. Cum enim initio conditæ Urbis exercitus Populi Romani ex tribus duntaxat peditum millibus constaret, tres tantum Tribuni militum sufficiebant: post auctis Romani imperij opibus, Tribuni sex primum, postea XVI. in quatuor legiones populi suffragijs creati. Hi vero singuli mille viris præerant, tum, cum Romanus exercitus quatuor legionibus, legio autem quatuor millibus peditum continebatur. Post, cum legiones ipsæ ad quinque millia & amplius militum augeri cæpissent, viginti quatuor Tribuni à populo creari cæpti, sex quæ per singulas legiones distributi. C. Marius (vt tradit Sex. Pompeius) sex millium & ducentorum hominum primus legionem conscripsit. Vt autem qui singulis legionibus præerant, Legati legionis, sic qui cohortibus, Tribuni vel Præfecti vocabantur. hæc ex Liuius, Polyb. Vegetio, & Gell.

Omnibus valefecit.] Hoc est, omnia valere iussi, omnibus vale dixi, siue, nuntium remisi; Euangelicum secutus cōsilium: Omnis, qui reliquerit domū, vel fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit.

Si vero est aliquid æternum.] Vt Ethnicus loquitur, veræque philosophiæ ignarus, & qui fortè à suis audisset, nihil esse æternum, sed interitui obnoxia

xia omnia, animā quoque ipsam esse mortalē. hoc autē Cerealis dictū ad illa postrema Getulij verba referendum est, *Ut possem ad æternā peruenire salutem.*

Quo tandem ordine hæc fides suscipienda est?] Quod tam cito Cerealis animus incipiat ad credendum inflecti, nemini mirum videri debet. Primum enim auctoritatem exemplumque Getulij, viri sanctitate, doctrina, genere, opibusque præstantis; deinde Amantij amicitiam atque præsentiam, maximi apud eum ponderis esse oportuit; iam, Paulo teste, viuum esse sermonem Dei, & efficacem, et omni gladio ancipiti penetrabiliorem quis nescit? Prima B. Petri Apostoli concio, non oratorij ornamentis exculpta, sed Spiritus sancti vi atque efficacitate instructa circiter tria millia hominum ad Iesum Christum repente traduxit.

Ne quid fuscum.] Fuscum, sordidum, deturpatum vitio naturæ corruptæ, prauæque consuetudinis, sed omnia ad optatum candorem nitoremque reuocentur.

Si vero reliqueris.] Cum baptismum ad salutem necessarium esse docuisset, quod sine fide Deo placere non possumus, deinceps, quod consilij & perfectionis, non necessitatis est, indicat, ut omnia relinquat, præmio ex Christi Evangelio doctrinaque proposito.

Sanguinem meum fundam.] Diuinæ magnæ vis gratiæ, qua Cerealis perfusus non modo ad sacrum suscipiendum lauacrum, sed ad martyrium etiā subeundum animatus & paratus iam est.

Ad penitentiā.] Quæ in adultis necessario an-

antecedit, ut baptisma digne suscipiatur. Cum enim hoc sacramentum ideo sit expetendum, ut Christum induamus, & cum eo coniugamur, erit profecto hac sacra ablutione indignus, qui in vitijs & peccatis permanere constituit, tantum abest, ut eum admissorum scelerum, & male actæ vitæ pœniteat. Quapropter Apostolorum princeps magnæ illi hominû multitudini, qui, ut in Apostolicis actibus scriptum legimus, compuncti corde ab eo, ceterisque Apostolis quid sibi faciendum esset, quæsierant, ita respondit: Pœnitentiam agite, & baptizetur unusquisque vestrum; & alio loco, Pœnite mini, inquit, & convertimini, ut deleantur peccata vestra. Item B. Paulus ad Romanos scribens, euidenter edicit, ei, qui ad baptismum accedit, omnino moriendum esse peccatis; quare nos monet, ne exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato, sed exhibeamus nos Deo tamquam ex mortuis uiuentes. Quocirca & aquam adituri (ut Tertullianus in libro de corona militis tradit) ibidem, sed & aliquanto prius in ecclesia, sub Antistitis manu contestamur, nos renunciare Diabolo, & pompæ, & Angelis eius: & olim Competentes appellabantur, qui libero arbitrio vtentes, pœnitentiam ab Ecclesia accipiebant, ut digni essent ad Catechismum, deinde ad baptismum accedere. Competens (ait Isidorus) vocatur, qui post instructionem fidei competit gratiam Christi, inde & à petendo competens vocatur. De ijs autem III. de Consecrat. Distinct. IIII. Cano. LV. ex Concilio Agathensi: Symbolum etiam placuit ab
 omni-

omnibus Ecclesiis una die, id est, ante VIII. dies Dominica Resurrectionis publice in Ecclesia cōpetentibus predicari. & I. Dist. XXXIII. Palea ex dictis Augustini: Audite carissimi membra Christi, & matris catholicae Ecclesiae filij. Quod dico competentibus, audiant fideles; quod dico fidelibus, audiant competentes; quod dico fidelibus, & competentibus, & pœnitentibus, audiant & catechumeni, audiant omnes & timeant, & nemo contemnat. Sic sit mihi in consolatione uester auditus, ne uobis sit in testimonium dolor meus. Competentibus dico, fornicari uobis non licet. Est eiusdem B. Augustini de expositione symboli ad competentes sermo CXXXI. & de utilitate ac necessitate pœnitentiae homilia L ubi tres actiones pœnitentiae statuit, quas mecum, inquit, uestra eruditio recognoscit. Sunt enim usitate in Ecclesia, & diligenter attendentibus notae: Una est, quae nouum hominem parturit, donec per baptismum salutaris omnium praeceptorum fiat absolutio peccatorum, ut, tanquam puero nato, dolores transeant, quibus uiscera urgebantur ad partum, & tristitiam letitia consequatur. Omnis enim qui iam arbiter suae uoluntatis constitutus est, cum accedit ad sacramenta fidelium, nisi eum pœniteat uitae ueteris, nouam non potest inchoare. Ab hac pœnitentia, cum baptizantur, soli paruuli sunt immunes. Nondum enim uti possunt libero arbitrio, quibus tamen ad consecrationem remissionemque originalis peccati prodest eorum fides, à quibus offeruntur, ut quascunq; maculas delictorum per alios

ex

ex quibus nati sunt, contraxerunt, aliorum etiam in-
terrogatione ac responsione purgentur. Ceterorum
hominum nullus transit ad Christum, ut incipiat esse
quod non erat, nisi eum pœniteat fuisse quod erat.

Altera vero pœnitentia est, cuius actio per totam
istam vitam, qua in carne mortali degimus, perpetua
supplicationis humilitate subeunda est, quia vitam
æternam incorruptibilem, immortalemq. nullus de-
siderat, nisi eum vitæ huius temporalis, corruptibi-
lis, mortalisque pœniteat. Tertia actio est pœni-
tentia, quæ pro illis peccatis subeunda est, quæ legis
decalogus continet: & de quibus Apostolus ait,
Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.
In hac ergo pœnitentia maiorem quisque in se seueri-
tatem debet exercere, ut à seipso iudicatus non iudi-
cetur à Deo. Et lib. de fide & operibus, cap. vi. docēs
quando, & quibus sit dandus baptismus, Videamus,
inquit, utrum ad percipiendum baptismum sic ad-
mittendi sint homines, ut nulla ibi vigilet diligentia,
ne sanctum canibus detur: usque adeo, ut nec apertis-
simi adulterij perpetratores, & eius perseverantiæ
professores, à sacramento tantæ sanctitatis videantur
arcendi: quò sine dubio non admitterentur, si per ip-
sos dies, quibus eandem gratiam percepturi, suis no-
minibus datis, abstinentia, ieiunijs, exorcismisque
purgantur, cum suis legitimis & veris vxoribus se
concubituos profiterentur, atque huius rei quamvis
alio tempore licitæ, paucis ipsis solennibus diebus
nullam continentiam seruatuos. Quomodo igitur ad
illa sancta, recusans correptionem, adulter admitti-
tur

tur, quò recusans observationem non admittitur coniugatus? sed prius, inquiunt, baptizetur, deinde doceatur, quid ad bonam vitam moresque pertineat. Fit hoc, ubi quenquam forte dies urget extremus, ut ad verba paucissima, quibus tamen omnia continentur, credat, sacramentumque percipiat, ut, si ex hac vita migraverit, liberatus exeat à reatu preteritorum omnium peccatorum. Si autem sanus petit spatium discendi, quæ discenda sunt, quod aliud opportunius tempus reperiri potest, quo audiat quemadmodum fidelis fieri ac vivere debeat, quàm illud, cum attentiore animo atque ipsa religione suspensio saluberrimæ fidei sacramentum petit? An usque adeo dissimulamus à sensibus nostris, ut vel nos ipsos non recordemur, quàm fuerimus attenti atque solliciti, quid nobis præciperent à quibus catechizabamur, cum fontis illius sacramenta petereamus, atque ob hoc Competentes etiam vocaremur: vel non intueamur alios, qui per annos singulos ad lauacrum regenerationis accurrunt, quales sint ipsis diebus, quibus catechizantur, exorcizantur, scrutantur, quanta vigilantia conueniant, quo studio ferueant, qua cura pendeant? Si tunc tempus non est discendi quæ vita congrua tanto, quod accipere desiderant, sacramento, quando erit? An vero, cum acceperint, in tantis criminibus permanentes etiam post baptismum, non noui homines, sed rei veteres, ut videlicet peruersitate mirabili prius eis dicatur, Induite hominem nouum, & cum induti fuerint, postea dicatur, Exuite veterem: cum Apostolus san-
ordi-

ordinem tenens, dicat; Exuite veterem, & induite nouum: & ipse Dominus clamet, Nemo assuit pannum nouum vestimento veteri; & nemo mittit vinum nouum in vtres veteres. Quid autem aliud agit totum tempus, quo catechumenorum locum & nomen tenent, nisi vt audiant quæ fides, & qualis vita debeat esse Christiani? vt cum seipsos probauerint, tunc de mensa Domini manducant, & de calice bibant, quoniam Qui manducat indigne, iudicium sibi manducat & bibit. Quod autem fit per omne tempus, quod in Ecclesia salubriter cōstitutū est, ut ad nomen Christi accedentes, catechumenorū gradus accipiant, hoc fit multo diligentius & instantius his diebus, quibus Competentes vocantur, cum ad percipiendum baptismum sua nomina iam dederunt. & Epist. CLV. Marciano veteri amico gratulatur, quod Catechumenus sit factus, hortans illum, vt baptismum accipiat, & Eucharistiam: clauditq; his verbis Epistolam, Tua mereri scripta desidero, & te nomen dedisse inter Competentes, vel daturum esse iam iamq; cognoscere. Dominus Deus noster, in quem credidisti, & hic, & in futuro sæculo te conseruet, domine merito suscipiende, & in Christo dilectissime ac desideratissime frater. Eodem pertinet, quod B. Greg. Magnus Fantino defensori in Sicilia scribit Epist. XXIII. lib. VII. Indictione I. Domina Abbatisa, inquit, Monast. S. Stephani, quod in Agrigentino est territorio constitutum, indicante comperimus, multos Iudæorum ad Christianam fidem, diuina gratia inspirante, velle conuerti, sed esse necessarium, vt ali-

aliquis illuc ex nostro mandato debeat proficisci. Proinde huius tibi auctoritatis tenore præcipimus, ut omni excusatione submota ad prædictum locum pergere, & desiderium eorum tuis, Deo propitio, adhortationibus adiuuare festines. Quibus tamen si longum vel triste videtur solennitatem sustinere Paschalē, & eos nunc ad baptismum festinare cognoscis, ne, quod absit, longa dilatio eorum retro possit animos reuocare, cum fratre nostro Episcopo loci ipsius loquere, ut pænitentia ac abstinentia quadraginta dierum indicta, aut die dominico, aut si celeberrima festiuitas fortassis occurrerit, eos omnipotentis Dei misericordia protegente baptizes. Si vero sanctum Pascha elegerint expectare, iterum cum Episcopo loquere, ut modo quidem Catechumeni fiant, atque ad eos frequenter accedat, geratque sollicitudinem, & animos eorum admonitione suæ adhortationis accendat, ut quanto quæ expectatur, est longa festiuitas, tanto se præparent, ut eam desiderio feruenti debeant sustinere; et c.

Triduanum ei indixere ieiunium.] Hanc consuetudinem significauit Augustinus loco, quem supra ex lib. de fide et operibus Cap. vi. exscripsimus.

Xystum vrbis Romæ Episcopum.] Ex antiquo more: sic etiā ad S. Urbanū missus est Valerianus B. Cæcilie sponsus baptizandus. Neque id muneri sobire dedignabantur sanctissimi illi Pontifices, qui nihil aliud cogitabant aut curabant, quàm cultum & gloriam Dei, salutemque mortalium. fuit autem hic Xystus primus, Romanus è regione viæ Latæ,

tæ, tenuitque Apostolicam Cathedram septimus à B. Petro, annis x. creatus Pontifex Traiano Imp. anno Christi CXVII. Kal. Decembr. occisus fidei causa sub Hadriano principe VIII. Id. April. anno Domini CXXVII.

In cryptam quandam.] accersitum B. Xystum in Sabinos duxerunt, ubi Getulius erat. Cur autem in cryptam ingressi sunt? Verisimile est eam cryptam fuisse illis pro Ecclesia & oratorio, per illa præsertim tempora, cum latebras Christiani petere cogerentur, quod in propatulo sacra mysteria obire, aut Ecclesias Christiano ritu edificare haudquaquam liceret, ob rabiem Tyrannorum, & Christiani nominis inuidiam: qua de re in nostris ad SS. Abundij & Abundantij martyrum historiam notis fecimus mentionem.

More christiano eum catechismo imbuunt.] Hunc morem cum ipsa Ecclesia quodammodo natum Augustini, quæ modo attulimus, scripta testantur; ut mihi necesse non sit alijs testimonijs in eam rem producendis cartas implere. catechismus, uti & catechesis, græca vox est; à verbo κατηχέω, instituo, admoneo, vel κατηχέω, audio, initior, voce erudio, ab ἡχέω, quod est, sonare voce. Isidorus lib. orig. VII. Catechumenus, inquit, dictus pro eo, qui adhuc doctrinam fidei audit, nec dum tamē baptismum percepit. nam κατηχούμενος Græcè auditor dicitur. Priscis Theologis apud Aegyptios morem fuisse ferunt, ut mysteria voce tantum, veluti per manus posteris relinquerent. Apud Christianos, qui baptismatis erant

erant candidati, ijs viua voce sine scriptis fidei Christianæ mysteria tradebantur. Itaq. Catechumenos sæpe tum Audientes, tum Auditores, Cyprianus & Tertullianus ætatis suæ more appellant. Iis doctor apud veteres præficiebatur. Vnde idem Cyprianus Epist. xxii. lib. iii. scribit se Optatū consentientibus presbyteris, doctoribus, & lectoribus, doctorem Audientium constituisse. Demetrius Episcopus Origenem Adamantium catechumenis apud Alexandriā magistrum præfecit. Quo quidem munere primus post Apostolos Alexandria Pantænus, proximus Clemens, tertius Origenes Clementis discipulus functus est. Auctor Euseb. Eccl. Hist. lib. vi. Cap. iii. Audientium item mentionem facit Concil. Nicæ. i. Can. xiii. & apud Grat. xii. quæst. ii. Can. de viro. Hos fidei tyrones nouitiolos etiam Tertullianus libro de penitentia vocat: Qui sanè in templo manebant, donec Euangelium exposuisset Episcopus. Tum Levites clamabat, Catechumeni exeunto; vel, Si quis catechumenus remāsit, Exeat. Ab hac catechumenorū dimissione, venerando altaris sacrificio nomē est Missæ tributum: vt in Lexico Isidori refertur. Sic Consul Romanus dimittebat: & in quibusdam Ethnicorum sacrificijs Lictor clamitabat, Hostis, vinctus, mulier, virgo, Exesto, idest, extra esto: scilicet interesse prohibebatur. Festus. Hodie in fine Sacri, Leuita pronunciat, Ite, missa est, vt idem sit, quod, missio est; quod olim initio dicebatur, ante quam videlicet ipsa mysteria inciperentur. Hinc iuxta vulgarem consuetudinem Ambrosius, Missas facere, dixit. A par-

te

te totum est nominatum. Nam proprie missa erat tē-
pore sacrificij, cum Ecclesia exire catechumeni, ut
diximus iubeantur. Eosdem Dionysius susceptores,
compatres vulgus appellant. Sic etiam per ea tem-
pora remissam, pro remissione dixere: Cyprian. lib.
de bono patientiæ. Dominus, inquit, baptizatur a ser-
uo, & remissam peccatorum daturus, ipse non dedi-
gnatur lauacro regenerationis corpus abluere. Et
Epist. XIII. Qui autem blasphemauerit in spiritum
Sanctum non habet remissam, sed reus est æterni pec-
cati. Et Tertullian. aduersus Marcionem lib. IV. Di-
ximus de remissa peccatorum.

Obtulit sancta libamina.] Adorandum Missæ
sacrificium significatur, quod ab Ecclesia, & à san-
ctis Patribus sacrificium, & laudis sacrificium, in-
cruentum sacrificium, mysticum ministerium, sancta,
diuina mysteria, sacra mysteria, sacra mystica, obla-
tio, hostia, sacra munera nominantur. Has autem
voces libamen, libamentū, libationem, ut ipsum libā
di verbum, sacris a Latinis attributas, atque in ve-
teri instrumento sæpius eadem in re usurpatas, Ec-
clesia ita recepit, ut hoc salutare atque unicum sa-
crificium designaret. Hinc illa sunt; Diuina libantes
mysteria, & Ad superni plenitudinem sacramenti,
cuius libauimus sancta, tendamus, et c.

Participes eos fecit sacrosancti corporis &
sanguinis Christi.] Tunc enim ex veteri more con-
suetudineque nascentis Ecclesiæ, laicis etiā, ut cuiq.
libuisset, sub utraque specie sacra Eucharistia imbar-
tiebatur: id hoc loco & illud simul indicatur, Chri-

fi

sti corpus statim post baptismū dari solitū. Medicus ille Iudaus à S. Basilio, paulo post morituro, baptizatus simul, & hac caelesti refectus est mensa.

In fide cōfirmasset] Id his verbis significari puta, Christianos illos Xysti cohortatione ad fidei, & pietatis constantiam confirmatos & instructos fuisse.

Aurum publica exactiōe collectum asportaturus] Id a Cereale collectum licet intelligi ex ijs, quæ paulo inferius ab ipso dicuntur, Et thesauros publicos declinatione perfecta tradidi in publicum. Idcirco enim (aliæ quoque causæ forsitan erant) officiales illi Cerealem quærebant, ut pecuniam publicam, quam exegisset, Vincentio traderet, arario inferendam. Vnde Ado, Eodem tēpore, inquit, quidam, Vincentius nomine, nummorū Arcarius, comperiēs vicarium Cerealem christianum, iratus valde nunciavit hoc Hadriano, qui mox Licinium Consularem direxit, &c. Ea porro pecunia ex pensionibus redigebatur, quarum tria genera apud antiquos fuisse docet Asconius in. IIII. Ver. Canonem, oblationem, indictionem, ut sit hodie Canon, ait Budæus, quod domanium dicitur, ut portoria, vectigalia, & huiusmodi; oblatio, quæ auxilia nunc dicimus, ut octava vini heminatim diuenditi, & vicesima eius, quod cupatim culeatimque venit: reliquarumque mercium, quæ à solidariis negotiatoribus uedūtur, quos grossarios appellant; quæque à minutarijs, & venditatoribus, qui et propolæ dicuntur, hoc est, non sua vendentes, sed à negotiatoribus emptitata, pluris postea vendentes; Indictio est, quam taleam vocamus; an-

C tiqui

tiqui collationem vocabant; Cicero etiam collectam dicit; Græci ἱεραγωγὴν appellant, & συμβολήν. Hodie coactores, id est receptores, canonarios, oblationales, indictionales, fiscarios, et ærarios, alijsque nominibus appellare licet latine loquētibz. hæc Budæus. Est in C. lib. XII. titulus LXI. de executoribus, et exactoribus; ubi exactor intra annum, quid exegerit, iubetur ostendere, et si non exegit, causam denotare, cur non exegit. dicitur itē, exactorē præfecti prætorio, antequam exactiōne publicarum pecuniarū susceptam impleat, aliam suscipere non posse; si tamen fuerit necessitas, duas exactiōnes simul in eadem provincia faciendas suscipere posse, sed non tres. Quæ quidem licet ab Impp. Arcadio, Honorio, Zenone, Anastasio, & Iustiniano Augustis manarint, qui lōgissimo temporum intervallo Hadrianum sequuti sunt, aliquam tamen huic loco possunt lucem asferre. pleraque etiam huius generis à maioribus priscisq; Cæsaribus instituta, & per manus tradita posteriores Augusti acceperunt, & accepta retinuerunt atque servarunt.

Relictisq; dijs, phantasmata [sectatur] constat aliud esse phantasiā, aliud phantasma. phantasiā definiunt imaginem rerum animo insidentium, speciem, quæ animo concipitur, imaginationem, figurā alicuius rei, quæ sensu comprehensa est, relictā in mente. Quintil. lib. VI. cap. II. Quas phantasias Græci vocant, nos sane visiones appellamus, per quas imagines rerum absentium ita representantur animo, ut eas cernere oculis ac præsetes habere videamur. Ci-

cero

cero visum vocat lib. I. *Academ.* De sensibus ipsis quædam dixit noua, quos iunctos esse censuit è quædam quasi impulsione oblata extrinsecus, quam ille phantasiam, nos visum appellemus licet. phantasma vero, quod menti occurrit, velut id, quod per quietem siue in somnis videmus. Itaque phantasma dicitur imaginatio seu visio eius, quod non est, phantasia eius solum, quod est, auctore Suida. Aristoteles (si modo is illius est auctor opusculi) libro de mundo cap. III. phantasmata pro ijs accipit, quæ apparent tam verè quam falsò: Eorum, inquit, quæ in aere apparent, alia specie tenus existunt, alia etiam habent naturæ subsistentiæ, sic vertit Budæus. Ethnici homines à veritate atque à recta religione alieni, cū simulacra manufacta, & omni quidem sensu carentia, sed humanis tamen exposita sensibus, pro Dijs haberent & colerent; verum Deum, qui spiritus est, & lucem habitat inaccessam, & mortalibus oculis cerni non potest, ignorantes, & Christianis eius cultoribus illudentes, phantasma dicebant, perinde quasi & ipsi certos ac præsentis Deos suos ostenderent, & nos numen veneremur incertum, abditum, atque absens; Hinc illud est Lucani Poetæ lib. II. Et dedita sacris incerti Iudæa Dei: & Corn. Tacit. lib. XXI. Romanorum primus, inquit, Cn. Pompeius Iudæos domuit, templumque iure victoriæ ingressus est. Inde vulgatum, Nulla intus Deum effigie vacuam sedem, et inania arcana. Verum enim vero religio Christiana (vt sanctus Augustinus lib. de ciuitate Dei. VIII. cap. XXIII. docet) quanto est veracior atque san-

Etior, tanto vehementius & liberius cuncta falsa figmenta subuertit, vt gratia verissimi Saluatoris liberet hominem ab ijs dijs, quos facit homo. & paulo post; Citius fit, vt homo in honore positus pecoribus non intelligens comparetur, quàm vt operi Dei ad imaginem eius factò, id est, ipsi homini opus hominis præferatur. Quapropter homo merito deficit ab illo, qui eum fecit, cum sibi præficit, quod ipse fecit. Et lib. de vera innocentia cap. CXV. Sic sunt qui colunt idola, quomodo qui in somnis vident vana, si autem euigilet anima ipsorum, intelligit à quo facta sit, & non colit quod ipsa fecit.

Licinium consularem] Nationum & prouinciarum nouam quandam diuisionem Hadrianus excogitauit, Imperiumque longè diuersa ratione disposuit ab ea, quam constituerat Augustus. Quod breuiter his verbis Sex. Aurelius Victor ostendit: Officia sanè publica & Palatina, necnon militiæ in eam formam Hadrianus statuit, quæ paucis per Constantinum immutatis hodie perseuerat. Atque (vt præter ceteros auctores Sex. Rufus memoriæ prodit) in primis Italiam in XVII. diœceses, siue prouincias, siue administrationes distinxit; quibus singulis suos magistratus præfecit, quorum aliquos Consulares, aliquos Correctores, aliquos Præsides appellauit. Consulares octo, Correctores duos, præsides septem fuerunt. Iustinianus Aug. Authen. in Constit. XVII. Correctores, Consulares, & Spectabiles inter eos indices numerat, qui minores vel medias administrationes gerunt. In antiquis martyrologijs ætisque Sanctorum

etorum obseruauimus tam consulares, quàm præsi-
des, Præfectorum etiam nomine nuncupari: exempli
gratia, Apricius, qui Diocletiano Imp. Cappadociæ
præfuit, VI. Febr. a Maurolyc. & M. R. Præses, a Be-
da præfectus vocatur: Nicetius item, qui Bithyniã
sub eodem rexit Imp. II. Aug. Consularis, XXI. De-
cemb. Præfectus nominatur: hic ipse Licinius Consu-
laris, à Beda præfectus appellatur. ijdem Proconsu-
les etiam aliquando dicuntur; licet olim Ro. florente
republica Procōsul is esset, cui annuo magistratu per-
functo, cum non expediret consulem è prouincia de-
cedere, ne sine honore esset, imperium sæpe proroga-
batur, vt eam prouinciam proconsul, non vt consul,
administraret: postea hoc nomē ad eum etiam tradu-
ctum est, qui cum consulari potestate extraordinaria
ad aliquā regendam prouinciam mittebatur. Augu-
stus, teste Suetonio cap. XLVII. prouincias validio-
res, et quas annuis magistratuum imperijs regi nec fa-
cile, nec tutū erat, ipse suscepit: ceteras Proconsuli-
bus sortitō permisit. Idē consulares cū iure gladij ci-
uitatibus Italiæ dedit. Hadrianus quatuor præterea
cōsulares per Italiã iudices cōstituit. Aelius Spartia-
nus in Hadriano: Iulius itē Capitolinus in Ant. Pio;
Antoninus, inquit, ab Hadriano inter quatuor con-
sulares, quibus Italia cōmittebatur, electus est ad eā
partē Italiæ regendā, in qua plurimū possidebat. Idē
in M. Ant. Philosopho; Datis Iuridicis Italiæ cōsu-
luit, ad id exēplū, quo Hadrianus cōsulares viros red-
dere iura præceperat. A dicēdo iure præfectos Italiæ
ab Hadriano principe institutos intelligit, inquit E-

gnatius. Est in i. lib. Digest. tit. xix. de officio Iuridici. Hos autem quatuor consulare, diuersos ab illis octo, quos Sex. Rufus ponit, existimare debemus. Licinius consularis, cuius fit in hac Historia mentio, utro in numero fuerit, non disputabo; nihil enim, aut certe non multum refert; atque utrumcumque dicatur, id à proposito non abhorrebit.

Ad urbē Sabinorum.] Gaius nominatur ab hoc scriptore, sed ubi ea fuerit, incompertum est. fuisse autem iuxta Eretum oppidum (uicum appellat Strabo lib. v.) suspicari licet ex eo, quòd ab Roma xiii. mill. abesse dicitur in historia.

Sanctosque sibi vinctos exhiberi.] Hoc est, presentari, seu sisti, ut tum ij loquebantur, qui sanctorum acta scribebant, apud quos aliter etiam verbum id usurpatur, cum S. Romanus martyr fustibus exhibitus dicitur; quod aliàs scribitur caesus, debilitatus, contusus. Beda tamē et Vsuardus habent, Cū fustibus exhibitus, ac decollatus est. M. R. Et mox exhibitus, ac fustibus caesus, ad ultimū decollatus est

Sacrifica Dijs Ioui & Marti.] Illum ut summum Deorum, hunc ut Ro: generis parentem, praesidemque in bello, colebant; utrique autem in vrbe ut varia cognomina indita sunt, sic etiam simulacra & templa erecta: Ioui Feretrio primum in vertice collis Capitollini à Romulo votum atque aedificatum, Liu. lib. i. Valer. lib. iii. cap. ii. Florus lib. i. cap. ii. Propert. lib. iiii. eleg. xi. Ouid. Dionys. Plut. Sextus Pomp. & alij. Secundum Ioui Statori, idque duplex, vnum ad radices Palatii siue montis Palatini, forumq.

forumque Romanum, ab eodem Romulo votum, & excitatū. *Liuius lib. I. Ouid. in Fast. & alij: Alterū ad finem circi Flamini, à L. Postumio Megello & M. Attilio Regulo Cos. votum. vt Liu. lib. x. & à Q. Metello Macedonico factū, de quo Velleius Paterculus: Tertium Ioui optim. max. siue Ioui Capitolino, in eodem Capitolio à Tarquinio prisco votum, à Superbo conditum, à M. Oratio Cos. collega Publicolæ dedicatum. Liu. lib. I. Ouid. II. Fast. Dionys. & c. Quartum Ioui Sponsori ab Tarquinio superbo in Capitolio positum, & a Postumio dedicatum; Quintū Ioui Victori in Palatio à Q. Fabio Maximo quintum Cos. votum; Liu. lib. x. Ouid. IIII. Fast. Sextum Tonanti Ioui, quod in Capitolio Augustus exstruxit & consecrauit, liberatus periculo, cum in expeditione Cantabrica per nocturnum iter lecticam eius fulgur perstrinxisset, seruumque prælucentem exanimasset. Suet. in August. cap. XXIX. Septimum Ioui Vltori, Pantheon. à M. Agrippa Augusti genero factum, de quo Plin. lib. XXXVI. cap. xv. Pantheon autem idcirco dicitur appellatum ab Agrippa, quod post Iouem dijs omnibus consecrauit; Alij vero, siue quod matri Deum, atque omnibus dijs sacrum esset, siue quod mundi formam, hoc est, circularem, haberet, Pantheon nominatum affirmant. Octauum Ioui Custodi in Capitolio, ab Imp. Domitiano excitatum. Suet. in Domitiano cap. v. Aliud denique, vt Liuius scribit lib. XXXIII. à L. Furio Purpurione prætore votum, ab eodem postea Cos. locatū, & à C. Seruilio duumuiro dedicatum in insula Tiberina iuxta adem*

*Aesculapij, qui medicæ artis Deus est habitus, cui-
 que tota insula sacra erat ob eius simulacrum, specie
 serpentis ab Epidauro accersitum, & in eam adue-
 ctum; qua de re Valerius lib. I. cap. VIII. Ouid. lib. XV.
 Metamor. Liuius ad calcem. X. libri, Plin. lib. XXIX.
 cap. IIII. sic, Atqui anguis Aesculapius Epidauro
 Romam aduectus est, vulgoque pascitur & in domi-
 bus. Lactant. II. cap. XVII. Hinc, quod serpens urbem
 Romam pestilentia liberavit, Epidauro accersitus.
 Nam illuc ~~δαίμων~~ ipse in figura sua sine dissi-
 mulatione perductus est: siquidem legati ad eam re-
 missi, draconem secum miræ magnitudinis attule-
 runt. De hac æde Sex. Pompeius, In insula, inquit,
 Aesculapio facta fuit ædes, quod ægroti à medicis
 aqua sustententur; Eiusdem esse tutelæ draconem
 aiunt, quod vigilantissimum sit animal; quæ res ad
 tuendam valetudinem ægroti maxima est: canes ad-
 hibentur eius templo, quia is verberibus canis sit nu-
 tritus: bacillum habet nodosum, quod difficultatem
 significat artis: laurea coronatur, quod ea arbor plu-
 rimorum sit remediorum. Huic Gallinæ immolaban-
 tur. Sunt qui putent hanc ædem in insula idcirco con-
 stitutam fuisse, quod fluxu motuque aquarum sit aer
 salubrior, alioquin extra urbem poni cõsueuisse Plin.
 lib. XXIX. cap. I. his verbis testatur; Ideo Romani
 templum Aesculapij, etiam cum reciperetur is
 Deus, extra urbem fecisse, iterumque in insula tra-
 duntur. Huic ædi propinquum erat Nosocomium,
 hoc est latine, valetudinarium, locus, ubi ægroti cu-
 rantur. Id Suetonius indicat in Claudio cap. XXV. Cũ
 quidam,*

quidam, inquit, agra & affecta mancipia in insula
 Aesculapij, tadio medendi exponerent; omnes, qui
 exponerentur, liberos esse sanxit, nec redire in di-
 tionem domini, si conualuissent; quod si quis necare
 mallet quem, quàm exponere, cædis crimine tene-
 ri. Vt autem Iouis fanum fuisse dicitur, ubi nunc
 est ecclesia S. Bartholomæi Apostoli, sic Aescu-
 lapij, ubi Sancti Ioannis Euangelistæ, & S. Ioan-
 nis Calybitæ cernitur templum; De utroque P. Vi-
 ctor in libello de vrbis Romæ regionibus & lo-
 cis, Regione XIII. Transiberim, In Insula ædis Io-
 uis, & Aesculapij, & ædis Fauni. Ceterum ædis,
 ut ædes, nominatio singulari dixit, sicut & Var-
 ro lib. de lingua latina III. & lib. I. de vita populi
 Romani, & Festus, & Nonius: Hinc est diminu-
 tiuum ædícula, uti ab auis auicula; ab ædes autem
 fieret potius adecula, ut à vulpes uulpecula. Hæc
 dixerim, ne quis in verbis P. Victoris erratum
 suspicetur; quæ illud etiam videntur significare,
 vnâ videlicet eandemque fuisse ædem Iouis &
 Aesculapij; sed hanc suspicionem erroremque Oui-
 dius tollit, cum in I. Fastorum sit canit,

Quod tamen ex ipsis licuit mihi discere fastis,

Sacrauere patres hac duo templa die.

Accepit Phæbo, Nymphaq; coronide natum
 (id est Aesculapium)

Insula, diuidua quam premit amnis a qua.

Iuppiter in parte est: cepit locus vnus vtrumq;

Iuncta que sunt magno templa nepotis auo.

Eodem loquendi genere vsus est Vitruuius lib. III.

cap.

cap. I. Prostyli exemplar est in insula Tiberina in æde Iouis & Fauni; hanc Iouis ædem proxime demonstrauimus; ædem vero Fauni in eadem insula P. Victor ponit; Liuius lib. XXXIII. à C. Scribonio & Cn. Domitio Aedilibus ex mulctatitio argēto facendam locatam, ab eodemque Domitio postea prætore urbano dedicatam refert. Ouid. II. fastorum, in pro-ra (siquidem forma nauis, quæ anguem Aesculapium dicitur aduexisse, non insulæ modo data est, sed memoriæ causa nauis etiam ex Thasio lapide sculpta in eiusdem insulæ puppi collocata, & in altero eius latere serpentis effigies) fuisse ostendit, cum dicit, Idibus agrestis fumant altaria Fauni

Hic, ubi discretas insula rumpit aquas.

Eius ædis nunc vestigia nulla cernuntur. Ab ijs templis insula tum Iouis Lycaonij, tum Aesculapij appellata est. Ceterum sicut vtriusque Dei, seu verius Cacodæmonis has proximas sedes Christus verus & vnicus Deus suorum Apostolorum Ioannis & Bartholomæi nomine occupauit; ita antiquissimum illum Nosocomij vsum atque ædificium eodem pænè loco his proximis annis renouauit per homines insigni religione, modestia, vitæque integritate ac seueritate conspicuos, in quibus nullum humanitatis & Christianæ charitatis aduersus ægrotos desiderare possis officium. Indignum enim profecto erat, hoc, aut alio quouis virtutis & officij genere ethnicos Christianis præstare. Marti quoque sua fuere templa: vnū extra portam Capenam via Appia elegans, & magnum, quod Martis extramuranei

nei dicebatur, à Sylla Felice restitutum, ampliatum-
que, ac supra centum columnas positum tradunt: de
hoc Cic. III. ad Q. Fratrem VII. Ouid. VI. Fast. Liuius
pluribus locis, & alij; vt Seruius, qui enarrans illud
Virgil. in I. Aeneid.

Canā Fides, & Vesta. Remo cū fratre Quirinus
Iura dabunt.

Martis, inquit, duo templa; vnum Quirini intra
urbem prope portam; quasi custodis, & tranquilli:
alterum in via appia extra urbem, quasi bellatoris
& gradiui. de hoc Ouid. lib. VI. Fast.

Lux eadem Marti festa est, quē prospicit extra
Appositum rectæ porta Capena viæ.

Etenim, ut Vitruuius lib. I. cap. VII. docet, Mar-
tem, Venerem, & Vulcanum veteres Romani Etru-
scorum disciplina edocti, extra mœnium septa collo-
candos censuerunt, propterea quod libidini, uolupta-
ti, incendijs, iurgijs, litibus præssent. Eos in urbe co-
luerunt, qui frugi essent, hoc est, qui ijs rebus præes-
sent, vnde ad matronas & adolescentiam nihil mali
manare posset, atque adeo qui prodesse, Vitruuij
verba sunt illa; Aedibus vero sacris, quorum deo-
rum maxime in tutela ciuitas videtur esse, vt Ioui,
& Iunoni, & Mineruæ, in excelsissimo loco, vnde
mœnium maxima pars conspiciatur, aræ distribuā-
tur: Mercurio autem in foro, aut etiam, vt Iſidi, &
Serapi, in emporio, Apollini patrique Libero secun-
dum theatrum: Herculi, in quibus ciuitatibus non
sunt gymnasia neque amphitheatra, ad circū: Marti
extra urbē ad campum: Itemq. Veneri ad portam.

Id

Id autem etiã Etruscis aruspibus, disciplinarum scriptis ita est dedicatum: extra murum, Veneris, Vulcani, Martis fana ideo collocari, vti nō insuescat in vrbe adolescentibus, seu matribus familiarum Venerea libido: Vulcanique vi è manibus, religionibus, & sacrificijs euocata, ab timore incendiorum, ædificia videātur liberari. Martis vero diuinitas, cū sit extra mœnia dedicata, non erit inter ciues armigera dissensio, sed ab hostibus ea defensa, à belli periculo conseruabit. Item Cereri extra urbem loco, quò non semper homines, nisi per sacrificium, necesse habeant adire, cum religione, castè, sanctisque moribus is locus debet tueri. Hæc Vitruuius, cuius præceptū non semper seruatum fuisse ex eo facile patet, quòd infelices illi cæcique homines interdum alios etiam in urbem Deos, ne obessent, asciuerunt. Nam Febris fanum in Palatio fuisse apud Cicer. libro III. de Nat. Deor. legimus, Quis, inquit, tantus error fuit, vt perniciosus etiam rebus non modo nomen Deorū tribueretur, sed etiam sacra constituerentur? Febris enim fanum in Palatio, & ædem Larum, & aram Malæ fortunæ in Esquilijs consecratam videmus. & II. de leg. & apud Valer. max. libro II. cap. I. de institutis antiquis, Febrem autem ad minus nocendum templis colebant, quorum adhuc vnum in Palatio, alterum in area Marianorum monumentorum, tertium in summa parte Vici longi exstat: in eaque remedia, quæ corporibus ægrorum adnexa fuerant, deferebantur: & apud Plin. lib II. cap. VII. Veneris item ædem fuisse in foro Caesaris vel ipse Vitruuius docet

docet lib. XII. cap. II. apud circum maximum Livi-
 collocat lib. X. Vulcani autem & in Circo Flaminio,
 & apud Comitium fuisse scribunt Dion, s. & Sex.
 Pompeius. Malam fortunam in Exquilij fanum ha-
 buisse Cicero III. de Nat. & II. de leg. ut proxi-
 me diximus, & Plin. lib. II. cap. VII. tradunt. Martis
 vero Vltoris templum ad forū Augusti constituūt
 Ouid. v. fast. Plin. lib. XXXVI. cap. XIV. Suet. in Aug.
 cap. XXXIX. Id Aug. bello Philippensi siue Pharsa-
 lico, quod pro paterna ultione susceperat, vouit,
 voti q. reus, in ea parte sui fori extruxit, quæ. S. Mar-
 tinæ Virginis & mart. ædem attingit, sanxit q. ut de
 bellis, triumphisq. hic consuleretur Senatus, provin-
 cias cum imperio petituri hinc deducerentur, quiq.
 victores redissent, huc insignia triumphorum infer-
 rent. A quibusdam hæc ipsa ædes S. Martinæ illud
 Martis Vltoris templū fuisse existimatur. Veteres
 enim Christianæ Romæ Pontifices, Apostolorū prin-
 cipis successores, diuina quadam sapientia præditi, il-
 lud etiam animaduenterunt atque seruarunt, ut, cū
 propaganda religionis causa templa falsorū & ina-
 nium Deorum in cultum veri Dei cōuerterent, atq.
 in Sāctorum eius honorem consecrarent, quoad eius
 fieri posset, aliquam in ijs aut rei aut nominis simili-
 tudinem retinerent. hoc modo Pantheon, quod Ioui
 Vltori, aut Matri Deum, & dijs omnibus sacrum
 fuisse diximus, cum B. Mariæ, quæ & à forma tem-
 pli Rotūda, et Ad Martyres nominatur, omniūq. San-
 ctorum nomine cōmutarunt: S. Apollinaris Eccle-
 siam ab Hadriano I. Pontifice max. ubi prius ædes
 Apol-

*Apollinis fuerat, ædificatam refert ex Pandulpho Lateranensis basilicæ Ostiario Blondus lib. III. in-
stauratæ Romæ. iuxta fanum Herculis, qui Alexi-
cacos à Græcis, id est, malorum depulsor, appella-
batur, ædificata in Auentino ab Aglae matrona, no-
mine Sancti Bonifacij mart. ædes, postea S. Alexij
etiam, illato in eam ipsius corpore, nominata est.
Templum Romuli ac Remi fratrum, Sanctis Martt.
Cosmæ & Damiano fratribus dicatum est. Demum,
vt alia omittamus, in Ecclesia S. Virginis, ac mart.
Christi Martine Romanæ dedicanda, siue olim ea se-
cretarium Populi Romani (vt hæc vetus inscriptio
indicare videtur, quæ in eodem visitur templo,
Saluis Dominis nostris Honorio & Theodosio
victoriosissimis principibus Secretarium
amplissimi Senatus, quod inlustis
Flavianus instituerat, &
fatalis ignis ab-
sumpsit.*

*Flavius Annius Eucharis Epifanius. v. c. Præf.
Vrb. sacra Iud. reparauit, & ad pristinam faciem
reduxit) siue templum Martis fuerit, nominis cer-
te habitam rationem uidemus. Aedes hæc, ut
pleræque aliæ, quondam gradibus adibatur, no-
stra ætate à fronte adeo depressa est, vt per mul-
tos in eam gradus descendatur. Quanto autem supe-
rioribus sæculis in honore fuerit, intelligere est ex
Rituali omnium vetustissimo libro, qui in Vaticana
bibliotheca seruatur in codice manuscripto, qui in-
scribitur Censuum S. R. E. compositus anno Christi*

M. CXII,

M. CXII. à Cencio siue Cynthio Sabello Diac. Card. S. Lucie in Orpnea, & S. R. E. Camerario, sub Cælestino III. Summo Pont. à quo is Cardinalis factus, Innocentio. III. postea successit, & Honorius III. est appellatus. Is igitur liber docet per ea tempora morem fuisse, ut in Purificatione B. Mariæ Virginis prima luce Pontifex max. vnà cum Cardinalibus ad Ecclesiam S. Martine prope forum Rom. adiret, ibique primum tertiæ horæ psalmos decantaret, deinde pontificales sacras vestes indutus, cereosque ab ultimo presbyterorum Cardinalium sacratos, templo egressus, & pro foribus sedens manu sua populo tribueret, tum per proximam porticum in S. Hadriani ad eum se conferret: cumque pone aram maximam in sella consedisset, sextæ psalmos persolueret, deinde sacris alijs indumentis ornatus candelas singulis Cardinalibus, & ceteris clericis, laicisque dispertiret; huc ubi decem & octo Diaconiarum clerici post sacrorum solennia suis quique prælatis imaginibus cum populo concinentes conuenissent; tum Pontifex inciperet tibialibus detractis inde procedere, & antecedentia cum cantoribus sacra vexilla atque imagines sequens, ad Basilicam S. Mariæ Maioris perueniret, ubi crepidas exutus, nudis pedibus (quod quidem omnibus in supplicationibus, in quibus modo pedibus incederet, seruare solitus erat) Ecclesiam ingressus, post hymnum, Te Deum Laudamus, in Secretarium se reciperet, pedibusq. aqua calida lotis, denique cum vestitu cultuque ad sacrificandū apto, Cardinalibus amictum congruentem indutis præeuntibus

tibus

tibus ad altare accederet; sacrisque rite perpetratis, ad Lateranense patriarchium reuerteretur. Per multos iam annos hæc paroecialis ædes tristi squallore ac situ horrebat, cum Xysti v. Pontificis Max. providentia ac pietate, Pictorum Collegio adtributa, nunc demum cæpit in pristinum decorem dignitatemque restitui.

Ad dies xxxvii.] Equilinus habet, ad dies xxxvii. Exemplar Vaticanum xxviii.

Ad xiii. miliaria ab vrbe Roma.] Tibure igitur Hadriani iussu S. Getulius & socij in Sabinos reducuntur; & vel in eo ipso loco, ubi comprehensi fuerant, vel certè non longè, martyrio coronantur. huius enim narrationis initio dictum est, Getulium in regione Sabinorum habitasse non procul ab vrbe Roma, ibique cum Amantio, Primitiuo, & Cereale fuisse à consulari Licinio inuentum, vinctumque Tibur adductum; & hic ijdem ad tertiumdecimum lapidem ab vrbe Roma duci dicuntur, & ad flumen Tiberim necari; vnde ex verbis Adonis & Equilini coniicimus sexto fermè lapide ab Ereto vico, quem hodie vulgo Montem rotundum appellant, passos fuisse.

Caput ei fustibus confregerunt] ceteris igne consumptis, Getulius, cui flammæ pepercißent, fustibus cæsus glorioso martyrio vitam finiuit. Vaticanus codex habet, eradicatis fustibus vinearum. Quòd si quis fustium nomine non tam palos, hoc est, ligna, quibus ferè vineæ fulciuntur, unde & palandi verbum manauit, quàm arundines intelligi uelit, proximi

mè ac-

mè accedet ad illam falsam imperiti vulgi opinionē
& cantilenam, quæ S. Getulium siue Zoticum arun-
dinibus à pueris interfectum affirmat; cum tamen
probatissimi quique codices fustibus (seu quis malit,
vinearum palis) à militibus occisum testentur.

Sepeliuit in arenario prædij sui] Liber Vati-
canus arenarium hoc, vbi S. Symphorosa B. Getu-
lium coniugem funeravit, in fundo Capreolis ponit,
vt idem pæne locus sancto viro & martyrium de-
derit. & sepulcrum. Hunc autem fundum, seu præ-
dium Capreolis id fuisse necesse est, in quo is degebat
& Christianos diuinis præceptis institnebat, prope
ciuitatem Gavis, vt in quibusdam exemplaribus le-
gitur; vnde sequitur ex Adone, Consummati sunt
beati Martires in fundo Capreolis via Salaria ab
vrbe Roma plus minus milliario XIII. supra flu-
uium Tiberim in parte Sabinensium.

In Sabinis hæc gesta cum sint, non procul à Ti-
beri amne, & miliaria hodie multo esse, quàm pri-
scis sæculis, longiora, in alijs notis ostenderimus, de-
cimum ab vrbe lapidem assignari existimamus.
Quod si ita est, videndum erit, quomodo accipienda
sint illa, quæ post pauca ex Adone de B. Sympho-
rosa sequuntur, videlicet.

Et sepulta est in prædio suo, loco, & oppido
supra nominato.] Oppidum neque in historia huius
contextu, neque apud ipsum Adonem nominatum
est vllū: nisi dicamus Capreolis nomen oppidi Ado-
ni fuisse. Hoc præterea cum eo, quod in vita B. Sym-
phorosa narratur, cohærere non potest; vbi S. Sym-

D phorosa

phorose corpus ab Eugenio fratre collectum refer-
tur, & in suburbano Tiburtina ciuitatis sepultum,
nisi dicamus aliquam breui factam eius translatio-
nem, vt utrobique diuerso tempore conditum esse
potuerit ante, quàm matris reliquiæ cum filiorum
reliquiis via Tiburtina coniungerentur.

Cum Exuperantio presbytero.] De hoc B. Exu-
perantio mentionem facit Vaticanus etiam codex.
In Martyrologio Bedæ, Vsuardi, Adonis, & Roma-
no, alijsque tertio Kal. Ianuarij nominatur S. Exupe-
rantius diaconus, martyrium cum Marcello collega
Spoletz sub Maximiano Imp. perpeffus, & III. Kal.
Iunij Exuperantius Rauenn. Episcopus & confes-
sor. De hoc presbytero nihil aliud inueni; nisi forte
is fuerit, cuius reliquiæ Romæ in æde S. Bartolomæi
Apostoli in Insula Tiberina nunc esse dicuntur.

XXVII. die mensis Iunij.] Sic Ado, Bedam &
Vsuardum secutus. Romanum vero Martyrologium
S. Symphorose & filiorum martyrium decimo octa-
uo die Iulij mensis adscribit; Getulij & sociorum
necem decimo Iunij omnes assignant. Fuit autem is
annus à Virginis partu CXXIII. Ceterum tam Ge-
tulij & sociorum, quàm Symphorose ac filiorum
passionem alij breuius texuerunt, nos pleniorẽ nar-
rationem sequi, notisque, quantum licuit, illustrare
maluimus. Præter hos auctores, meminerunt de ijs-
dem sanctis martyribus Boninus, Surius volumine
tertio, & Volaterran. lib. XIII. Comment.

SS. SYMPHOROSAE

ET SEPTEM FILIORVM

EX PLVRIBVS BONAE FIDEI

*codicibus, qui litteris Longobardicis**scripti in antiquis bibliothecis, &**sacrarum Basilicarum tabu-**larijs asseruantur,**ex scripta.*

VSEBIUS historiogra-
phus memorat Africanum
pœnè omnium de vrbe re-
gia atq. de tota Italia Chri-
sti martyrum res gestas cō-
scripsisse. Inter quos B. Symphorosam
viduam dixit apud Tiburtinam urbem
cum septem filijs suis vna fermè die ab
Hadriano Principe hoc ordine interfe-
ctam. Cum fabricasset Hadrianus pala-
tium, & id dedicare vellet ritu illo nefa-
rio, cœpissetque sacrificijs, Idolorum ac
Dæmonum, qui in Idolis habitant, flagi-
tare responsa: responderunt, & dixerūt,
Symphorosa vidua cū septem filijs suis
laniat nos, quotidie inuocando Deum

D 2 suum.

suum. Ista itaque si cum filijs suis sacrificauerit, promittimus nos omnia præstare, quæ petitis. Tunc Hadrianus Imperator iussit eam teneri cum filijs, & blandis eos sermonibus hortabatur, ut ad sacrificandum Idolis consentirent, cui B. Symphorosa dixit, Vir meus Getulius (*aliàs Zoticus*) cum fratre suo Amantio, Tribuni tui, cum sint ambo pro Christi nomine passi diuersa supplicia, ne Idolis consentirent ad immolandum, quasi boni athletæ, Dæmones tuos moriendo vicerunt. Elegerunt enim magis decollari, quàm vinci, passi mortem, quæ pro nomine Christi suscepta, inter homines terrenos quidem ignominiam eis peperit temporalem, inter Angelos vero decus & gloriam sempiternam: inter quos nunc gradientes, & trophæa passionum suarum dantes, cum æterno Rege vita æterna fruuntur in cælis. Hadrianus Imp. dixit ad S. Symphorosam, Aut cum filijs tuis sacrificata Dijs omnipotentibus, aut te ipsam cum filijs tuis sacrificari faciam. B. Symphorosa respondit; Et unde mihi tantum boni, ut ego merear cum filijs

filijs meis offerri hostia Deo? Hadrianus Imp. dixit; Ego te Dijs meis sacrificari faciã; B. Symphorosa respondit; Dij tui me in sacrificium accipere non possunt; sed si pro nomine Christi Dei mei incensa fuero, illos Dæmones tuos magis exuro. Hadrianus Imp. dixit. Elige tibi vnũ ex duobus, aut sacrificata Dijs meis, aut malo interitu finieris. B. Symphorosa respondit, Tu existimas quòd possit animus meus aliquo terrore mutari, cum ego desiderem cum viro meo Zotico (*alias Getulio*) quem pro Christi nomine interfecisti, requiescere? Tunc Hadrianus Imp. iussit eam duci ad fanum Herculis, & ibi primo alapis cædi, & post hæc capillis suspendi; sed cum nulla ratione nulloq. timore posset eam à bono proposito reuocare, iussit eam alligato ad collum ingenti saxo in flumen præcipitari, cuius corpus colligens frater eius Eugenius, principalis curiæ Tiburtinæ, in suburbano eiusdem ciuitatis sepeliuit. Alia vero die iussit Hadrianus Imp. simul omnes septem filios eius sibi præsentari; quos cum ad sacrificandum Ido-

lis prouocaret, & nullo pacto eos videret suis minis atq. terroribus cōsentire, iussit circa Herculis templum septem stipes figi, & ibi eos ad trochleas extendi; & primum Crescentem præcepit in gutture transfigi, secūdum Iulianum in pectore pungi, tertium Nemesium in corde percuti, quartum Primitium in vmbilico vulnerari, quintum Iustinum auersum per dorsum perforari gladio, sextum Staectum in latere vulnerari, septimum vero Eugenium à summo vsq. deorsum findi. Altera vero die veniens Hadrianus Imp. ad fanum Herculis, iussit corpora eorum simul auferri, & projici in foueam altam; & imposuerunt Pontifices nomen loco illi, Ad septem Biothanatos. Post hæc quieuit persecutio anno vno, & mensibus sex; In quo spatio omnium martyrum honorata sunt sancta corpora, & constructis tumulis condita cum omni diligentia: quorum nomina descripta sunt in libro vitæ. Natalis vero sanctorum martyrum Christi, Beatæ scilicet Symphorosæ, & septem filiorum eius, Crescentis, Iuliani, Nemesij,

ſij, Primitiui, Iuſtini, Staſtei, & Eugenij
celebratur ſub die xv. Kal. Aug. Eorum
corpora requieſcunt in via Tiburtina,
milliario ab vrbe octauo (*aliàs nono*)
regnante Domino Noſtro I E S V Chri-
ſto, cui eſt honor & gloria in ſæcula ſæcu-
lorum, Amen.

In aliquibus exemplaribus additum eſt, Olim
requieuerunt via Tiburtina, &c. Nunc
autem auxiliante Domino requieſcunt
in vrbe Roma in Baſilica B. Archangeli
Michaelis, regnante, &c.

AD PASSIONEM

SS. MARTT. SYMPHO-

ROSAE ET SEPTEM

FILIORVM.



VSEBIVS historiographus.] Hic Cæsariensis debet intelligi, Cæsareæ Palæstinæ nimirum Episcopus. Fuit autem in sacris litteris apprime versatus, & bibliothecæ diuinæ studiosissimus peruestigator vna cum Pamphilo martyre, cum quo ei arctissima familiaritas intercessit, vnde etiam cognomen inuenit, & Eusebius Pamphili est appellatus; Ecclesiasticam historiam in x. libros distinctam, & annos CCCXXV. à Christo ad Constantinum Magnum complexus, ex Philone, Iosepho, Clemente Alexandrino, Egesippo, Hippolyto Episcopo, Papia, & alijs, vt Nicephorus lib. I. cap. I. est auctor, conscripsit. Alia præterea plurima edidit volumina, & in ijs illustres de martyribus commentarios; floruitque potissimum Constantino Magno, & Constantio eius filio Augustis; S. Hieronymus libro de viris illustribus, & ad Pammachium & Oceanum Epist. LXV. & in Apologia aduersus Rufinū, et ad Marcellam Epist. CXLI. Memorat Africanum.] De hoc Iulio Africano
idem

idem Eusebius meminit lib. I. hist. Ecclesiast. cap. VI. ubi eum haud vulgarem historiographum vocat & cap. VII. refert ad verbum longam sanè eiusdem Africani disputationem de concordia Euangelistarum Matthæi & Lucæ; & lib. VI. cap. XXIV. sic scribit; Per idem tempus (id est Gordiano Imp. qui Maximo successit anno Christi CCXXXIX.) Africanus commentariorum scriptor, qui resoi appellantur, magna commendatione ad hominum famam profluxit. Venerunt autem ad nos eiusdem Africani et alia quinque annalium volumina accuratè lucubrata, in quibus se Alexandriam proficisci dicit, &c. Sanctus Hieronymus lib. de scriptoribus ecclesiasticis, Iulius, inquit, Africanus, cuius quinque de temporibus exstant volumina, sub. Imp. M. Aurelio Antonino, qui Macrino successerat (anno Domini CCXIX.) legationem pro instauratione urbis Emmaus suscepit, &c. Idem S. Hieronymus in cōment. ad cap. IX. Danielis, enumeraturus Ecclesiæ magistrorum sententias de obscurissima questione hebdomadarum Danielis, primo loco Iulij Africani sententiam ponit, quam ex quinto de temporibus volumine refert ad verbum. Eam porro sententiā postea gravissimi quique scriptores secuti sunt, ut S. Ioan. Chrysostomus serm. II. contra Iudæos, Theodoretus in IX. caput Danielis, & alij. Epistola item Iulij Africani ad Origenem, & Origenis responsio super questione de historia Susannæ (de qua meminit idem Eusebius lib. & cap. supra ultimo loco adductis) inter Origenis opera exstant per Ambrosium Mediolanen.

lanensem S. Benigni Abbatem in Latinum conuersa. Denique eiusdem Iulij mentionem faciunt Suidas in suo dictionario, verbo *Απριγνός*, & Nicephorus lib. v. ecclesiast. historię cap. xxi. Eodem, inquit, tempore (Maximino Aug. qui imperauit ab anno Salutis CCXXXVI. ad annum CCXXXVIII.) cum Origene Iulium Africanum vixisse historię tradunt; qui & illius fuerit sectator, & diligens Annalium scriptor, quos quinque complexus est libris. In eis scribit se præclara fama Heracle exitum profectiōem Alexandrinam suscepisse. Africanus hic librorum eorum, qui inscribuntur Cesti, auctor perhibetur. Dedit is quoque ad Origenem epistolam, &c. Floruit ergo hic Iulius Africanus sub Imperatoribus M. Aurelio Antonino Heliogabalo (qui Macrinum proxime secutus est, anno redempti orbis CCXIX.) M. Aurelio, Alexandro Seuero, Mæmæ filio, C. Iulio Maximino, M. Antonio Gordiano III. qui occisus est in Persidis finibus anno CCXLV. Trittenhemius præter quinque libros chronicorum, alia quædam enumerat Iulij Africani volumina, quem philosophum, historicum, & Theologum insignem, diuinarum scripturarum, ac librorum ardentissimum amatorem fuisse ait, suisque studiis & sumptibus apud Cæsaream Palæstinæ egregiam condidisse bibliothecam.

De vrbe regia.] Romam significat, quæ sanè quantopere regium nomen semper exosum habuerit, Sp. Melij, & Tib. Gracchi declarat interitus, qui propter suspiciōē regni appetendi sunt necati,

vt

vt præter ceteros Cicero auctor est in *Antonium*,
 & pro *Milone*, atque alibi sæpius. Est & apud *Liuium*.
 lib. XXVII. *P. Cornelij Scipionis* vox illa præclara,
 cum à circumfusa *Hispanorum*, & ante deditorum,
 & pridie captorum multitudine Rex cum ingenti
 consensu appellatus, silentio per præconem factò, Si
 bi maximum nomen Imperatoris esse dixit, quo se
 milites sui appellassent, regium nomen alibi magnū,
Romæ intolerandum esse: regalem animum in se ef-
 se, si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, ta-
 cite iudicarent, vocis usurpatione abstinere. hac
 igitur ciuitas, quæ libera non modo regnum ac do-
 minatum, sed ne potentiam quidem cuiusquā ferre
 æquo animo potuit, secum ipsa depugnans, & dome-
 sticis opibus victa, demū in eum statum adducta est,
 vt principes tolerauerit eos, qui verbo *Cæsares*, &
Impp. & *Augusti* dicebantur, re vera plusquam
 reges & erant, & habebantur; cum ipsis regibus
 non modo imperarent, sed nomen etiam, & potesta-
 tem, atque insignia regia impertirent. Hac de causa
 eandem sæpe dominam urbem appellat *Ouidius*, vt
Tibullus lib. II. eleg. V. & *Ammianus Marcellinus*
 æternam: alij urbium, atque adeo totius orbis regi-
 nam dixerunt, vtpote gentium victricem ac trium-
 phatricem, caput imperij, sedem, ac domicilium. *Ho-*
rat. lib. I. epist. VII. Mihi iam nō regia *Roma*. *Mart.*
 XII. epigr. VIII. Terrarum Dea gentiumq. *Roma*,
 Cui par est nihil, & nihil secundum.

Christi martyrum res gestas conscripsisse.]
 In illis uidelicet quinque annalium libris. hoc autē
 memo-

memo-

memorasse crediderim Eusebium in ijs, quos de Martyribus edidit, commentarijs; quod opus à Trittēhemio Martyrologium nominatur.

Vna fermè die.] Recte dictū. postridie enim eius diei, quo B. Symphorosa necata est, eius filij occisi memorantur paulo inferius, ubi narrata matris morte ac sepultura, statim sequitur, *Alia uero die, &c.* In nonnullis codicibus legitur, *Vna die*; quæ quidem lectio recipi potest, si nihilominus illud aduerbium, fermè, pro appposito habeatur; sic enim alioqui ferè loqui solemus, etiam cum non longum spatium supra unum diem significare uolumus, nisi forte primo loco diem intelligas pro die civili, qui XXIII. horis definitur, atq. ut olim Atheniensium, sic hodie Italarum more, & ex communi Sanctæ Ecclesiæ consuetudine, à Sole occidente ad solem iterum occidentem (contra ac Babylonij faciunt, qui diem à solis ortu ad alterum ortum obseruabant) terminatur; & quamuis noctem comprehendat, diem tamen, inquit Seruius, dicimus à parte, quam constat esse meliorem. Ita autem eadem die mater & filij mortui sunt; illa quidem forsitan post solis occasum (nam Beda & Equilinus, pro *Alia uero die*, habent, *Mane autem facto*) hi uero post solis exortū; secundo loco, *Alia uero die*, accipias uel pro die artificiali, qui à quibusdam hemisphericalis uocatur, & XII. horis semper à sole oriente ad occidentem continetur, cuius contrarium tempus est nox, hoc est, umbra terræ, totidem horis definita, ab occasu solis ad eiusdem ortum; sic dicimus dies noctesque laborare; uel pro civili

nili iuxta morē & consuetudinē ueterum Romanorum, qui post reperta horologia in XXIIII. horas diē tribuerunt à media nocte ad mediam noctem, ut sexta hora noctis perpetuo esset & diē antecedentis finis, & consequentis initium; uti meridies Vmbris diem inchoabat ac finiebat: quod Romanorum institutum, hodieque Galli & multæ aliæ gentes sequuntur ac seruant usque adeo, ut quod ante mediam noctem gestum sit, id precedenti diē tribuant, quod à media nocte, subsequenti diē adscribant. Videtur etiam verisimile Matris ac filiorum cædem factam intra XXIIII. horarum spatium; siue id totum vni diē, siue partem priori, partem posteriori assignes. Vt cunque autem dicas, à veritate historię non recedes; quæ sane historia ne in hac quidem temporis circumstantia inter se pugnantia continere videatur, aut proba emendatam & legitimam lectionem. Vna ferme diē, aut, si ferme, respuis ac tollis, tum demū, vt, quod infra sequitur, Alia vero diē, constare possit, hanc veterem diē distinctionem, quam ex Macrobio, Saturnal. lib. I. cap. III. Gell. lib. III. cap. II. Andrea Alciato, Parerg. lib. IIII. cap. XI. & lib. X. cap. III. attulimus, adhibeto.

Inter quos B. Symphorosam.] Sic legitur in omnibus Martyrologiis, antiquisque & manu scriptis codicibus: sed græcæ vocis atque etymologiæ ratio Sympherosam, vt habet plumbea Lamina, de qua supra in vitam S. Getulij memorauimus, siue Sympherusam postularet: est enim ἀπὸ τῆ συμφοράς, quod est, conferre. Ciuitas à Græcis condita græcis
nomini-

nominibus delectabatur. Hinc & Getulius S. Symphorose vir, Zoticus quoque dictus est (quod viuacem, viuificum, vitalemque significat) & eius filiorum nomina Nemeseus, Staeteus, Eugenius, græcæ sunt voces.



T I B V R.



P V D Tiburtinam urbem.] Tibur, urbem (ut eius antiquitatem, amœnitatem, celebritatem breuiter attingam) XVI. mill. ab Roma distantem, Cato, teste Solino cap. VIII. à Catillo Arcade præfecto classis Euandri conditam refert; Silius Italicus lib. VIII. Hinc Tibur Catille, uum. Seruius in illud Virg. VII. Aeneidos, Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt, Fratris Tiburri dictam cognomine gentem: Catillusque, acerque Coras, Argiua iuuentus:

De Grecia, inquit, tres fratres venerunt ad Italiam, Catillus, Coras, Tiburtus. Hi simul omnes unam fecere ciuitatem, & eam de fratris maioris nomine Tibur appellauerunt; Licet & alias fecerint singuli: Vnde & mons Catilli, quem Carelli dicunt per corruptionem, & ciuitas Cora. Duobus igitur fratribus ad bellum proficiscentibus, in ciuitate ad custodiam Tiburtus, siue Tiburnus remansit. hæc

Seruius

Seruius. Sextio autem, Græco historico, auctore (ut idem scribit Solinus) Catillus Amphiarai filius post prodigialem patris apud Thebas interitum, Oethei aui iussu, cum omni fetu missus, tres liberos in Italia procreauit, Tiburtum, Coram, Catillum, qui, depulsis ex oppido Latij veteribus Sicanis, à Tiburti maximi natu fratris nomine urbem vocarunt. Non multo aliter Plinius sentit, qui lib. XVI. cap. XLIV. Tiburtes quoque, inquit, originem multo ante urbem Romam habent: Apud eos extant ilices tres, etiam Tiburto conditore eorum vetustiores, apud quas inauguratus traditur, fuisse autem eum tradunt filium Amphiarai, qui apud Thebas obierit una ætate ante Iliacum bellum. Dionys lib. I. Siculi, inquit, præter alias ciuitates condiderunt, quæ exstant nunc quoque, Antennates, Tellenenses, Ficulenses, prope montes Corniculos, ac Tiburtinos, apud quos hodieque Siculetum pars urbis dicitur: quibus verbis Tibur à Tiburto conditum, à Siculis postea auctum indicare videtur. Strabo lib. V. Iste duæ vrbes, Tibur & Præneste in montana regione sitæ sunt, distantes inuicem stad. C. è Roma verò bis tot Præneste, at minus Tibur abest. Græcam vero utranque esse commemorat. Horat. lib. carm. I. ode. VI. Tibur Argæo positi colono. id est, conditum à Tiburno Argiuo; sic enim ubique pro Tiburtus, Tiburnus, legendum ex Seruij, Prisciani, Pierij, vetustissimorumque exemplarium auctoritate Lambinus & Muretus affirmant. Nos vero, qui de re, deque veritate historię interim laboramus, huius nominis emendationem ita reci-

recipimus, ut vulgatam lectionem non improbemus; cum praesertim Tiburtes à Tiburto melius, quam à Tiburno duci putemus. Hi autem quamvis à Strabone lib. v. & Plin. lib. iii. cap. xii. in Sabinis censeantur; à Dionysio tamen & Livio pluribus locis, & ab alijs inter eos populos, quos tunc veteris Latij habitatores, & Latinorum nomine insignitos, tum fama & rerum gestarum gloria illustriores fuisse legimus, numerantur: meminit & Ptolemaeus. Latinorum porro foedera multa cum populo Rom. ex Dionysio Livioque accepimus; primum Albanum, à Romulo rege initum, secundum & tertium à Tullo; quo mortuo Latini cum in agrum Romanum populabundi excurrissent, ab Anco rege, bello ad singulas urbes circumlato, ad pacem petendam, & foedus renouandum sunt compulsi; post cuius obitum cum rursus in fines Romanos excursions fecissent, à L. Tarquinio Prisco rege bello domiti, pacis condiciones acceperunt. Hoc autem foedus post à Superbo rege, cum Latinorum principatum sibi callide vendicasset, renouatum est: indictumque iunioribus Latinorum, ut ex foedere die certa ad Lucum Ferentinae armati frequentes adessent. Is Lucus sub monte Albano erat, quò omnes Latini nominis rerum communium causa coibant; ibique de summa reip. consultabant, ac duobus praetoribus rem uniuersam Latinorum committebant. Quod Latinorum concilium tale erat, quale in Graecia Amphictionum. Hoc igitur Societatis iure cum populo Rom. iuncti Latini cum essent, Aulo tamen Postumio, T. Virginio Coss. anno post reges exactos

exactos XIII. post urbem conditam CCI. VII. Octa-
nio Mamilio Tusculano, Superbi regis genero, &
Sex. Tarquinio, Latini nominis ducibus rebellasse
traduntur; inter quos à Dionys. lib. v. cum alijs, tum
Tiburtini nominantur: qui ut ceteros Latinos rei
bellicæ laude præcedebant, ita imperium populi
Rom. molestius ferentes, in armis sæpius versaban-
tur; ex quo Silius Italicus in quarto lib. sic cecinit,
Tum Remulum, atque, olim celeberrima nomi-
na bello,

Tiburtes magnos, Hispellatemq. Metaurūq.
Et Damum, dubia meditatus cuspide vulnus.

Sed cum ijs omnibus Latinis ab M. Postumio di-
ctatore ad lacum Regillū (nunc S. Praxedis) in agro
Tusculano debellatum, & triennio post fœdus per-
cussū est Sp. Cassio iterū & Postumo Cominio iterū
Coss. auctor Liu. lib. II. & Dionys. ad finē lib. VII. cu-
ius hæc sunt; Eodē tempore, inquit, iētum fœdus cum
omnibus Latinis ciuitatibus, de societate atq. amici-
tia, maxime, quod in secessione plebis nihil mouerāt,
eamq. tandē in urbem recessisse gratulabantur, bel-
lūq. aduersus deficientes ciuitates vna suscepturæ
videbantur. verba autem fœderis hæc fuerūt: Inter
Romanos, & Latinorū ciuitates omnes æterna pax
esto, neq. ipsæ inter se bellanto, neque aliunde hostes
inducunto, neque hostibus tutos transitus præben-
to, sed bello oppressis opem omnibus viribus ferun-
to: spoliis ac prædæ partem æqualem habento:
priuatarum litium iudicia illi, quibus mandata
cognitio fuerit, intra decem dies peragunto.

E His

His legibus nihil addi, deminui possit, nisi si Romanis Latinisque ita placuerit. Meminit huius fœderis in Corneliâna Cicero; Liviâs item lib. viii. & Festus. Ceterum Ovidius vi. Fast. cum dicit,

Scilicet hic olim Volscos, Aequosque fugatos

Viderat in campis, Algida terra, tuis:

Vnde Suburbano clarus Tiburte triumpho,

Vectus es in niueis, Postume, victor equis,

A. Postumium Tubertum dictatorem intelligere videtur, de quo Liu. lib. iv. & Diod. Triumphavit autem anno urbis. cccxxii. Atque hi quidem populi, nisi si qui privato forte nomine, atque opibus interea bellum intulissent, ut Prænestini, Tusculani, & Tiburtini sæpe fecerunt, in amicitia populi Ro. manserunt per annos prope ceterum à pugna ad lacum Regillum, hoc est, usque ad annum urbis cccxliiii, quo anno Latini Hernicique cum descivissent, & milites ex formula per aliquot annos negassent, tum anno demum cccxcv. C. Fabio, C. Plautio Coss. impetrata pace, in amicitiam redierunt. Interea vero (anno videlicet circiter cccxc.) cum L. Sulpicius, & C. Licinius Calvus Coss. in Hernicos exercitum induxissent, neque inuentis in agro hostibus, Ferentinum urbem eorum vicepissent, reuertentibus inde eis Tiburtes portas clausere. ea ultima fuit causa, cum multæ ante querimonie ultro citroque iactatæ essent, cur per fetiales rebus repetitis bellum Tiburti populo indiceretur. Cum verò Gallorum exercitus T. Manlij Torquati virtute victoriaque percussus, proxima nocte relictis trepide castris,
que

quæ ad tertium lapidem Salaria via trans pontem Anienis eo anno erant, in Tiburtem agrum, atque inde societate belli facta, commeatuque benignè ab Tiburtibus adiutus, mox in Campaniam transisset; noua fuit causa, cur proximo anno C. Pætilius Balbus Cos. aduersus Tiburtes iussu populi exercitum duceret; ad quorum auxilium cum Galli ex Campania redisset, fædæ populationes in Lauicano, Tusculanoque, & Albano agro, haud dubie Tiburtibus ducibus, factæ sunt. Et cum aduersus Tiburtem hostem duce Cos. contenta resp. esset, Gallicus tumultus dictatorem creare coegit: creatus Q. Seruilius Hala, ad continendos proprio bello Tiburtes, consulari exercitu iusso manere, omnes iuniores, nullo detrectante militiam, sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus urbis, in conspectu parentum, coniugumque, ac liberorum, magna utrinque edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum; fuga Tibur, sicut arcem belli gallici, petūt. palati haud procul Tibure excepti, egressis ad opem ferendam Tiburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. Egregiè cum à Dictatore, tum ab Cos. gesta res est. Pætilius de Gallis Tiburtinque geminum triumphum egit. Fabio alteri Cos. deuictis Hernicis satis uisum, ut ouans urbem iniret. Irridere Pætiliij triumphum Tiburtes; ubi enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisq. Gallorum extra portas egressos, postquam in se quoque fieri impetum viderint, & sine discrimine obuios cædi, recepisse se in urbem: eam rem triumpho dignam visam

Romanis. ne nimis mirum magnumque censerent, tumulum excire in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua visuros. Itaque insequenti anno M. Popilio Lenate, Cn. Manlio Coss. primo silentio noctis ab Tibure agmine infesto profecti ad urbem Romam venerunt. terrorem repente ex somno excitatis subita res, et nocturnus paor præbuit; ad hoc multorum inscitia, qui, aut unde hostes aduenissent; conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, muriq̃ue præsidij firmati. & ubi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium, quàm Tiburtem hostem ostendit, duabus portis egressi Coss. utrinque aciem subeuntium iam muros aggrediuntur; primoque impetu repellunt. Tum anno circiter CCCXCIX. M. Fabius Ambustus II. & M. Popilius Lenas II. Coss. duo bella habere; facile alterum cum Tiburtibus, quod Lenas gessit, qui hoste in urbem compulso, agros vastavit: insequenti anno, nimirum quadringentesimo, quàm Urbs Roma condita erat, quinto tricesimo, quàm à Gallis recepta, ablato post nonum annū à plebe consulatu, patricij Coss. ambo ex interregno magistratum iniere, C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulū eo anno ex Tiburtibus haud memorando certamine captum; siue duorum consulum auspicio bellum id gestum est, ut scripsere quidam, seu per idem tempus Tarquinienſiū quoque sunt vastati agri ab Sulpicio Cos. quo Valerius aduersus Tiburtes legiones duxit: postero anno rursus cum Tiburtibus ad deditiōē pugnatum. Saffula ex
his

his vrbs capta, ceteraque oppida eandem fortunam habuissent, ni vniuersa gens positis armis in fidem Consulis venisset. triumphatum de Tiburtibus: alioquin mitis victoria fuit. hæc Liuius lib. VII. vbi item Latinos, quibus anno CCCXCV. pax petentibus data fuerat, & magna vis militum ab ijs ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta, non diu in fide mansisse ostendit. Nam anno CCCCLIII. concilia, inquit, populorum Latinorum ad Lucum Ferentinae habita; responsumque haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum; absisterent imperare ijs, quorum auxilio egerent: Latinos pro sua libertate potius, quàm pro alieno imperio laturus arma. Itaque nono post anno, cum eò superbiæ & impudentiæ deuenissent, vt eorum prætores Romam à consulibus euocati alterum ex Latio creari Romæ cōsulem oportere responderint, bellum Romanum in se concitarunt; quo bello in Campania nō procul radicibus Vesuij montis, quā via ad Vesperim ferebat, victi sunt, T. Manlio Torquato, & P. Decio, qui se in acie deuouit, consulibus; adeòq. accisæ eorū res sunt, vt, quod idem Liuius VIII. libro scriptū reliquit, consuli Torquato, victorem exercitū ad populandos agros eorū ducenti, dederent se omnes Latini; deditiōemq. eam Campani sequerentur. Latium Capuaq. agro multati. Extra pœnā fuere Latinorū Laurentes, Campanorumq. equites: quia non descuerant. cū Laurentibus renouari fœdus iussim: renouaturq. ex eo quotannis post diem decimū Latinarū. Hi rursus anno insequenti ob irā amissi agri

rebellātes fusi, castrisq. exuti sunt. Pedanos tuebatur Tiburs, Prænestinus, Veliternusq. populus. Sed Furius Camillus Cos. postero anno ad Pedū cū Tiburtibus maxime ualido exercitu, maiore mole, quanquā æque prospero euentu pugnavit, & oppidum cepit. Placuit inde iam maiore conatu animoque ab vnius expugnatione vrbis ad perdomandum Latium victorem circumducere exercitum; nec quiescere ante, quā expugnando, aut in deditiōe accipiēdo singulas vrbes, Latium omne subegere. Eidem Camillo in senatu de Latinis populis referenti responsum, cum aliorum alia causa esset, ita expediri posse consilium, vt pro merito cuiusq. statueretur, si de singulis nominatim referrent populi. Relatum igitur de singulis, decretumque. Lanuvinis ciuitas data; Aricini, Nomentanque, & Pedani eodem iure, quo Lanuini, in ciuitatem accepti. Tusculanis seruata ciuitas, quam habebant; crimenque rebellionis à publica fraude in paucos auctores versum. In Veliternos, veteres ciues Rom. quod toties rebellaſſent grauitè ſeuitum; & muri deiectioni, & senatus inde abductus; iussique trans Tiberim habitare. Antium noua colonia missa, interdictumque mari Antiati populo est, & ciuitas data. Hæ siquidem duæ Volſcorū ciuitates huic bello interfuerūt. Tirbutes, Prænestiniq. agro multati, neque ob recens tantum rebellionis commune cum alijs Latinis crimen, sed quod tædio imperij Rom. cum Gallis, gente efferrata, arma quondam consociassent. Ceteris Latinis populis connubia, commerciaque, & cōsilia inter se ademe-

ademerunt. Hæc ex *Liu. lib. vi. i.* Ex hoc tēpore pacem à Latinis in perpetuum sanctissimè custoditam constat; & velustum fœdus à Cassio Cos. cum ipsis iētum, aut per idem tēpus, aut non multo post, recuperatū. Eos enim fœderatos eo fœdere, quod cū Latinis populis omnibus Sp. Cassio, Postumo Cominio Cos. percussū est, Cicero, qui trecentis post annis, & eo amplius floruit, in Balbi defensione appellat. Is autē Cassius Cos. tertium apud Dionysium in cōcione gloriatur, se in primo consulatu Sabinos subegisse, in secundo plebem in urbem reduxisse, Latinosque Romanorum consanguineos illos quidem, sed gloriæ tamen eorum invidentes, ad amicitiam adduxisse, atq. æquo iure ciuitatis donasse, ut Romam non amplius aduersariam, sed patriam appellarent. Ciuitatem tamen neque omnino cum suffragio, neque penitus sine suffragij iure, sed pro magistratuum arbitrio datā idem Dionysius docet. Atq. hoc sæpius factum est, ut Latini ante bellum Italicum legemque Iuliam, ad suffragia sint acciti, ut etiam anno urbis DCLI. in bello Punico secundo Q. Fulvio Flacco tertium, Appio Claudio Cos. contigisse ex *Liu. libro xxv.* intelligitur. Cum enim, ut prudenter Sigonius colligit, consulum arbitratu Latini, qui suffragiorum causa venerant, aliàs aut in urbe retinerentur, aut exire iuberentur, tum tamen eos verisimile est ad suffragium ferendū maxime à consulibus adhibitos esse, ut grauiissimis et periculosissimis Punici belli temporibus, in magna totius pænè Italiæ defectione latinū nomē hoc honoris beneficio sibi arctius deuincirent. Hoc

Cicero ius in Sestiana intuebatur, cum diceret, Nihil acerbius socij Latini ferre soliti sunt, quàm id, quod perraro accidit, ex vrbe exire à consulibus iuberi. Extremum ius (vt idem notauit Sigonius) fuit magistratuum Romæ petendorum & capiendorum, quod tanti erat, vt hoc vnũ Latij ius vocaretur; cū qui hoc haberet, reliqua omnia haberet. Quapropter Asconius in Cic. Pisonianā ius Latij fuisse scribit, ut petēdi magistratus gratia ciuitatem Ro. adipiscerentur. id vero nihil aliud videtur esse, quàm, vt, qui ius Latij haberent, præter cetera, ciuitatē quoq. Romanam assequerentur, vbi apud Latinos magistratū petissent, vel potius gessissent. hanc enim vim habuit Ius Latij, quod etiā Latinitas appellatur. Strabo denique lib. iij. magistratus hos ædilitatem et quæsturam fuisse significat, cum scribit Neumasum Aricomiscorum metropolim in Gallia ius Latij habere, vt qui Neumasi ædilitatem & quæsturam gessissent, ij ciues Rom. essent: eaque de causa populum illum Romanis prætoribus non paruisse. Ex quibus sane verbis illud non obscure perspicitur, Ius Latij fuisse, vt qui in oppido latino, vel iure Latij donato ædilitatem aut quæsturam obijisset, is ciuis Romanus esset, tum latinos ipsos ne magistratum quidem Romanorum, sed suorum prætorum edictis obtemperasse. Hoc vero ius vsque ad annum DCLXIV. Latini populi vsurparūt: quo demum anno ciuitas Latio vniuerso (extra pauca quædam oppida, quibus ciuitatis & suffragij iura singulare populi Rom. benignitate fuerant ante concessa) ex lege

lege Iulia data est. Cū enim Latinos, & ceteros Italicos populos cupiditate ciuitatis Romanæ adipiscendæ primum M. Fuluius Flaccus consul, deinde M. Liuius Drusus Trib. plebis incendiissent, & omnino aduersante Senatu, diu multumque sed frustra laborassent; Italici tanta spe bis deiecti, facta inter populos coitione, aduersus populum Rom. conspirarunt, atque ab eo tandem defecerunt. Hi fuere Picentes, Vestini, Marfi, Peligni, Marrucini, Lucani, & Samnites, belli initio à Marsis orto. Qua de causa populus Rom. saga sumpsit, & bellum aduersus Italicos iussit. Hoc bellū Sociale, quod à socijs Pop. Rom. Italicum, quod ab Italicis populis; & Marsicum, quod à Marsis primum commotum fuerit, appellatum est. In quo (vt Appianus de ciuil. Rom. bell. lib. I. scriptum reliquit) cum post multas ab Italicis illatas clades, & alterum consulem P. Rutilium Lupum in prælio interfectum III. Idus Iun. vt in Fast. docet. Ouid. Etrusci, & Umbri, qui adhuc in fide permanserāt, eandē ob causam defectionē molirētur, Senatus veritus, ne hostibus vndiq. ingruētibus, urbē tueri nō posset, lege à Lupi collega L. Iulio Cæsare consule extremo consulatu lata, quæ Iulia dicta est, omnibus Italicis populis, qui vel arma contra Pop. Ro. nō sumpsisset, vel sumpta deposuissent, ciuitatem dedit: qua lege Etrusci Umbri, et multæ aliæ Italiæ nationes ciuitatē Ro. quā tāto opere efflagitaue-
rāt, sunt consecutæ. Appianus Tiburtinos et Prænestinos, quæ fæderatæ ciuitates in Latio erāt, vt paulo post docebimus, tum ciuitate donatos diserte scribit
lib.

lib. I. de bell. civil. Cinna, inquit, ad finitimas vrbes fuga delabitur, quas haud ita multo ante Romaniciuitate donauerant, Tibur scilicet, ac Præneste, & quæ ad Nolam vsque mediæ interiacent. Quare triginta quinque antiquis additæ sunt octo tribus, in quas noui ciues coniecti sunt anno insequenti à L. Iulio Cæsare legislatore, et P. Licinio Crasso M. Crassidiuitis patre, censoribus; quorum munus erat, tribus adiungere, vt in eas noui ciues lustritempore referrentur, distribuerentur, censerentur, quod supremum erat ciuitatis acceptæ signum. hæc ex Cic. pro Balbo & Flori epito. lib. LXXI. & LXXII. Appian. Plut. Strab. Vell. Pediano, Gellio lib. IIII. alijsq. auctoribus. Iam vero ante bellum Italicū, & ciuitatē Rom. acceptam, omnia non latij solum, sed etiam Italiæ oppida alicuius iuris nomine ac societate cum Pop. Rom. deuincta erant: & alia coloniæ, alia municipia, alia præfecturæ, alia denique ciuitates fæderatæ dicebantur. Fæderatam porro ciuitatem (vt accurate Sigonius obseruauit) nullum aliud ius habuisse intelligimus, quàm societatis & fæderis; Fæderata oppida in Italia fuisse aut Latij fædere obstricta, aut Italico, aut Gallico; Latij, vt Tibur ac Præneste; Italico, vt Neapolim, Veliam, & Heracleam; Gallico, vt Rauennam. Hæc oppida neque colonias fuisse, neque municipia, neque præfecturas, sed fæderata oppida, vel fæderatas ciuitates; Oppidorum iure Latij aut Italico fæderatorum, vt libertatem maiore, sic dignitatem ampliorem extitisse. Minus enim, quàm Gallica, fuisse obnoxia, & minorem Populi Rom. rationem

tionem duxisse; cum & suam remp. & leges suas, & suos magistratus haberent. Vnde Senatus, populiq. in ijs oppidis, ut in liberis ciuitatibus, nomen ac mentionem usurpari apud scriptores videmus. Animaduertimus etiam in ciuitates fœderatas exilij causa commigrare ciuib. Romanis licuisse, vt quæ liberæ essent, ac suam Remp. in potestate haberent. Quod cum permulta exempla exulum Romanorum testatur, tum maxime Polybius libro sexto demonstrat, vbi forma Romanæ explicās Reip. scribit, Tibur, Præneste, Neapolim, vt in liberis ciuitates, ciues Romanos exilij causa solum vertere solitos. Ad hunc morem respexit Ouid. cum lib. vi. Fast. de tibicinibus, qui ex vrbe Tibur abierant, loquens dixit,

Exilio mutant urbem, Tiburque recedunt

(Exilium quodam tempore Tibur erat)

Seruierat quidam quantolibet ordine dignus

Tibure, sed longo tempore liber erat.

Et i. de Ponto Elegia v. Exilium suum acerbius esse, quàm ullius vnquam ante se fuerit, conquerēs, exulum externorum commemoratis exemplis, ad extremum ait,

Quid referam veteres Romanæ gētis, apud quos

Exulibus tellus vltima Tibur erat?

Persequar vt cunctos, nulli datus omnibus æuis

Tam procul à patria est, horridiorū locus.

Quamquam exules Romani non in oppida fœderata solum abibant, sed sæpe in colonias quoque Latinas, hoc est, Latij iure donatas; vt quæ longius à

ciuium

ciuiū Romanorū iure abessent, quā Romana. Hinc illud Ciceronis est pro Cæcina, In colonias Latinas sepe nostri ciues aut sua voluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si sufferre voluissent, tamen manere in ciuitate potuissent. Caruisse autem fæderata oppida omnia iure ciuitatis Romanæ, multi ex fæderatis ciuitatibus nominatim ciuitate donati ostendunt. Testis est in Balbi defensione Cicero, vbi multa colligit exempla, & præter cetera illud; Cum Latinis, inquit, omnibus fædus iētum Sp. Cassio, Postumio Cominio Coss. quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus post rostra incisum, & perscriptum fuisse; quomodo igitur L. Cossinius Tiburs, pater huius equitis Rom. optimi atque ornatissimi viri, damnato Cælio, quomodo ex eadem ciuitate T. Coponius, ciuis item summa virtute & dignitate (nepotes T. & C. Coponios nostis) damnato C. Massone, ciuis Rom. est factus? Ceterum fæderatarum ciuitatum aliquanto vberiore, quā aliorum oppidorum numerum exstitisse constabit ei, qui colonias, municipia, & præfecturas, quæ apud veteres rerum Rom. scriptores nominantur, cum reliquorum omnium Italiæ oppidorum numero conferre voluerit. Hic Latij status erat ex fædere Cassiano, cum anno ab vrbe condita CCCCXXXVII. id Tibure accidit, quod libro IX. Liuius scribit, Eiusdem, inquit, anni rem dictu parua præterire, ni ad religionem visa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti è proximis censoribus erant in ade Iouis vesci, quod

quod traditum antiquitus erat, ægrè passi, Tibur vno agmine abierunt; adeo, vt nemo in vrbe esset, qui sacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatosque Tibur miserunt, vt darent operam, vt hi homines Romanis restituerentur. Tiburtini benignè polliciti, primum accitos eos in curiam, hortati sunt, vt reuerterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die festo alij alios per speciem celebrandarum cantu epularum causa inuitant: & vino, cuius auidum ferme genus est, oneratos sopiunt: atque ita in plaustra sono victos coniiciunt, ac Romam deportant: nec prius sensere, quam plaustri in foro relictis plenos crapula eos lux oppressit. Tunc concursus populi factus, impetratoque, vt manerent, datum, ut triduum quotannis ornati cum cantu, atque hac, quæ nunc sollennis est, licentia per urbem vagaretur: restitutumque in æde vescendi ius ijs, qui sacris præcinerent. Hanc rem Valerius etiã narrat lib. II. cap. I. de Institutis antiquis de Tibicini Collegio, et Ouid. li. VI. Fast. meminit et Plut. in Probl. M. Ant. consul solus post C. Cæs. cadem, cum ex quatuor legionibus eas, quæ Martia et Quarta appellabatur, ad C. Cæs. Octavianum ab se transisse Romam cognouisset, Albam, ubi Martia confederat profectus est, vt eam ad suam reuocaret auctoritatem: sed exclusus vrbe, & reiectus à muris retrocessit, & ad reliquas legiones misit, quingentas drachmas unicuique dare pollicitus. Ipse cum ijs, qui aderant, Tibur usque progreditur, apparatus habes ijs, qui in hostes tedunt, consuetum.

Eo

Eo in loco assistenti senatus fere omnis, ac plurimi equitum cum honore accessere, ex populo quoque pars non contemnenda, &c. Appian. lib. III. de ciuilibus Rom. bellis: qui item lib. V. Casari Octauio pecunia, inquit, aderant, quas ab omnibus acceperat atque expugnarat, Sardis exceptis, & quas mutuo ex sacris, retributionis gratiam pollicitus, assumpserat, Romæ à Capitolio, ab Antoniano Libanubio à Nemis ac Tibure; quibus in locis thesauri nunc vel maxime sacrarum pecuniarum adseruantur copiosissimi. Hactenus de Tiburis antiquitate, ac nobilitate; sequi ut eiusdem amœnitatem, veterum poetarum, aliorumque testimonijs demonstramus. Tiburtinæ igitur regionis amœnitas tanta olim fuit (vti nunc etiã est) vt blãdæ voluptatis in primis studiosus Horatius lib. carm. I. ode. VII. eam nobilissimis quibusq. Græciæ ciuitatibus anteponat:

Me nec tam patiens Lacedæmon,
Nec tam Larissæ perculsit campus opimæ,
Quàm domus Ablunæ resonantis,
Et præceps Anio, & Tiburti (aliàs Tiburni) lucus,
& vda

Mobilibus pomaria riuus.
Et lib. II. ode. VI. eam suæ optat sedem senectuti.
Tibur Argæo positum colono,
Sit meæ sedes vtinam senectæ:

Sit modus lasso maris, & viarum, Militiæque.
Ex quo intelligere possumus magno in pretio atque honore fuisse prædia Tiburtina; Vnde mirum non est, quòd Catullus suū alloquens fundū, dixerit,
O funde

O funde noster seu Sabine, seu Tiburs:

Nam te esse Tiburtem autumnant, quibus
non est

Cordi Catullum lædere; at quibus cordi est,

Quous Sabinum pignore esse contendunt.)

Sed seu Sabine, seu Tiburs,

Fui libenter in tua suburbana

Villa, malamque pectore expulsi tussim.

*Profitetur ergo Catullus fundum suū ab ijs, qui sibi rem gratam facere velint, Tiburtem, ab alijs Sabinum vocari; cum videlicet ad fundi dignitatem pertinere existimet, ut Tiburs potius, quam Sabinus dicatur. Vtrius autē regionis esset is fundus, propterea ambigebatur, quod in vtriusq. situs erat confinio: vel quia, ut supra demonstrauimus, cum Anio Latinos à Sabinis diuideret, necesse fuit, ut ager Tiburtinus partim in Latio, partim in Sabinia esset; vtraque vero pars Tiburs erat. Fundus itaque Catulli, quod in regione Sabina esset, Sabinus; quod agri Tiburtini pars foret, Tiburs recte poterat nominari: id quod poeta magis placebat. Ad amœnitatē, delicias, situm pertinent varia epitheta, quibus Poeta urbem, regionem uē Tiburtem exornant. Nam Horatius *carm. III. ode. IIII. Liquidas Baias, Sabinos arduos, frigidum Prænestē, Tibur.**

Supinum dixit, id est, ut Acroni placet, montosum: sicut Virg. II. Georg. collesque supinos. situm autem ciuitatis descripsit, quia in ascensu montis est constituta: ea de causa Iuuenalis Sat. III.

Pronum vocat, Simplicibus Gabijs, aut pro-
ni

ni Tiburis arce. Est enim hæc vrbs partim in iugo, partim in dorso, atque in decliui posita loco, propterea idem Sat. XIII.

- Summa nunc Tiburis arce, dixit; Est enim arx (vt ait Asconius) editus in ciuitate, & munitus ad salutem omnium locus, dictusque, vt Varro vult, ab arcendo, quod ab eo loco facillime possit arceri hostis. Sed hic de villa loquens arcem Iuuenalis dixit pro monte, seu colle: nam villa extra urbem est, non in vrbe. Ita Vir. I. Geor.

Mundus vt ad Scythiã, riphæasq. arduus arces Confurgit. -- & II. Georg. de Roma. Septemq. vna sibi muro circumdedit arces.

Inter illas quinque magnas Latij urbes, quas arma sumpsisse aduersus Troianos Virg. in VII. Aeneid. refert, Tibur

Superbum nominat, hoc est, nobile, inquit Seruius; aut obiter tetigit illud, quod aliquando, cum à Senatu Rom. auxilia poscerent Tiburtes sub commoratione beneficiorum, hoc tantum à Senatu responsum acceperunt, Superbi estis. Horatius rursus

Vdum lib. carm. III. ode. XXIX.

Ne semper (ait) vdum Tibur, & Esulæ

Decliuè contempleris aruum.

Et Ouid. IV. Fast.

Etiam Telegoniã mænia Tiburis vdi

Stabant, Argolicæ quæ posuere manus.

Vdum, ob aquarum copiam, quibus eius suburbana prædia irrigantur. Vnde eiusdem illa sunt Carm. Ode VII.

Et

Et præceps Anio, & Tiburti lucus, & vda
Mobilibus pomaria riuis.

*Et appositè mobiles riuos dicit; deriuantur enim,
ducunturque in varias partes pro arbitrio & vo-
luntate oppidanorum.*

Sic Vuidum lib. III. od. II.

-- vuidique Tiburis ripas,

Sic etiam auctor obscæni carminis,

Humidum;

Tutela Rhodos est beata solis;

Gades Herculis, humidumque Tibur.

Herculeum, *Martialis lib. I. epigr. XIII.*

Itur ad Herculeigelidas qua Tiburis arces,

Canaque sulphureis Albula fumat aquis.

Et epigram. CXLII.

Tibur in Herculeum migrauit nigra Lycoris.

Et lib. VII. epigr. XII.

Venit in Herculeos colles. -

Et Strabo lib. V. Tibur Herculeum est, &c.

*Ita appellatur Tibur, utpote Herculi sacrū, quem
Tiburtes studiosè colebant, exstructo in eius hono-
rem magnifico templo. Quæ quidem res eam urbem
adeo nobilitauit, ut antiquissimus auctor (quem
Plin. lib. V. epist. III. nominat) Cn. Lentulus Getuli-
cus assentandi causa scripserit C. Cæsarem Caligulā
Tiburi genitum sed Getulicū Plinius Secundus re-
fellit, quasi mentitum per adulationem, ut ad laudes
iuuenis gloriosi que principis, aliquid etiam ex urbe
Herculi sacra sumeret, abusumque audentius men-
dacio, quòd ante annum ferè natus Germanico filius*

F Tiburi

Tiburi fuerat, appellatus & ipse C. Cæsar. hæc Suet. in Calig. cap. VIII. Tiburtem Bibliothecam, quæ in hoc Herculis templo satis commode instructa libris erat, Aulus Gell. lib. IX. cap. XIII. & lib. XIX. cap. V. memorat. Et quidem ad librorum custodiam atque æternitatem nullum veteres illi locum ferè aptiorem duxerunt, quàm Deorum delubra. Hinc Augustus, ut Suet. cap. XXIX. testatur, templo Apollinis in ea parte Palatinæ domus, quam fulmine etiam desiderari à Deo aruspices pronuntiauerant, excitato, porticum addidit cum bibliotheca Latina, Græcæque, quam ab auctore, Augusti, à loco, Apollinis seu templi Apollinis, vel Augusti, appellatam videmus. Plin. lib. XXXIV. cap. VII. qui ab Asinio Pollione collectam significat lib. VII. cap. XXX. M. Varronis inquit, in bibliotheca, quæ prima in vrbe ab Asinio Pollione de manubijs publicata Romæ est, vnius viuentis posita imago est: Et lib. XXXV. cap. I. Asinij Pollionis hoc Romæ inuentum (ponendorum in bibliothecis signorum, & imaginum, doctorum hominum, illustriumue scriptorum) qui primus bibliothecam dicando, ingenia hominum rempublicam fecit. Antiores cæperint Alexandriæ, & Pergami reges, qui bibliothecas magno certamine, instituere, non facile dixerim. Hac item de re Gellius in postremo cap. sexti libri sic scribit; Libros Athenis disciplinarum liberalium publice ad legendum præbendos primus posuisse dicitur Pisistratus tyrannus, deinde studiosius accuratiusque ipsi Athenienses auxerunt. Sed omnem illam postea librorum copiam Xerxes, Ahe-

Athenarum potitus, vrbe ipsa præter arcem incensa, abstulit asportauitq. in Persas. Hos porro libros vniuersos, multis post tempestatibus, Seleucus rex, qui Nicanor appellatus est, referendos Athenas curauit. Ingens postea numerus librorum in Aegypto à Ptolemæis regibus vel conquisitus, vel confectus est, ad millia fermè uoluminū septingenta. Sed ea omnia bello priore Alexandrino, dum diripitur ea ciuitas, non sponte neque opera consulta, sed à militibus forte auxiliarijs incensa sunt. Idem lib. XI. cap. XVII. Edicta, inquit, veterum prætorum, sedentibus forte nobis in bibliotheca templi Traiani, & aliud quid requirentibus, cum in manus incidissent, legere atque cognoscere libitum est. hoc templum in foro Traiani creditur extitisse. In Iunonis Iouisq. Panellenij templo, quod Hadrianus Imp. Atheniēsis præter cetera opera ædificauit, bibliothecam fuisse & gymnasium, Hadriani cognomento, Pausanias. I. lib. est auctor. Quanquam in Thermis quoque Diocletianis bibliothecam Vlpianam fuisse, in qua libri lintei atque elephantini res gestas Principum, & Senatusconsulta continentes, asseruabantur, Flavius Vopiscus affirmat in vitis Imperatorum, Aureliani sæpius, Linteos etiam, inquit, libros requiras, quos Vlpia tibi bibliotheca, cum volueris, ministrabit; Numeriani item, & Probi; Vsus sum, inquit, præcipue libris ex bibliotheca Vlpia ætate mea in Thermis Diocletianis: & Taciti, Habet, inquit, bibliotheca Vlpia in armario sexto librum Elephantinum, in quo hoc S. C. perscriptum est:

cui Tacitus ipse manu sua subscripsit. Nam diu hæc Senatusconsulta, quæ ad principes pertinebant, in libris Elephantinis, scribebantur. Erant ij libri ex pelibus elephantinis ad diuturnitatem confecti. Dion denique igni diuinitus potius, quàm ab homine Romæ excitato, cum alia publica ædificia, tum Octaviæ domum cum bibliotheca conflagraſſe teſtatur. Hunc autem morem Chriſtiani libenter imitati ſunt, cum bibliothecas prope ſacras ædes ferè conſtituerunt. Nam Romæ Vaticanam, ad D. Petri, quam multo ante inſtitutam, deinde neglectam Zacharias primus Pont. max. reſtituit; Lateranenſem & quidem duplicem, ad Lateranum, quam Hilarius ſive (ut Panuius legendum oſtendit) Hilarus ſummus Pont. fecit; Venetijs Marcianam, ad D. Marci; Florentiæ Mediceam, ad D. Laurentij; Cæſenæ Malateſtanā, ad D. Franciſci templum collocatam uidemus: ut de multis alijs taceam, quæ tam in Italia, quàm extra, olim in antiquis cœnobijs conſtructæ, ad noſtram uſque celebrantur ætatem. Hunc porro Herculis cultum & religionem apud Tiburtes cum ipſa vrbe ferme natum intelliget, qui priſca illa tempora ex veterum ſcriptorum monumentis conſiderabit. Nam ea tempeſtate Herculem ex vltima Hispania, Geryone interempto, redeuntem, in eam Latij partem, ubi poſt annos prope quadringentos Roma ædificata eſt, boues mira ſpecie abegiffe memorant; & poſt Caci eius loci accolæ, qui partem bouum auerterat, cædem, cognitum & cum veneratione acceptum ab Euandro fuiſſe. Euander tum ea (ait Li-

uius

uius lib. I.) profugus ex Peloponneso (hæc Græcia est intra Isthmū, nūc Moræa vulgo dicta) auctoritate magis, quàm imperio regebat loca; venerabilis vir miraculo litterarum, rei nouæ inter rudes artium homines, venerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum miratæ hæc gentes fuerant. Is tum Euander (testibus Virgilio lib. VIII. Aeneid. Dionys. lib. I. Solino cap. II.) Herculi aram condidit & dicit, & sacra instituit, quæ postea Romulus, posteriꝑ. Romani Græco ritu fecerunt. Existimare itaque licet Catillum Tiburis (vt Catoni & Silio Italico placet) conditorem, hominem Græcum ex Arcadia Peloponnesi mediterranea regione, qui Euandri præfuerat classi, Herculis Thebis in Græcia nati recentiper Latium fama, & Euandri exemplo atque auctoritate commotum, ea tum sacra cultumꝑue suscepisse: & posteros templum optimo vrbis locò ædificasse cum porticu, vel potius porticibus, quarum adhuc aliquot ingentes columnæ visuntur, in anteriorem partem receptæ primarij templi, quod olim pulso dæmonum cultu, & Christi fide suscepta, Tiburtes D. Laurentio martyri piè ac sanctè dicarūt; eumꝑue sibi patronum adoptarunt, hanc opinor ob causam; quòd huius sanctissimi martyris per ea tempora nomen vbique terrarum quidem, sed Romæ præcipue, quam sua gloriosa morte illustrauit, celeberrimum fuit: ita sacra ossa & veneranda reliquiæ extra portam Exquilinam in agro Verano via Tiburtina recōditæ, Tiburtinum nomen cohonestant, et

*ad Tiburtinum etiam populum videntur quodammo-
do pertinere. Ceterum apud antiquos Tiburtes Iu-
nonem quoque in honore fuisse, refert Ouid. qui in
VI. Fast. illam sic loquentem inducit,*

Inspice quos habeat nemoralis Aricia fastos,
Et populus Laurens, Lauiniumque meum.
Est illic mensis Iunonius; aspice Tibur,
Et Prænestinæ mœnia sacra Deæ.

Iunonale leges tempus. --

Redeo ad epitheta;

*Gelidum Tibur Martialis lib. I. epigram. CXLV.
Centeno gelidum ligone Tibur.*

Hybernum. Idem lib. V. Epig. CXIII.

Longas his exige messes
Collibus, hybernum iam tibi Tibur erit.

*Propter iucundum frigus, quo æstivi calores tem-
perantur: qua etiam de causa primarij & illustres
viri ad declinandam æstatis molestiam bodieq. so-
lent eò ex vrbe libenter secedere.*

Glaciale. Statius I. Silvarum

Cernere facundi Tibur glaciale Vopisci.

*Dulce, Martialis lib. X. epigr. XXX. de littore
Formiano,*

Non ille sanctæ dulce Tibur vxoris,
Nec Tusculanos Algidosue secessus,
Prænestæ nec sic, Antiumuè miratur.

Vacuum, Horat. lib. I. Epist. VII.

Paruum parua decent, mihi iâ non regia Roma,
Sed vacuum Tibur placet, aut imbellè Ta-
rentum.

Vacuum

Vacuum autem, ut in II. lib. epist. I.

Ingenium, sibi quod vacuas delumpfit Athenas:
Et studijs annos septem dedit, insenuitque
Libris, & curis. --

*Tranquillam & quietam ciuitatem significat,
atque à negotijs alienam, & otio deditam.*

*Altum, Martial. lib. VII. epigr. XII. utpote in monte
seu colle positum.*

Dum Tiburtinis albescere collibus audit

Antiqui dentis fusca Lycoris ebur:

Venit in Herculeos colles. quid Tiburis alti

Aura valer? paruo tempore nigra redit.

*Erat autem fama, & vulgaris opinio, ebur Ti-
burtino calo ex vetustate renouari, & in pristinu
candorem restitui. Idem lib. I. epigr. CXLII.*

Tibur in Herculeum migravit nigra Lycoris,
Omnia dum fieri candida credit ibi.

Et lib. VIII. epigr. XXVIII.

Lilia tu vincis, nec adhuc dilapsa ligustra,
Et, Tiburtino monte quod albet, ebur.

*Pomosum, Columella Tibur vocauit lib. XI. de
cultu hortorum, id est, pomis abundans.*

Et Turni Lacus, & pomosi Tiburis arua.

*Habet enim frequētia pomaria, Anienis irrigata
riuus. eorum præstantiam pomorum ostendit Hora-
tius lib. II. Serm. sat. IV.*

Picenis cedunt pomis Tiburtia succo:

Nam facie præstant --

Fertile, idem Horat. III. carm. ode. III.

Sed quæ Tibur aquæ fertile perfluunt.

Fertilitatem indicat Strabo lib. v. Tibur, inquit, Herculeum est, & cataracta (id est descensus) quā facit Anio, ubi nauigabilis esse incipit, cum è sublimi in profundam vallem præceps, & per nemora urbi ipsi vicina defertur. Hoc ex loco mira est fructuum abundantia, præter lapidis effossiones, qui Tiburtinus dicitur, & alterius Gabiorum, & eius, qui Rubens appellatur, adeo vt eorum ex metallis exportatio & subuectio facillima fiat ad plurima opera Romæ conficienda. In hac planitie Anio fluit, & quæ nuncupantur Albula aquæ, frigida multis è fontibus surgentes, ad varios morbos salutare, cum potui, tum in sessionibus admissæ. De ijs aquis Plin. etiam lib. xxxi. cap. ii. Iuxta Romam Albula aquæ vulneribus medentur: egelidæ hæ, sed Cutiliæ in Sabinis gelidissimæ, suctu quodam corpora inuadunt, vt prope morsus videri possit, aptissimæ stomacho, nervis, vniuerso corpori. Et Martialis lib. iiii. Epigr. iiii.

*Quod sicca redolet palus lacunæ,
Crudarum nebulae quod Albularum.*

Idem Poeta singulari numero dixit lib. i. Epigr. xiii.

Canaque sulphureis Albula fumat aquis.

Et Statius i. Siluar. iiii.

Illic sulphureos cupit Albula mergere crines.

Aliàs enim Albula nomen priscum Tiberis amnis fuit. Virg. viii. Aeneid.

*Tum reges, asperque immani corpore Tibris,
A quo post Itali fluium cognomine Tibrim
Dixi-*

Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.

Liuius lib. i. Tiberinus ex Albæ regibus in traiectu Albule amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. Plin. lib. iii. cap. v. Tiberis antea Tibris appellatus, & prius Albula. Ouid. ii. fast. Albula, quæ Tiberimmersus Tiberinus in vndis Reddidit.

Martialis lib. xii. epigr. ultimo.

— Cui rector aquarum

Albula nauigerum per freta pandit iter.

De vitium generibus iuxta locorū & regionum proprietatem Plin. lib. xiiii. cap. iii. scribens, Municipij, inquit, vnam Pompei nomine appellant, quāuis Clusinis copiosiorē. Municipij et Tiburtes appellauere, quāuis oleaginā nuper inuenerint à similitudine oliuæ. nouissima hæc vuarū ad hoc tēpus reperta est. Et lib. xvii. cap. xvi. De emplastratione (insitionis id genus est, quam inoculationem alijs vocant, de qua & Colum. lib. iii. cap. xxvi. lib. xii. c. ii. lib. vi. cap. ix.) loquēs, Quidam, inquit, huic generi miscuere fissuram in vitibus, exempta cortice tessella, surculo à latere plano adigendo. Tot modis insitam arborem vidimus iuxta Tiburtes, tiliam omni pomorum genere onustam, alio ramo nucibus, alio baccis, aliunde vite, ficis, pyris, punicis, malorumque generibus. sed huic brevis fuit vita. Et lib. xv. cap. xviii. ubi ficuum genera xxix. describit; Nam Alexandrina nigra est, candicante rima cognomine delicatæ. Nigra & Rhodia est, & Tiburtina de præcocibus: Hædum Tiburtinum, Iuuenalis sat. xi. commendat,

Fer-

Fercula nunc audi nullis ornata macellis;
De Tibertino veniet pinguis ager
Hædulus, & toto grege mollior, inscius herbæ,
Nec dum ausus virgas humilis mordere salicti,
Qui plus lactis habet, quàm sanguinis.

Oues, Martial. lib. VII. epigr. I. XXIX.

At tibi captiuo famulus mittetur ab Istro,
Qui Tiburtinas pascere possit oues.

Hodie quoque multa nos laudare possumus, quæ
ab Tibure ad urbem Romam importantur, vt lapidẽ
Tiburtinum (de quo Plin. cum alibi, tum lib. XXXVI.
cap. XXII.) ad ædificiorũ ornatum & magnificentiã,
calcem, ferrum, chartam emporeticam, oleum, quod
ita nunc est in pretio, vt olim venafranum, omnis ge-
neris fructus, quos arbores ferunt, ac præcipue vuã
duracinam, qua maxime regio hæc abundat, callo
gratissimam, vt inde possit inuenisse nomen duracina.
Duratque per hyemem pensili concamerata nodo, in
vite seruabilis: vt Plin. lib. XIII. cap. I. & III. de hac
Martial. lib. I. epigr. C.

Non quæ de tardis seruantur vitibus vuæ.

Et lib. XIII. epigr. XXII.

Non habilis cyathis, & inutilis vua lyæo;
Sed non potanti me tibi nectar ero.

*Columel. lib. III. cap. II. de vua duracina. Suet. in
Aug. cap. LXXVI. Dum lectica ex regia domum re-
deo, panis vnciam cum paucis acinis vuæ duracinæ
comedi.*

Tiburtinæ urbis, regionis, ac calis amœnitatem,
vbertatem, salubritatem secuti permulti quondam
Romani

Romani nobiles, & principes viri, in agro Tiburti prædia sibi, villasque compararunt. quarundam adhuc cernuntur vestigia, & ruinae, aliarum vocabula, licet corrupta, etiam nunc manent, ut Cassii & Pisonis supra villam Hadriani; ut Quintilij Vari. Q. Horatius Flaccus Tiburtina rusticatione usque eò delectabatur, ut primo carm. lib. Ode VII. plane ac diserte profiteretur,

Me nec tam patiens Lacedæmon,
Nec tam Larissæ perculsit campus optimæ,
Quàm domus Albunæ resonantis,
Et præceps Anio, & Tiburti lucus, & vda
Mobilibus pomaria riuus.

Vbi Acron interpres, Albuneam, delectabile nemus esse pronunciat, Albunæ consecratum nymphæ, à qua & nomen acceperit; Porphyrio Deam facit, in regione Tiburtina, fontis præsidem, teste Virgil. in septimo,

At rex sollicitus monstros, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit; lucosque sub alta
Consulit Albunea: nemorū quæ maxima sacro
Fonte sonat, sæuamque exhalat opaca mephitim.

Hic Servio Albunea est in Tiburtinis altissimis montibus, dicta ab aquæ qualitate, quæ in illo fonte est. Vnde etiam nonnulli ipsam Leucotheam volunt. vnum vero nomen est fontis & sylvæ. Quod vero Servius eam in montibus ponit, id quidam eruditi viri non probant: nusquam enim alibi putor ille,

ille, ac graueolens exhalatio, nisi in plano iuxta Anienem longè latèque sentitur, vbi quondam nemora & luci fuerunt; nunc apertus est campus, nudus, & vacuus; Balnea Tiburtina nuncupantur. cū altam Albuneam Virgilius dixit, profundam significare voluit, non autem in sublimi atque edito loco existentem. Idem Virg. eodem lib.

Qualia multa mari nauæ patiuntur in alto.

Et ecloga VI.

-- gurgite in alto

Ah timidos nautas canibus lacerasse marinis.

Et IIII. Georg.

At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit --

& -- Cæsar dum magnus ad altum,
Fulminat Euphratem bello. --

Plin. lib. X. cap. XLVIII.

Apicius nepotum omnium altissimus gurgis. Cic. Phil. IV: Virtus est vna altissimis defixa radicibus. Vnde idem Seruius in I. Aeneid. Altum, inquit, et superiorem & inferiorem altitudinem significat; est enim mensuræ genus altitudo. Ceterum Lactantius lib. I. de falsa religione cap. VI. cum ex M. Varonis rerum diuinarum libris, Sibyllas nouem numerasset, decimam Tiburtem siue Tiburtinam posuit, nomine Albuneam, quæ Tiburi colebatur. vt Dea, iuxta ripas Anienis; cuius in gurgite simulacrum eius inuentum esse dicitur, tenens in manu librum, cuius sacra Senatus in capitolium transtulerit. Extat Tibure in summa Anienis ripa, catarra-

Etæ

*Etæ impendens, peruetustum circulari figura templū columnis extrinsecus exornatum, quod huiusce siue Sibyllæ, siue Nymphæ Albunæ fuisse affirmant. Quo autem Sibylla hæc Tiburtina floruerit tēpore, quodque vaticinium de Christo ediderit, pro incom-
perto habetur, quamuis illud nullo certo auctore cir-
cumferatur,*

Nascetur Christus in Bethleem, annuntiabi-
tur in Nazareth, regnante Iano pacifico funda-
tore quietis. O felix illa mater, cuius vbera illum
lactabunt.

*Alterum quoque vaticinium vidi, quod Latinis
characteribus & antiquo more in vetustissimo in-
cisum marmore, et apud Heluetios in Tauri montis,
quem anno M. D. XX. tertio Kal. Martias aqua-
rum vi, niuiumque decursu, cum fæda & miserabi-
li accolarum strage corruisse constat, visceribus in-
uentum traditur; exscriptumque ad Imp. Cæs. Caro-
lum V. à Matthæo Heluetio S. R. E. presb. Card. Se-
dunensi transmissum, inde ad Pont. Max. tum ab
urbis Romæ astrologis ac philosophis responsum, il-
lud ad Imp. Carolum pertinere. auctor Cornelius
Gemma Louaniensis, regius Medicinæ professor lib.
II. Cosmocriticæ cap. III.*

Titulus, seu prima inscriptio hæc fuit.

Prophetia. T. Sibyllæ ol. LVII.

an. munne.

Videtur Sibylla Tiburtina in front
signari, quasi quæ vixerit olym. LVII.

Ipsam

Ipsam vero prædictionem bene longâ, quòd multa continere mihi videatur incredibilia, absurda, aduata, tanquam hoc opere alienam omitto: locum demonstrasse sufficiat, uti, si quis eam forte desideret, nulla sit mora. Ut autem meum persequar institutum, Catullus, ut antea retuli, fundum suum, Tiburtinum & esse, & dici malebat, quàm Sabinum. Ad Tiburtini celi temperiem laudemque referendum est illud Martialis lib. I. epigr. CXL. de Curatio.

Ardea solstitio, Pæstanaque rura petantur,

Quique Cleoneo fidere feruet ager:

Cum Tiburtinas damnet Curatius auras,

Inter laudatas ad styga missus aquas,

Nulla fata loco possis excludere: cum mors

Venerit, in medio Tibure Sardinia est.

Temere atque iniuste accusabat Tiburtinum cælum Curatius Tibure moriens. nullius enim loci salubritas, nullius cæli bonitas potest hominem ab inenitabili mortis iaculo ac necessitate defendere. M. Bruti illius, qui iuris civilis peritissimus fuit, Tiburtem fundum Cicero nominat in defensione Cluentiana, et lib. II. de orat. De Q. Cæcilij Metelli Pij Scipionis, qui P. Cornelius Scipio Nasica dicebatur, Nasica Scipionis filius, & à Q. Metello Pio adoptatus Q. Cæcilius Q. F. Q. N. Metellus Pius Scipio à Cælio lib. VII. epist. ad fam. epistola CXLII. & à Dione, vocatur, Cn. Pompei magni socer, & in tertio consulatu collega, anno urbis DCCII. de huius, inquam, Tiburtino fundo, seu villa idem Cic. meminit lib. XII. epist. CCXLIII. & Philip. V. qua in villa decem & septem

septem dies *M. Antonium* declamasse cauillatur. Huc etiam pertinet, quod idem refert II. de oratore: A quo genere, inquit, ne illud quidem plurimum distat, quod *Glaucia Metello*, villam in *Tiburte* habes, cortem in *Palatio*. Idē lib. VIII. ad *Att. ep. XXII.* de *Tiburti Lepidi* mentionem facit. *Mecænatis* villam *Anieni* imminentem, atque ad septentriones versam in montis dorso extra *Tiburis* inferiorem portam, quæ *Atestinos* nunc hortos attingit, fuisse perhibent; cuius villæ ingentes substructiones, & insignes supersunt reliquæ. Ea plurimum usus esse traditur *Augustus*. E regione ferme huius villæ in altera fluminis ripa, soli obiecta, villa fuit *Quintilij Vari*, & paulo superius, *Tiburtinum Manlij Vopisci*, eruditissimi viri, cuius adhuc vestigia quædam apparent in æde, cœnobioque *Sancti Antonij Patauini*, quod *Franciscani* fratres tertij ordinis incolunt. Heroico id carmine ab ingenioso Poeta *Statio Papinio*, primo silvarum libro describitur, & celebratur.

Cernere facundi Tibur glaciale Vopisci
Si quis, & inserto geminos Aniene penates,
Aut potuit sociæ commercia ponere ripæ,
Certantesque sibi Dominum defendere villas,
& cet.

Duas enim dicitur parasse villas, alteram in ripa vrbi coniuncta, æstiuam, à sole auersam, & vergentem ad Boream; alteram hybernā ab Aquilone tutam, & soli expositam, in aduersa ripa. Hic nimirum Vopiscum Tibur sibi delegerat

delegerat sedem, ubi vitam à curis, & urbano tumultu remotam, degeret, et honesto fruere otio & quiete. Alij verò certo duntaxat anni tempore laxandi animi causa, aut vitandi caloris, ex vrbe Roma digressi aut Tibur, aut aliò rusticatum se conferebant. Vnde Aulus Gellius lib. XIX. noctium Atticarum cap. v. In Tiburte rus, inquit, concesseramus hominis amici diuitis, æstate anni flagrantissima, &c. Horatius libere atque ingenue suam fatetur leuitatem & inconstantiam, cum l. lib. epist. vii. ait. Romæ Tibur amen ventosus, Tibure Romam.

Octavius Augustus, teste Tranquillo cap. LXXII. Ex secessibus præcipue frequentauit maritima, insulasque Campaniæ, aut proxima vrbi oppida, Laninium (aliàs Lanuium) Præneste, Tibur, ubi etiam in porticibus Herculis templi persæpe ius dixit, & cap. LXXXII. Itinera lætica & noctibus fere, eaquæ lenta ac minuta faciebat, vt Præneste, vel Tibur bi-duo procederet. Statius IV. Siluarum ad Marcel-lum,

Iam terras volucremque. polū fuga veris aquosi
Laxat, & Icarijs cælum latratibus vrit.

Ardua iam densæ rarescunt mœnia Romæ.
Hos Præneste sacrū, nemus hos glaciale Dianæ,
Algidus aut horrēs, aut Tuscula protegit vmbra.
Tiburis hi lucos, Amenaque frigora captant.
Te quoque clamosæ quænam plaga mitior vrbi
Subtrahit? æstiuos quo decipis aere soles?

Martialis lib. VII. epigr. XXVII. Ad Fuscum.
Sic Tiburtinæ crescat tibi silua Dianæ,

Et

Et properet cæsum sæpe redire nemus.

Cuiusdam Centronij superbissimam villam etiam Tiburtinam Iuuenalis Sat. XIV. dilaudat, Aëdicator erat Centronius, & modo curuo Littore Caietæ, summa nunc Tiburis arce, Nunc Prænestinis in montibus alta parabat Culmina villarum, Græcis, longæque petitis Marmoribus, vincens Fortunæ, atque Herculis ædem.

*Ex quibus verbis intelligi datur, Fortunæ Prænestinæ, & Herculis Tiburtini ædes magnificentissimas illas quidem, multo tamen magnificentiores Centronis villas fuisse. Iam vero quid Hadriani Augusti Tiburtina villa celebrius? de qua Spartianus in eius vita sic scribit; Tiburtinam villam mire exædificauit ita, ut in ea & prouinciarum, & locorum celeberrima nomina inscriberet: velut Lyceū, Aca-
demiam, Prytaneum, Canopū, Pæcilen, Tempe vocaret: & ut nihil prætermitteret, etiam inferos finxit. Eum secessum quanto studio ille coluerit, Sex. Aurel. Victor ostendit, cum ait, Deinde, uti solet, tranquillis rebus, remissior, rus proprium Tibur secessit, permissa vrbe L. Aelio Casari: ipse, uti beatis locupletibus mos, palatia exstruere, curare epulas, signa, tabulas pictas; postremo omnia satis anxie prospicere, quæ luxus lasciuiæq. essent. Hæc autem villa tam ampla, tam superba, tam regia, tot ac tantis operibus exornata, nunc temporum motu, vetustatis iniuria, rerum humanarum vicissitudine atq. conuersione, iusto denique Dei iudicio, qui ad nihilū*

G suos

suos redigit inimicos, & cuncta dissipat consilia, & opera impiorum, prostrata & diruta ante oculos iacet. Ruinas si procul aspicias, urbem putes fuisse, non villam; unde aliquot iam ætatibus vulgo Tibur vetus appellant. Tanta ergo hæc opera, quæ immortalia futura atque æterna videbantur, tandem, ut eorum auctores, sic ipsa etiam, quemadmodum cernimus, interiere, uti alia insignia, & memoratu digna eiusdem Hadriani Cæsaris opera atque ædificia, quæ Pausanias primo libro describit. Athenis enim Olympij Iouis templum dedicavit, & in eo signum, quod magnitudine cum Romanis, & Rhodiensibus colossis conferri possit. Videas ibidem & alia signa ex chore, & auro, in quibus æque artem ac magnitudinem admirere. Sunt & duæ Hadriani statuæ ex Thasio, totidē ex Aegypto marmore. Ad templum vero columnas, urbium, quas colonias Athenienses appellant, ex ære erecta sunt simulacra. Est autem totius templi ambitus stadiorum amplius quatuor, neque eius vlla pars statuis vacat. singulæ enim urbes in eo, Hadriano statuam posuerunt; quas omnes Athenienses longo intervallo superarunt, erecto eidem mirandi operis colosso in postica templi parte. Sed alia præterea Atheniensibus opera Hadrianus ex ædificavit, & Iunonis, ac Iouis Pallenij templum, communemque omnibus dijs ædem. Spectantur inter cetera opera, ut quæ maximè, columnæ centum & viginti ex Phrygio marmore, & ex eadem materia parietes in porticibus exstructi; & in ijs cellæ, quarum lacunar auro & alabaistro præfulget.

get. Bibliotheca est in eodem templo, & gymnasium Hadriani cognomento, in quo columnæ centum è Libycis lapidicinis. Idem in Hadriani uita Aelius Spartianus memorat, Ad orientem profectus, inquit, per Athenas iter fecit, atque opera, quæ apud Athenienses cæperat, dedicauit: ut Iouis Olympij ædem, & aram sibi; eodemque modo per Asiam iter faciens, templa sui nominis consecrauit. Sed, ut ad Tibur redeam, unde deflexi, Liuius lib. xxx. de Scipionis Africani superioris triumpho loquens, Morte, inquit, subtractus spectaculo magis hominū, quàm triūphātis gloriæ Syphax est (is Numidiæ in Africa rex ingētis nominis à Scipione deuictus captusq. & à Lælio cū primoribus Numidarū captiuis Romā adductus fuerat, & inde Albā in custodiam missus) Tibure haud ita multo ante mortuus, quo ab Alba traductus fuerat. cōspecta mors tamē eius fuit, quia publico funere est elatus, an. Urbis D LII. Hūc regē in triumpho ductum Polybius, haudquaquam spernendus auctor, tradit. Hinc animaduertere est, magnos et illustres uiros Tibur potissimum in custodiā amandari cōsueuisse, uel propter securitatē urbis naturæ loci munitissimæ, ac Romæ propinquæ, uel propter salubre amœnumq. celū. Qua de causa Regina Zenobia captiua eò in custodiā ducta Tiburtini agri nomen auxit & ornauit. Huius autem maritus Odenatus, natione Syrus, Decurio Palmyrenus, siue Palmyrenorum princeps, Valeriano Augusto capto à Persarum rege Sapore, Imperator à legionibus

orientalibus Palmyræ in Syria appellatus, Zenobiâ uxorem, & filiū Herodem ex priori coniugio Augustos, reliquos tres ex ipsa Zenobia susceptos, Herennianum, Timolaum, & Vhabalathum adhuc puerulos Cæsares appellauit, Persas memorabili prælio vicit: demum sexto imperij anno, Christi autem CCLXV. insidijs consobrini sui Moconij, qui & ipse imperium occuparat, occisus est; vir sane, qui cum uxore Zenobia (si Trebellio Pollioni credimus) non solum orientem, quem iam in pristinum reformauerat statum, sed omnes omnino totius orbis partes reformasset: vir acer in bellis, & quantum plerique scriptores loquuntur, venatu incredibili semper inclytus; qui à prima etate capiendis leonibus, & pardis, & vrsis, ceterisque siluestribus animalibus sudorem officij virilis impendit, quiq; semper in siluis ac montibus vixit: perferens calorem, pluuias, & omnia mala, quæ in se continent venatoria voluptates: quibus duratus, solem ac puluerem bellis Persicis tulit; non aliter etiam coniuge assueta, quæ multorum sententia fortior marito fuisse perhibetur, mulierum omnium nobilissima, Orientalium feminarum (vt Cornelius Capitolinus ait) speciosissima. Hæc se de Cleopatrarum, Ptolemæorumq; gente iactabat, & post mariti Odenati cædem, imperiali sagulo, perfuso per humeros habitu, donis ornata, diademate etiam accepto, nomine filiorum, quos ex Cæsaribus Augustos appellauit, diutius quàm femineus sexus patiebatur, imperauit. Siquidem Gallieno Aug. adhuc regente rempub. regale
mulier

mulier superba munus sex annis obtinuit, & Claudio Imp. bellis Gothicis occupato, vix denique à M. Aurelio Valerio Aureliano Augusto duplici praelio victa, & per obsidionis moras fracta, captaque, & in triumphū ducta est anno vrbis M. XXIIV. Christi CCLXXII. Extat apud eundem Pollionē epistola Aureliani, qua captivæ mulieri, testimonium fert. Nam cum à quibusdam reprehenderetur, quòd mulierem veluti ducem aliquem vir fortissimus triumphasset, missis ad senatum populumque Romanum litteris, hac se attestatione defendit: Audio P. C. mihi obijci, quòd non virile munus impleverim, Zenobiam triumphando. Nae illi, qui me reprehendunt, satis laudarent, si scirent qualis illa est mulier, quàm prudens in consilijs, quàm constans in dispositionibus, quàm erga milites gravis, quàm larga, cum necessitas postulet, quàm tristis, cum seueritas poscat. Possum dicere illius esse, quòd Odenatus Persas vicit, ac fugato Sapore, Ctesiphontē usque (vicus est prope Tigrim fluuium, & Seleuciā Assyriæ metropolim, auctore Strabone li. XVI.) peruenit. Possum asserere, tanto apud Orientales & Aegyptiorum populos timori mulierem fuisse, ut se non Arabes, non Saraceni, non Armenij commouerent. Nec ego illi vitam conseruassem, nisi eam scissem multum Romanæ reipublicæ profuisse, cum sibi, vel liberis suis Orientis seruaret imperium. Sibi ergo habeant propriarum venena linguarum hi, quibus nihil placet. Nam si vicisse ac triumphasse feminam, non est decorum; quid de Gallieno loquuntur, in cuius con-

temptū hāc bene rexit imperiū? Quid de Diuo Clau-
 dio, sācto ac venerabili duce, qui eā, quod ipse Gothi-
 cis esset expeditionibus occupatus, passus esse dici-
 tur imperare, idq. occulte ac prudenter, vt illa serua-
 ret Oriētalīs fines imperij, ipse securius, quā institue-
 rat, perpetraret? Hāc oratio indicat quid iudicij Au-
 relianus habuerit de Zenobia: cuius ea castitas fuisse
 dicitur, vt ne virum suū quidem sciret, nisi tentatis
 conceptionibus. Nam cū semel cōcubuiſſet, expecta-
 tis menstruis continebat se, si prāgnans eſſet; sin mi-
 nus iterū potestātē quārendis liberis dabat. Vixit re-
 gali pōpa more magis persico; Adorata est more re-
 gū Persarum; cōuiuata est imperatorū more Rom. ad
 conciones galeata processit cum limbo purpureo, gē-
 mis dependentibus per ultimam simbriā, media etiā
 cyclade veluti fibula muliebri astricta, brachio sæ-
 pe nudo. Fuit vultu subaquilo, fuscī coloris, oculis su-
 pra modū vigentibus nigris, spiritus diuini, venusta-
 tis incredibilis: tantus candor in dentibus, aut marga-
 ritas eā pleriq. putarent habere, non dentes. Vox cla-
 ra et virilis: seueritas, vbi necessitas postulabat, ty-
 rannorū; bonorum principū clemētia, vbi pietas re-
 quirebat. Larga prudenter, conseruatricx thesaurorū
 vltra femineum modū. Vsa vehiculo carpentario, ra-
 rō pilento, equo sæpius. Fertur autem vel tria vel
 quatuor millia frequenter cū peditibus ambulaſſe:
 bibit sæpe cum ducibus, cum eſſet aliās sobria: bibit
 etiam cum Persis atq. Armenijs, vt eos vinceret.
 Vsa est vasis aureis gemmatis ad conuiuia, quibus
 et Cleopatra vsa est. In ministerio Eunuchos graui-
 ris

ris ætatis habuit, puellas nimis raras. Filios latinè loqui iusserat; adeo, ut græce vel difficile, vel raro loquerentur. Ipsa latini sermonis non vsquequaque ignara, sed ut loqueretur, pudore cohibita: loquebatur et Aegyptiace ad perfectum modum. Historiæ Alexandrinæ atq. orientalis ita perita, ut eam epitomasse dicatur: Latinā autem Græce legerat. Cum illam Aurelianus cepisset, atq. in conspectum suum ductam sic appellasset; Quid ò Zenobia ausa es insultare Romanis Imperatoribus? Illa dixisse fertur, Imperatorē te esse cognosco, qui vincis: Gallienum, et Aureolū (hic sub Gallieno Augu. ex duce exercitus Illyriciani à suis legionib. Imperator appellatus Mediolani, cū annis octo imperasset, prælio à Clau. Im. victus & occisus est iuxta eandē urbē, an. Christi CCLXIX.) & ceteros, principes nō putavi. Victoriā (alias Victorinā, quæ tū cum imperāte Gallieno, xxx. tyranni Romanū per diuersas prouincias inuaserūt imperiū, post mariti & filij Victorinorū cādē apud Coloniā Agrippinā tumultu, militari factā, eos imitata se in Gallijs Augusta, & castrorū matrē appellauerat, & Tetrici fraude interierat) mei similē credēs, in confortiū regni uenire, si facultas locorū pateretur, optavi. Ducta est igitur per triūphū ea specie, ut nihil pōpabilius Populo Ro. videretur. Iā primū ornata gēmis ingētibus, ita, ut ornamentorū onere laboraret. Fertur. n. mulier fortissima sæpissime restitisse, cū diceret se gemmarū onera ferre non posse. Vincēti erāt prætere pedes auro, manus etiā catenis aureis: nec collo

aureum vinculum deerat, quod scurra Persicus præferebat. Huic ab Aureliano vivere concessum est. ferturque uixisse cum liberis, matronæ iam more Romanæ, data sibi possessione in Tiburti, quæ hodieque Zenobia dicitur, non longe ab Hadriani palatio, atque ab eo loco, cui nomen est Conche. De filiorum exitu incertum est. Multi enim dicunt eos ab Aureliano interemptos, multi morte sua consumptos. Si quidem Zenobiæ posteri etiam nunc Romæ inter nobiles manent. Hæc Trebellius Pollio, quem sub Fl. Valerio Constantio Cæsare, Constantini magni patre, anno Christi circiter CCC. floruisse ipsius indicant scripta. Zenobiæ autem villæ ruinas esse opinamur, quæ hodie in collibus sancti Stephani, ut vulgo vocant, cernuntur. Ut enim in vrbe, sic etiam in suburbano agro Tiburtino plurima exstant veterum templorum, villarum, sepulcrorum, aliorumque operum, atque ædificiorum vestigia; exstant etiam antiqui passim lapides, quorum inscriptiones aliquot summo Aldi Manutij studio & cura collectæ editæque circumferuntur. numerum paginarum, quibus illæ continentur, adscribam, ut quisque, cum libuerit, statim inuenire possit. In ipsa vrbe Tibure ad D. Syluestri, pag. xv. & DCCIII. ad D. Mariæ, pag. CXXV. ad D. Vincetij pag. CLXXVIII. in pariete hospitij publici ad forum, pag. CCCCLIX. ad D. Pauli, pag. DCXIX. Item alibi, pag. xciv. CCLXV. DCCXVI. In agro Tiburtino XII. ab vrbe lapide, pag. xxv. & xxvi. Et ad pontem Lucanū, pag. DCCXVII. & DCCXVIII. Repertum est etiam nostra memoria

secundo

secundo ab Tibure milliaro prope viam & reliquias aquæductus, Anienem inter & proximos montes, sepulcrum Patroni, quæ L. Aelij Commodi Antonini Aug. libertum & familiarem fuisse marmor, & numismata cum eius Imperatoris effigie haud procul effossa testantur. ex quibus facilis est coniectura, huius Patroni villam fuisse, quæ nuper à Crucijs in antiquis ruinis instaurata, & in edito, amæno, salubrique colle conspicua visitur, & cum toto fundo, hoc est, omnibus circa siluis, hortis, vineis, arbustis, oliuetis, subiectisque infra pratis, & aruis Cruciae familiae nomine nuncupatur. Hic autem Patronus fortasse is est, de quo xxxii. Digestorum libro fit mentio, L. Patronus. §. Codicillis de leg. iii. his verbis; Codicillis confirmatis ita cauit, Tiburtibus municipibus meis amantissimis, quos scitis, balineum Iulianum iunctum domui meæ, ita, ut publice sumptu heredum meorum, & diligentia decem mensibus totius anni præbeatur gratis. quæsitum est, an & sumptus refectionibus necessarios heredes præstare debeant. Præter alias veterum ædificiorum ruinas, supersunt in agro Tiburti etiam nunc reliquiae nonnullæ aquarum ductuum Marciae, Anienis veteris, & Anienis novi. De aqua Marcia, quæ vel ab Anco Marcio, qui primus eam adduxit, nomen accepit, vel à Q. Marcio, qui opus vel absolvit, vel refecit, Plin. lib. xxxi. cap. iii. Clarissima aquarum omnium in toto orbe, frigoris salubritatisque palma, præconio urbis, Marcia est, inter reliqua, Deum munere, urbi tributa. Vocabatur

batur hæc quondam *Auseia*; fons autem ipse *Piconia*. Oritur in ultimis montibus *Pelignorum*: transit *Marsos*, & *Fucinum lacum*, *Romam* non dubie petens, mox specu mersa, in *Tiburtina* se aperit, IX. M. passuum fornicibus structis perducta. Primus eam in urbem ducere auspicatus est *Ancus Marcius* unus è regibus, postea *Q. Marcius* rex in prætura deduxit; rursusque restituit *M. Agrippa*. Quantum autem virgo tactu, tantum præstat *Marcia* haustu: & lib. XXXVI. cap. XV. hanc *Manlius* quoque *Vopiscus* in *Tiburtinum* suum plumbeis fistulis deduxit, ut *Statius* docet, cum ait,

Teque per obl quū penitus quæ laberis amnem
Marcia? & audaci transcurris flumina plumbo?

Concipiebatur hæc uia *Valeria* ad milliarū XXXV. diuerticulo euntibus ab urbe *Roma* dextrorsus milia passuum III. villa *Sublacensi*. Ductus eius erat longitudinis à capite ad urbem passuum . LX. millium DCCX. & semis. Riuo subterraneo pass. XLIV. M. CXLV. & semis opere supra terram pass. VII. M. CCCCLXIII. opere arcuato pass. II. M. CCCCLXII. propius urbem à VI. milliario substructione pass. CLXXXVIII. reliquo opere arcuato pass. VI. M. CCCCLXII. C. Item *Cæsar Caligula*, qui *Tiberio* successit, altero imperij sui anno ad VII. priores ductus aquarum, duos alios adijcere statuit, & inchoauit; quos *Claudius* magnificentissime consummauit; & alteri quidem, quæ uia *Sublacensi* diuerticulo sinistrorsus intra passus CCC. ex fontibus amplis, speciosis *Cæruleo*, & *Curtio* perducebatur, *Claudia* no-
men

men est inditum ; Altera vero, quoniam duo Anienis riui influere in urbem cœperant , vt appellatibus distinguerentur , Anio nouus vocata est , & quod illas omnes præcesserat prior Anio, ei veteris est cognomen adiectum. auctor Frontinus. De Claudia Plin. lib. xxxvi. cap. xv. Vicit antecedentes aquarum ductus nouissimum impendium operis inchoati à C. Cesare , & peracti à Claudio . Quippe à lapide quadragesimo ad eam excelsitatem , vt in omnes urbis montes leuarentur , influxere Curtius atque Cæruleus fontes . Erogatum in id opus sestertium ter millies : quæ summa efficit septuagies quinquies centena millia aureorum ; hoc est septem milliones , vt nunc vulgo loquuntur , & dimidiatum . Budeus ex vetustis codicibus legit , sestertium quingenties quinquagies quinquies : quæ lectio, si vera est, efficiet multo minorem summam , decies scilicet centena, et trecenta octoginta septem millia , & quingentos aur. Suetonius in Caligula cap. xxi. Inchoauit autem aqueductum regione Tiburti, & amphitheatrum iuxta septa : quorum operum à successore eius Claudio alterum peractum, omissum alterum est . Et in Claudio cap. xx. Opera magna potius, quàm necessaria, quàm multa perfecit : Sed vel præcipua , aqueductum à Caio inchoatum . & post pauca ; Claudie aquæ gelidos , & vberes fontes , quorum alteri Cæruleo , alteri Curtio , & Albudino nomen est : simulque riuum Anienis nouo lapideo opere in urbem perduxit , diuisitque in plurimos & ornatis-

ornatis-

ornatissimos lacus. Anienem nouum hic Tranquil-
 lus significat, de quo, & veteri Frontinus hæc scri-
 bit; M. Curius Dentatus, qui censuram cum L. Papy-
 rio gesserat, Anienis veteris aquam perducendam
 in urbem ex manubijs de Pyrrho captis curauit, post
 annos XL. quàm Appia fuerat perducta, anno ab ur-
 be condita CDXXXIX. Sp. Caruilio & Papyrio Coss.
 Post biennium deinde actum est in Senatu de eius
 consummatione. Tum ex S.C. duumviri aquæ per-
 ducendæ creati, Curius, & Ful. Flaccus. Curius in-
 tra quintum diem, quàm erat duumvir creatus, de-
 cessit: Gloria perductæ pertinuit ad Fuluium. Conci-
 piebatur supra Tibur XX. milliario extra portam
 Raranam, vbi partim in Tiburtinum distribuebatur
 vsus, partim Romam deducta erat: quæ minus salu-
 bris in hortorum irrigationem, atque in ipsius urbis
 sordida existeret ministeria. Ductus eius habebat lō-
 gitudinem passuum XLIII. mill. Ex eo riuus erat
 subterraneus passuum XLII. Substructione supra ter-
 ram pass. DCCIII. Rectus ductus, secundum speciem
 veterem veniens, intra portam Exquilinam in altos
 riuos per urbem deducebatur. Anio autem nouus
 Sublacensi via ad milliarium XLII. in suo riuo exci-
 piebatur ex flumine; qui cum terras cultas circum
 se haberet soli pinguis, & inde ripas solutiores, etiā
 sine pluuiarum iniuria limosus, & turbulentus flue-
 bat; ideoque à faucibus ductus interposita erat pi-
 scina limaria, vbi inter amnem & specum consiste-
 ret & liqueretur aqua: sic quoque quoties imbres
 superuenirent, turbida perueniebat in urbem. Tun-
 gebatur

gebatur ei riuus *Herculanens*, oriens eadem via, ad
milliarium XLIII. Ductus *Anienis* efficiebat longi-
 tudinem passuum LXII. M.

Neque vero à veteribus tantum Ethnicisque Pro-
 ceribus expetita est & celebrata mansio Tiburti-
 na, sed à Christianis quoque principibus vel ad ho-
 nestam voluptatem, atque ad breuem cessationem,
 animique remissionem, uel ad salutis custodiam, &
 periculi vitationem sæpe delecta. Atque ut à bar-
 baro & *Ariano* homine initium sumam, *Totilas* Ba-
 duilla VIII. Gothorū in Italia rex anno Christi DXLI.
 in Gallia Transpadana creatus in Etruriam, & in-
 de in Campaniam transgressus, Neapolim cepit, tūc
 credo, Romam contendens, ad Casinum cum perue-
 nisset, S. Benedictum per ea tempora sanctimonie,
 prodigiorum, & vaticinandi laude famaue floren-
 tem, tentaturus inuisit; à quo illa futura audiuit,
 quæ B. Gregorius II. lib. Dial. cap. xv. memorie pro-
 didit: Multa mala facis, multa mala fecisti: iam ali-
 quando ab iniquitate conquiesce. E quidem Romam
 ingressurus es, mare transiturus, nouem annis re-
 gnans, decimo morieris. Quibus auditis rex vehe-
 menter territus, oratione petita, recessit; atque ex il-
 lo iam tempore minus crudelis fuit, & non multo
 post Romam adiit, ad Siciliam perrexit. Anno autē
 regni sui decimo, omnipotentis Dei iudicio regnum
 cum uita perdidit. hæc Greg. Meminit etiā Sigeber.
 in chron. an. DXXXVI. & Paulus Diac. lib. xvii. To-
 tilas igitur urbis Romæ potiundæ cupiditate incen-
 sus, in proxima loca exercitum duxerat; & cum
 Belisa.

Belisarium ducem copiarum ab Imp. Iustiniano ex Oriente iterum in Italiam ad Romanæ urbis aduersus Gothos subsidium, missum aduentare cognouisset; interim, ut Procopius lib. III. de bello Gothico refert, Tibur, quod Isaurorum presidio tenebatur, per prodicionem hoc pacto cepit. Ex incolis quidam cum Isauris portarum custodibus, nulla ipsorum culpa paulo ante iurgati, hostes, qui proxime castra habebant, noctu introduxere. Vnde Isauri, cum urbem in hostium esse potestatem aduerterent, agmine vno inter se coeuntes, integri fere omnes fuga euadunt. Tum Gothi ciuium nemini parcere, sed cum urbis præfule, seu præside, occidione vniuersos occidere, & cædibus tantopere in hos deſauire, ut eas explicaturus non ſim, ne inhumanitatis & ſeuitiæ monumenta poſteritati relinquam. Inter ceteros & Catelus interiit, vir ſane inter Italos probus. Iamque & Tiberim barbari occuparāt. Vnde factum, ut haudquaquam Romani de cetero poſſent flumine com meatus deuehere. nam & ſecus amnem ſitum id oppidum eſt, ſupra urbem Roman ſtadijs cētum & quinquaginta. Quod cum à Gothiſ iam teneretur, veluti ex propugnaculo è regione ſiue per Anienem fluuium hi nauigantibus, ſiue terra iter habentibus infeſti erant. hæc Procopius, qui deinceps Totilam narrat Tibure digreſſum, & aduerſus Belisariū in Picenū, Vmbriamq. proſectū, aliquot vrbes in poteſtatē redegiſſe; inde ad urbem Romanam obſidendam redeſſiſſe, quam cum extrema fame laborantem, Isaurorum militum, qui portam Cæli

mon.

montanam, tunc *Asinariam* dictā, custodiebant, pro-
 ditione ac fraude per noctem cepisset anno, ut *Sege-*
berto placet, D XLIII. Vigilio Rom. Pontifice ob fidē
 orthodoxam iussu *Theodora Augustæ Constantinopoli*
 deportato, ut *Victori* minus insolenter vte-
 retur, *Pelagij S. R. E. Archidiaconi* modestia & pru-
 dentia fecit. Is postea Vigilio, cum *Romam* rediret,
 in *Sicilia* extincto, in pontificatu successit anno cir-
 citer D LV. & *Basilicam SS. Apost. Philippi & Ia-*
cobi prope *thermas Constantinianas* inchoasse perhi-
 betur. *Totilas* dehinc certior factus de clade *Gothis*
 in *Lucania* à Romanis illata, ira furens statuit urbē
Romā solo aquare: et quidē tertiam partem murorū
 diuersis in locis euertit; pulchriora præterea & ma-
 gnificentiora ædificia incendio delere, urbēq. in ouīū
 pascua, ut *Procopius* loquitur, redigere destinabat.
Belisarij litteris est ab hac mente deductus. Tū ma-
 iorem exercitus partē ab urbe haud longius stadijs
 CL. ad occidentē in *Algedone* (id loco nomen erat)
 locauit, ne videlicet *Belisarij* militibus vlla prorsus
 esset euagādi facultas. Ipse in *Lucanos* cōtendit, dele-
 ctisq. Romanis patricijs, secū vna deducēdis, ceteros
 omnes cū coniugibus & liberis ad *Campaniæ* loca
 transmisit, nullo hominū in urbe relicto, quā penitus
 destitutam dimiserat. Interea absente *Totila*, *Belisa-*
rius, paucis ad portus custodiā relictis militibus, ipse
 cum ceteris *Romā* venit, eāq. ut potuit, breui cōmu-
 niuit, & rerū necessariarū copia instruxit; Romanos,
 qui proxima urbi loca incolebāt, partim patriæ de-
 siderio, partim inopia adductos facile reuocauit. His
 cogni-

cognitis Totilas profectus statim cum uniuerso exercitu ad urbem peruenit; quam Romanis acriter propugnantibus cum frustra, & non sine clade suorum obsideret, demum soluta obsidione, Tibur, ut eodem lib. III. Procopius scribit, cum barbaris se recepit. Vbi de integro exædificare præsidium Gothi omni conatu decernunt, quod antea ipsi deleuerant; in eoque oppido pecunia omni deposita quiescebant, & c. Leonardus quoque Aretinus lib. III. de bello Italico aduersus Gothos, Inter hæc, inquit, Totilas Tibur inuasit ex oppidanorum militumque discordijs seditione coorta, per quam uocatus ab alterutra parte, urbem suscepit. Imminet autem Tibur urbi Romæ, nec plus ab ea distat, quàm sexdecim mill. passuum. Ea res magnas difficultates cæpit Romanis afferre, ac per Latium cuncta impedire. & lib. III. His actis Totilas, quia se frustra conari uidebat, prælium diremit, ac postridie abiens, Tibur concessit. Eam quippe tenebat urbem, ut supra diximus, maioremque in modum munita arce, his quasi castris aduersus Romanos utebatur: Romani uero ne subitis incursionibus ab ea parte infestarentur, cunctos Anienis pontes euerterunt. Anio flumen in Hernicis oritur, decurrensque ex montibus planiciem secatur inter Tibur & Romam. Habet uero præaltas ripas, et aquarum profunditatem non transmeabilem. Itaque pontes super eo præcipuis uijs existerant, ceu Salaria, & Nomentana, et Tiburtina. His igitur tunc pontibus rescissis, fieri discursiones aduersus urbem Romanam ab ea parte non poterant. Belisarius post Gothorum

thorum discessum, portas urbis, earumq; ferramenta
 quietè iam fabricari fecit, clauessq; urbis Romæ, quasi
 iterum ab se partæ ad Iustinianum in Græciam misit;
 finisque fuit duodecimi anni huius belli. Proximo
 dehinc anno, vt primum ver incepit, Totilas Tibure
 profectus, Perusiam duxit, quam urbem longa obsi-
 dione ac fame grauissime exercuit & afflixit. Tum
 Totila iussu vir sanctissimus Herculanus Episcopus
 obruncatur: cuius martyrium anno D XLIII I. Sege-
 bertus adscribit. quadragesimoprimo porro die à cæde
 caput sancti martyris perinde cervici coniunctum ap-
 paruit, ac si nunquam amputatum fuisset, Gregorius
 & Segebertus. Otho III. Imperator, qui ab eximijs
 virtutibus Mirabilia mundi cognomen inuenit, ann.
 Christi C M XCVII. rebus Romæ pacatis, & Crescen-
 tio Consule turbarum auctore cum XII. discordiarum
 scelerisq; affinis damnato, suspendioq; affecto, ad-
 uersus Tiburtes qui Mazolinum, seu Mattholinū, no-
 bilem ipsius ducem occiderant, exercitum duxit, atq;
 à mœnibus armis repulsus, oppido obsidionem admo-
 uit. Hæc agenti Sanctus Romualdus Abbas Clas-
 sensis superuenit, & abbatiam in ipsius, & Rauenna-
 tium antistitis conspectu reddita virga, deposuit: eius
 rogatu Otho pacem veniamq; Tiburtibus dedit ea le-
 ge, vt ad Cesarei nominis honorem, murorum partem
 diruerent, obsides darent, & ducis interfectorem de-
 derent. auctores præter ceteros S. Antonin. II. part.
 hist. tit. xv. cap. xv. in vita S. Romual. sed ann. M C LV.
 Fridericus I. Imp. de quo paulo post, cum Tibure cu-
 randæ valetudinis causa esset, urbem restituit, & am-
 pliauit.

pliauit. Blondus libro de Italia illustrata, & Volater. lib. VI. Geographiæ, & Sigon. lib. VI. Hist. de regno Italia. Securitatis causa Eugenius III. Pont. Max. S. Bernardi Abbatis antea discipulus, Tibur anno salutis M C XLVI. contendit, ut Populi Rom. furorem atque insaniam declinaret. Tiburtes enim, quod cum Preneſtinis, Tusculanis, & Albanis superiore diffidio ab Anacleto pseudopapa, eiusq; adiutore Rogerio Sicilia Comite, aduersus Innocentium II. Pont. Max. ſtetiffent, Rogerioq; poſt ad officium reuocato, ac regio nomine inſignito, in contumacia ſoli nihilominus permanerent, ab Romanorum exercitu ann. M C XLII. Innocentio iubente vrbi admoto, acriter obſeſſi ſunt. Veriti autem, ne longa obſidione, & commeatuum inopia ad deditiōem tandem cogerentur, conſilium ex neceſſitate ceperunt; ac repente facta eruptione Pontificis & Romanorum caſtra adoriuntur, hoſtesq; ad prælium egreſſos loco mouerunt, caſtrisq; exutos in fugam verterunt. Inſequenti anno, cum à Pontifice ad defectionis iniuriam vlciſcendam in cenſo, & Romanorum ira incitato, maioribus copijs & apparatu aduerſum ſe bellum inſtaurari viderent, viribus diffiſi, antequam ad extrema venirent, pacem à Pontifice petierunt; quam, obſequium iurati, datiſq; obſidibus, impetrarunt; inuitis ac reclamantibus Romanis, qui Tiburtinorū defectionem grauioribus pœnis vindicandam eſſe contenderent. Id quoniam ab æquo & clemente Pontifice extorquere neutiſquam poterant, ira perciti, ac ſclerum furijs agitati, ſuis moribus rebellauerunt, ordinemq; Senatorium iam pridem ſublatum,

tum, populi suffragijs reuocarunt, & bellum cum Tiburtibus renouarunt. A quibus tã nefarijs inceptis cum neque Pontificia auctoritate, neque diris execrationibus commoti desisterent, tum demum populus Romanus pontificiorum iure comitiorum, cuius iam inde à primis temporibus ad eam vsque diẽ particeps fuerat, priuatus est. Extincto VII I. Kal. Octob. optimo Pont. Innocentio, hæc cum eo instituta contentio insequentes Pontifices omnes vsque ad Clementem III. continenter vexauit. Bellum quoque cum Latinis contractum tantis vtrunque odijs, tantaq; animorum obstinatione atque acerbitate per complures gestum est annos, vt nullo modo potuerit, nisi ipsorum oppidorũ excidio & interneccione, finiri. Innocentio Cælestinus II. Cælestino Lucius II. Lucio Eugenius III. in Pontificatu successit anno Christi MCXLV. Hic intoleranda & diuturna iam Romanorum insolentia grauit, vt par erat, offensus, eos vlcisci, & ad pristinum Ecclesiæ studium & obsequium reuocare decreuit. Quapropter Tiburtes in primis, ceterosq; Latij populos, quorum causa Romani ad eum furorem deuenierant, ad arma sollicitauit, & eorum ope Romanos inuasit. Hi cum diutius vim ferre non possent, ac deteriora in dies pertimescerent, pacem postularunt, eamque ijs demum condicionibus impetrarunt, vt Patricium abrogarent, præfectum vrbs restituerent, Senatores ex pontificia auctoritate retinerent, & Arnoldum Germanum hominem à recta fide abhorrentem, & à veritate aberrantem, dissensionis auctorem, & turbarum concitatorem vrbe exterminarent.

narent. His rebus peractis Eugenius Viterbio in urbem reuertit, fausta populi cleriſque acclamatione letitiaque exceptus. Sed Romani poſtero anno M C XLVI. tumultum ac ſeditionem redintegran-tes, rursus Eugenium, vt Tibur deleret, urgere ceperunt. Qua quidem re non impetrata, vsque adeo exarſerunt, vt ſe, niſi quod peterent, concederetur, vim adhibitu-ros comminarentur. Eugenius re cum Cardinalibus communicata, rursus vrbe ceſſit, Tiburque ſe contulit. Hoc vbi cognouit S. Bernardus, epistolam ad Populum Rom. obiurgatoriam ſcripſit, quae C C XLII. numeratur, & altera proxima Conradum Germanorum & Romanorum Regem ad opem Eugenio ferendam hortatur. Eugenius diuerſis inde conſilijs agitatis, demum veterum Pontificum exemplo in Franciam profeſtus eſt, ſiue vt abſentia deſiderium ſui Romanis efficeret, ſiue vt Eccleſiae Gallicanae multis hæreſibus laboranti præſens conſuleret. Ibi autem biennium fere feliciter, atque vtiliter commoratus, in Italiam reuertitur. Ad urbem cum veniſſet, eam inire noluit, ſua indignum præſentia iudicans Populum Rom. cuius adhuc maneret in Pontificem contumacia. Itaque per aliquod tempus, modo in Vaticano, modo in ſuburbanis Latij oppidis cum Cardinalibus fuit. Atque vt ex diplomatibus eius apparet, ad Sanctum Petrum ea de cauſa ſedit. Segebertus auctor eſt, ipſum multa cum Romanis certamina obtinenda urbis cauſa poſt reditum è Francia contraxiſſe. Demum VIII. Idus Iul. M C LIII. Tibure cum eſſet, migravit ad cælum. Corpus Car-

Cardinales Romam deportarunt, atque in Vaticana Principis Apost. basilica sepulturae mandarunt.

In eius locum suffectus est Anastasius I I I I. Anastasium Hadrianus I I I I. est consequutus, à quo Fridericus Ahenobarbus Germaniae Rex Romae in Vaticana Basilica Sancti Petri inunctus & coronatus Imperator anno Domini M C L V. castra Tusculum inter urbemque ad Romanorum, qui more suo à Pontificia maiestate imperioque defece- rant, audaciam comprimendam, constituit. Cum vero morborum, quibus ex aeris intemperie tentari Germanus exercitus coeperat, vim, aestatisque molestiam ferre se posse diffideret, relicto in suburbanis oppidis Hadriano Pontifice, ad montes Tiburtinos recessit, uti & calis salubritate, & medicamentorum copia tueri valetudinem posset. Idem antea fecerat Henricus I I I. Germ. rex, qui Romanae ecclesiae hostis à Gregorio V I I. Summo Pontifice anathematis telo percussus, cum urbem, quam cum Clemente I I I. adulterino Pontifice à se in Gregorij contemptum intruso, ut ab isto Imperator ipse consecraretur, acri oppugnabat obsidione, expugnare non potuisset, senientium aestuum magnitudine conflictatus, & egregia Romanorum in tuenda patria, virtute deterritus, ab oppugnatione recesserat, & Tibur petierat, unde tanquam ex belli arce in Romanos quotidie incursiones faciens, omnia igni ferroque vastabat, anno M L X X X I I. Honorius I I I I. quotannis vitandi aestus causa, ut aulicorum consuleret valetudini,

Tibur proficisci solebat. Pius item 11. per aestatem, aut Senas natale solum petebat, aut Tibur, ubi arcem, quæ nunc est, mira celeritate perfecit, in qua à Ioanne Antonio Campano Aprutinarum episcopo tabula marmorea cum hoc disticho posita est:

Grata bonis, inuisa malis, inimica superbis.

Sum tibi, Tibur, enim sic Pius instituit.

Atque hæc quidem ex Pontt. & Impp. annalibus Platina, & Sigonius.

Nostra vero ætate non paucos sacrorum Antistites, & illustres viros æstivis mensibus Romam cum Tibure vidimus commutasse, atque in primis duos procures Atestinos Cardd. quorum prior Hippolytus, regiam Romanorum Principum magnificentiæ æmulatus, urbis mœnibus coniunctas ædes Septentrionem prospectantes, à civitate sibi donatas, prope à fundamentis instauravit, atrijs, porticibus, cellis, triclinijs, procoetijs, cubiculis æstivis, hybernisque plurimis auxit; emblemate, pictura, signis, scalis, specularibus, supellectili denique ad regalem cultum exornavit. Loco autem, cui ea imminet domus, antea præcipiti & abrupto multis operis partim in mollem clium, partim in planum redactò, hortos amœnissimos fecit, & rebus omnibus ad puram voluptatem instruxit, ita prorsus, ut eorum causa magna vis hominum etiam Transalpinorum ex urbe Tibur excurrant. Nescias quid primum in tanta varietate mireris. Singula visentium oculos

los conuertunt , ac sine satietate detinent & oble-
 tant . Nemora , siluæque amænæ ad decorem
 arcendosque æstiu solis ardores manu consitæ , vijs
 pluribus semitisque diuisæ ; topia siue topiaria her-
 bis , fruticibus , arbusculis natura sequacibus &
 flexilibus variarum animantium ac rerum effigies
 & imagines exprimunt , ac representant . Ca-
 mera , testudinesque , edera conuestitæ ; Tum
 gestationes , & ambulationes , labyrinthi , a-
 reæ pressis , variæque tonsis viridibus septæ , po-
 miferæ arbores , olera , flores , frutices , her-
 bæ odoratæ omni tempore anni terram colorant .
 Fossis per mediam urbem sub terra specubus in sa-
 xo canalis excisus , quo Anio in hortos ductus
 primùm circulari forma lacum efficit , inde fon-
 tes , riuos , piscinas ; Lacum & proximam a-
 ream platani opacant procera , ac patulis diffusa
 ramis . Ex ædibus in subiectam planitiem per
 gradus è Tiburtino lapide structos toto clino latos
 ac molles patet descensus ; vtrunque è stibadijs
 & euripis aqua saliens , & in altum expulsa in
 se recidit , iunctisque hiatibus & absorbetur , &
 tollitur ; alibi velut expressa cubantium ponde-
 re , siphunculis effluit . Sunt locis pluribus di-
 sposita è marmore sedilia , quibus fonticuli adia-
 cent ; Per totam ambulationem inducti fistulis
 aut tubulis strepunt riui ; & crebra siphonum ora
 leni ac iucundo murmure perenniter fluunt .
 Quid quòd alicubi te areolas inter topiariaque
 incante atque otiose inambulantem , & singula

contemplantem occulti & frequentes siphunculi laxatis epistomijs repente aquam è solo eiaculantes ludicro astu, doloque ac per insidias non sine spectantium risu totum madefaciunt verius, quàm aspergunt? Sunt & recessus, & secreta pomaria, & viridaria, cryptoporticus, hemicycli, & diculae, fontes statuis, columnis, atque opere adornati musivo. Ad hæc aquæ immissæ fistulis, & spiritus beneficio auiculæ ex ære formatæ suos edunt garritus, & prodeunte noctua, subito conticescunt. Inde hydraulis suavi sono ad se trahit ac tenet. harum machinarum quas veteres inuenerunt, & usurparunt, Claudius Venardus Gallus admirabile vir ingenio atque solertia nostro seculo cæteras quidem retulit, hydraulim vero ab illis tantum inchoatam ita perfecit, ut integram cantionem absoluat.

Idem in vna ex ijs piscinis, quas dixi, siphonibus crebris circumquaque dispositis, & in sublime aquam contrariæ tollentibus, imbrem induxit, ac certis horis iridem, quæ totum efficiat circulum. De hydraulicis vide Athenæum lib. I I I I. & Vitruuium lib. decimo. cap. XIII. Ne singula persequar, Marci Antonij Mureti, eloquentissimi viri, atque optimi, qui diu cum ipso Hippolyto Cardinali Ferrariensi fuit, carmen de his hortis scriptum legendum suadeo. Tibure certè hodie in hoc genere nihil est aliud, quod tantopere visendum esse videatur. Sed si attentè considerare volumus, & quæ diximus, omnia

nia recto examinare ac ponderare iudicio, intelligemus profecto, ingenueque fatebimur alia quædam esse longe maiora, quibus Tiburtina se ciuitas iactet & gloriatur; Sanctos nimirum homines tum ciucs, quos tulit, quosque Respublica Christiana vniuersa religiosè veneratur, & colit, tum externos, quorum ipsa reliquias seruat, & quo decet, honore ac pietate prosequitur. Hoc in numero sunt SS. Generosus & Quirinus martyres, qui ciuitates fuerint; aut quo passi tempore, in compertum habetur. ex tabulis Ecclesiæ Tiburtinæ didicimus vtriusque corpus in eade Cathedræ, cui Beatissimus martyr & Romanæ Ecclesiæ Archidiaconus, & Tiburtinorum patronus Laurentius præsidet; asservari; Generosi quidem vnà cum corpore Sancti Seuerini monachi & Confessoris (de quo item nihil aliud affirmari licet) sub ara maxima: Quirini autem (quem alium esse constat à Quirino Siscia in Illyrico Episcop. & mart. de quo Prudentius & Fortunatus Poetæ, Beda, Vsuarius, Ado, Mombric, Molanus, & Cuspinianus scripserunt; eiusque corpus primum è Pannonia Romam, deinde Mediolanum, in Bauariam postremo delatum) in ara sacelli sanctiss. Saluatoris quam Gregorius IX. Pont. Max. Friderico II. Ahenobarbo Imp. dicitur consecrasse, conditum est; cui sacello nomen dedit domini Saluatoris imago ibi posita, vna ex ijs, quæ à Beato Luca depictæ feruntur. In alio item eiusdem ædis altari quiescunt sacra corpora. S. Alexan-

dri

dri Papæ ac martyris, & SS. Virgg. Romulæ ac Redemptæ; de quarum moribus & sanctitate meminit Beatus Gregorius toto capite xv. lib. IIII. Dialog. Sed cum S. Alexandri corpus cum reliquijs SS. presbyterorum Euentij & Theoduli martt. Romæ in templo S. Sabine, & corpora SS. Virgg. Romulæ ac Redemptæ in Basilica S. Mariæ ad præsepe recondita esse antiquæ inscriptiones, codices, ac monumenta ostendant, ut Tiburtinarum etiam, quæ proferuntur, tabularum ueritas constet, intelligendum est, id, quod alibi admonuimus, SS. corporum partem Tibure, partem Romæ seruari. Præterea diebus solemnibus exponuntur uisendæ populo inauratæ binæ thecæ sacrarum reliquiarum, quarum nomina hæc sunt,

Ex petra loci, ubi natus est D. N. IESVS Christus.

Ex sepulchro Domini N. Iesu Christi.

Ex columna, ad quam uerberatus est Dominus.

Ex reliquijs SS. Innocentium.

S. Ioannis Baptiste.

S. Mariæ Magdalene.

S. Stephani protomart.

S. Agapeti mart.

Integrum mentum S. Laurentij mart. cum alijs reliquijs eiusdem.

S. Hermetis mart.

S. Cyriaci mart.

S. Cyrilli mart.

S. Urbani Papæ & mart.

S. Pon-

- S. Pontiani mart.*
S. Sebastiani mart.
S. Cornelij mart.
S. Alexandri Papæ & mart.
S. Pantaleonis mart.
S. Secundini mart.
S. Benedicti Abbatis.
S. Eusebij Confessoris.
S. Leonis Papæ.
S. Anastasij Episcopi.
S. Leonardi confess.
S. Hieronymi presb. & ecclesiæ doct̃oris.
S. Petronillæ Virg.
S. Brigidæ Virg.
S. Secundinæ Virg.
Aliorum præterea sanctorum, quorum nomina nobis
ignota, scripta sunt in libro vitæ.
Ex sanguine S. Blasij episc. & mart.
Ex brachio S. Felicis Papæ.
Ex veste S. Francisci confess.
Ex capillis S. Rufinæ Virg.
Est denique argentea crux, quæ frustulum ligni salu-
tiferæ crucis includit.
Hi omnes, aliique nonnulli, (quorum mentio
fiet, cum ad nouum templum Societatis Iesu ven-
tum erit) sanctissimi homines suis uenerandis of-
sibus, ac cineribus Tiburtem ciuitatem honestant;
Gelasius vero I. & Honorius I. Pontifices maxi-
mi templis ædificandis aut consecrandis ornarunt;
Dum hic quidem Imperat. Cesare Heraclio Au-
gust.

gust. anno Christi D C XXII. in Beati Petri sede collocatus, cum multas sacras aedes Romae exstruxisse, tum apud urbem Tiburtem templum nobilissimum Sancti Seuerini ingenti sumptu condidisse; idque vario marmore, opere tectorio, & vermiculato, incrustatione parietum, denique argento atque auro excoluisse narratur, *Platin.* Ille autem, hoc est, *Gelasius*, Imp. *Cæsare Anastasio*, & *Theodorico Italiae rege*, ad annum salutis C D XCVI. in Apostolica Cathedra sedens præter ceteras, Ecclesiam Sanctæ Euphemiæ mart. Tibure dedicauit; cum non ita multo ante Sanctus *Simplicius Tiburtinus Summus Pontifex* anno seruati orbis C D LXVII. Impp. *Fl. Anthemio* in Occidente, *Leone I.* in Oriente, *Augg.* factus & in urbe Roma basilicas Sancti Stephani in monte Caelio, Sancti Andreae in *Exquilij* iuxta *Liberianam*, Sancti Stephani apud Sancti Laurentij extra muros, Sanctæ Bibianæ ad *Vrsu* pileatum dedicasset, & Tibure nobilem Sancti Petri Apostoli, quæ adhuc exstat, Ecclesiam condidisset. Qui non ortu solum ac sanctitate, verum etiam rebus in Pontificatu præclare gestis per annos amplius XIIII. ornamento patriæ fuit. Hunc anno Domini D C C C XVIII. æmulatus *Ioannes IX.* patria *Tiburs*, ordinis Sancti Benedicti monachus summa cum laude sedem Apost. tenuit annos II. dies XV. uti ex *Anastasij Bibliothecarij Chron.* *Onufrius Panuini* refert. Hos autem tam egregios & excellentes viros ut tempore

pore, sic martyrij meritis & insignibus Tiburtina matrona Symphorosa cum filiis antecessit.

Cuius ad laudem omnia, quæ de Tiburte nomine undique collecta conscripsimus, referri uolumus: ut honori sit sanctissimæ feminae in tali vrbe fuisse procreatam, & Tiburtina ciuitas nullam rem maiori gloriae sibi esse, quàm talem progenuisse ciuem, agnoscat. Hæc enim vera & solida laus est, hoc decus, hæc amplitudo, in omnem duratura aternitatem; cum Iusti in perpetuum uiuant, & apud Dominum sit merces eorum. Talem progeniem ciuitas, tales alumnos, tales iactet ac predicet ciues; his se & maioribus, & patronis nobilem, fortem, munitam, gloriosam (si quidem in uia fide maneat, nec ab illorum uirtute degeneret) citra vitium aut suspensionem temeritatis existimet, & gloriatur. Quod si omnibus Christi martyribus suus honor religioque debetur; ijs certe maior quidam impartiendus uidetur cultus ac reuerentia, quorum insigniora exstiteret & uitæ merita, & mortis pro ueritate obitæ decora & triumphus. Symphorosam in primis claram & illustrem in Christiana Ecclesia reddiderunt generis, splendor, patriæ nobilitas, Getulij uiri nomen, & præclara facta, atque exitus gloriosus, utriusque fratrum sanctitas, filiorum martyrum constantia & fortitudo, demum temporis atque hostis antiquitas; Proximos enim Apostolicis fuisse temporibus, & prope nascentis Euangelij uidisse & suo sanguine consecrassè primordia, idque in Roma-

na

nae urbis conspectu, in oculis Hadriani Caesaris, celeberrimo loco, spectante multitudine, laus est censenda uel maxima. Adde, quod, ut uir uxori, sic mater filiis dux ad martyrium fuit: hoc uno dissimilis fortissima ante se femina totidem Machabæorum parenti, & post se Sanctæ Felicitati matronæ Rom. matri item septem filiorum, quod hæc filios ad mortem fortiter subeundam exemplo præcessit, illæ ad virtutem verbo eos cohortata cum ad vitam præmisissent æternam, ipsæ sunt eadem via euestigiò subsecutæ. Hinc conijce Tiburtes ipsa pænè Apostolorum ætate Christianam suscepisse religionem. Hos siquidem martyres coronatos fuisse constat anno a Christo nato CXXIII. ut postremis ad Sanctum Getulium notis docuimus. De SS. Symphorosa & filiis, præter martyrologia, auctores scripsere permulti, ut Volater. lib. XIX. comment. Sabell. Enn. VII. lib. II. Equilinus lib. VI. cap. XI. Hilario monachus, Mombr. part. II. de Sanctis; Auctor Bergomen. de claris mulierib. Surius Tomo III. in actis Sancti Getulij. Ut autem nihil omittamus, B. Gregorius magnus epi. XLIIII. lib. III. indictione XIII. ubi acta Synodi in urbe Roma ab ipso Sanctiss. Pontifice habita, Mauricio Augusto, referuntur, in Episcoporum subscriptione Anastasium Episcopum ciuitatis Tiburtinæ nominat: & ad calcem li. XII. Idem aduersus Urbicū, hominem Tiburtinū, defensorem, mortuum singulare ac successorib. imitandū edidit pōtificiæ clemētiæ et benignitatis exemplum; ep. XXI. lib. I. indiēt. XI. cap. IX.

Grego-

Gregorius Paschali, Demetiano, atque
Castorio filijs Urbici defensoris
de Tiburtina.

Officij nostri est, orbatis ita parentibus
ferre consultum, quatenus aliquid de his, quæ
iustè debentur Ecclesiæ, relaxantes, eorum
possimus subuenire miserijs. Quia igitur fa-
cta subtilius ratione, patrem vestrum Urbici-
cum, quondam defensorem, de patrimonio
Sabinensi atque Carseolano, quod eius fue-
rat curæ commissum, constat in non modicam
summam debitorem fuisse defunctum: & quã-
vis tota eius substantia per hoc sit Ecclesiæ ob-
ligata, nec tamen ad satisfactionem eorum,
quæ consumpserrat, possit sufficere; nos ta-
men pietatis intuitu, eiusdem patris vestri sub-
stantiã vos habere ac possidere permittimus,
atque concedimus; vestris proculdubio vtili-
tatibus profuturam, securi quòd nullus vos
denuo de ijs, quæ vobis relaxantes concessi-
mus, aliqua ratione concutiat.

*Quod autem ad nomen attinet Defensoris (quod
verbum est, eiusdem Gregorij epistolis frequen-
tissimum) sciendum est, eundem, Rectorem soli-
tum à veteribus nominari. Nam Ecclesia Rom. à
Petro Apostolo urbis Episcopo instituta, atque eius-
dem, & Pauli Apost. sacrosancto sanguine con-
secrata, ut principatum omnium obtinebat Eccle-
siarum*

siarum, sic maiores etiam opes ac facultates ha-
 bebat, precipue à Christianis principibus, studio re-
 ligionis, initio à Constantino Magno factò, reli-
 etas. Siquidem & pretiosis omnis generis argen-
 teis, aureisq̃ue donarijs, & opimis ac luculentis a-
 grorum, fundorumq̃ue possessionibus erat instructa,
 quæ per omnes fermè Europæ, Africaq̃ue provin-
 cias dispersæ, Romanæ ecclesiæ, siue Sanctorum A-
 postolorum patrimonia dicebantur; in Italia patri-
 monium Alpium Cottiarum, Tusciæ, Sabinense,
 Bruttia, & Lucania, Calabria, & Siciliæ; eaque
 per prefectum, qui Rector patrimonij vocabatur,
 illuc à Pontifice missum gubernabantur. Ex quo-
 rum annuis vectigalibus Pontifex cum vetera vrbis
 templa reficiebat, atque in maiorem splendorem or-
 nabat, tum frumenta publice coemebat, atq; in hor-
 rea publica ad necessarios vsus pauperum cõgerebat,
 vt ex probatis veterum annalium monumentis dilige-
 ter notauit Sigonius. Preterea S. Greg. (uti auctor est
 Ioannes Diaconus) remotis à suo cubiculo laicis, cleri-
 cos sibi prudentissimos, consiliarios, familiaresq̃ue
 delegit; nemo laicorum vllum palatij ministerium,
 vel ecclesiasticum patrimonium procurabat: sed
 omnia ecclesiastici iuris munia, Ecclesiastici viri
 subibant. Quamobrem nonnulli procerum se sub re-
 ligionis pretextu tonu rare ceperunt. Hec postea cõsue-
 tudo diu obtinuit in Rom. Ecclesia, vt ecclesiastica
 ministeria omnia tum priuatim, tum publicè per
 solos clericos administrarētur: quare notarij, & defen-
 sores ex clericorū quoq̃ ordine sumebātur: quod tamē
 etiam

etiam ante S. Gregorium à religiosis Pontificibus seruatum videtur: vt ex Zosimi, & Gelasii Pontificum rescriptis apparet. Quod autem fuerit Defensoris officium, breuiter describitur à Pelagio in rescripto ad Antoninam Patriciam, quæ postulabat monachum fieri defensorem, vbi ostendit officium monachi, & defensoris conuenire non posse. Illis enim (inquit) quies proposita est, oratio, labor manuum, atq; ijs causarum cognitio, conuentiones, actus, publica litigia, & quæcunq; vel ecclesiastica instituta, vel supplicantium necessitas poscit. Ex decreto Urbani patet procuratoris nomine intelligi quemlibet ecclesiasticarum rerum administratorem, vt prepositum, æconomum, vicedominum: defensoris nomine aduocatum, siue castaldum, & iudicem. Hos aduocatos, siue aduocatores dictos putas Panuinius, quorum quosdam defensores simpliciter & sine adiectione, quosdã defensores regionarios appellatos, quod scilicet in singulas essent regiones distributi: quorum primum vel principem, primicerium defensorum nominatum, magnæ in Ecclesia Rom. existimationis. Panuinius.



N O T A E.

CVM fabricasset Hadrianus palatium.] Palatium nominat Trebellius Pollio, villam I Aelius

Aelius Spartianus. rei, qua de agitur, uox utraque conuenit. quod ut planius intelligatur, utriusque vocabuli vim & naturam paulo altius repetendam censemus. *Vrbs Roma* suo ambitu montes (ut ait *Plin. lib. III. cap. IV.*) septem complexa est. Quare *Varro lib. v. de lingua Latina* diem septimontium nominatum tradit ab heis septem montibus, in quibus sita *vrbs* est. *Propert. lib. III. eleg. IX.*

Septem *vrbs* alta iugis, toto quæ præsidet orbi.

Martial. lib. I. epig. CXLIV. de suis hortis

Hinc septem dominos videre montes,

Et totam licet æstimare *Romam*.

Statius III. Silu. De XVII. consulatu Domitiani;

Et septem gemino iactantior æthera pulset

Roma iugo; plusque ante alias *Euandrius* arces

Collis ouet. subiere noui *Palatia* fasces.

Hos colles, arces vocat *Virg. ad finem II. Georg.*

Septemque una sibi muro circundedit arces.

De ijs antea etiam diximus. *Palatinus mons*, siue *Palatium*, urbe in eo primum condita, *Romuli* sedes fuit, unde & *Romulus* à *Trebellio Pollione* dictus est. *Varro lib. IV. de ling. lat.* Quartæ regionis, inquit, *Palatium*, quod *palantes* (aliàs *Palantei*) cum *Euandro* venerunt; aut quod *Palatini*, qui & *Aborigines* ex agro *Reatino*, qui appellatur *Palatium*, ibi confederunt. Sed hoc alij à *Palatia* uxore *Latini* putarunt. Eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam; itaque *Nænius* *Balantium* appellat.

pellat. hæc Varro. Sextus autem Pompeius, Palatium, inquit, mons Romæ appellatus est, quod ibi pecus pascens balare consueverit, vel quod palare, id est, errare ibi pecudes solerent. Alij, quod Hyperborei filia Palanto habitauerit, quæ ex Hercule Latinum peperit; alij, quod Pallas Euandri filius ibi sepultus sit. Dionys. lib. I. à Palantio, siue, ut Liuius lib. I. Virg. lib. VIII. à Palanteo vrbe Arcadica Palantium siue Pallateum oppidum conditum ibi ab Euandro, vocatum perhibent, postea corrupte Palatium, deinde Palatinum montem appellatum. Solinus autem cap. II. Palatium vero nemo dubitauerit, quin Arcades habeat auctores, à quibus primum Palanteum oppidum conditum, quod aliquandiu Aborigines habitauerunt; sed propter incommodum vicinæ paludis, quam præterfluens Tiberis fecerat, profecti Reate, postmodum reliquerunt. Palatium oppidum XXV. stadijs dissitum à Reate prope viam Quintiam Aborigines habitasse Dionys. lib. I. commemorat. Sunt, qui velint à balatibus ouium, mutata littera, vel à Pale pastorali dea, vel (ut Silenus probat) à Palante Hyperborei filia, quam Hercules ibi compressisse visus est, nomen monti adoptatum. Polybius, ut Dionys. refert, eum à Palante Euandri nepote ibi mortuo & sepulto dictum fuisse testatur. Hodie Palatium maius vocatur. In hoc monte sedes Romani Imperij fuit, domusq. Augustalis, quæ Palatina dicebatur, id est, imperatoria. Suet. in Domit. cap. XV. Tacitum de cælo Capitolium, templumque Flaviæ gentis, item domus Palatina, & cubiculum ipsius. & alibi

sepius. *Ab Augusto enim deinceps omnes fere Imperatores Romani in Palatio habitauerunt. Hinc factum est, ut cuiusvis principis aulam, aut insignis & splendidi hominis amplam ac superbam domum Palatium nominemus, quam vocem Cyrillus quoque græcus auctor à Palatino monte derivat. Dion Nicaus in Augusto; Porro, inquit, regie Palatia appellantur, non quòd sint ita casu & fortuito nominate, sed quod Cæsar habitabat in Palatio, atque ibi suos milites habebat. Domus enim Romuli Palatium dicebatur à loco, in quo esset edificata. Quamobrem licet alibi habitet Imperator, tamen domus, ubi habitat, palatij nomen habet, &c. Aulam palatinam, quam Imperatores postea incoluerunt, primus in ædibus Hortensianis Cæsar Aug. instituit, idemque incendio consumptam restituit Suet. cap. l.vii. Habitavit, inquit, primo iuxta Romanum forum supra scalas annullarias, in domo, quæ Calui oratoris fuerat: postea in Palatio: sed nihilominus ædibus modicis Hortensianis, et neque laxitate, neque cultu conspicuis: ut in quibus porticus breves essent Albanarum columnarum, & sine marmore villo, aut insigni pavimento conclavia. Ac per annos amplius xl. eodem cubiculo hyeme & æstate mansit: quamvis parum salubrem valetudini suæ urbem hyeme experiretur, assidueque in urbe hyemaret, &c. Hoc palatium Tiberius Cæsar, & Caligula auxerunt: Alexander Aug. dietas adiecit, ceteri præterea Impp. aliquid semper addiderunt; ita, ut brevi augustissimū factum sit. Cuius quidem splendorem*

dorem ac maiestatem vsque ad Valētiniani III. Imp. tempora perdurasse ex Sidonio Appollinare colligitur. Deinceps enim exactis Imperatoribus à Gothorum regibus, cum in solitudinem redactum esset, & inciperet ruinam minari; & instaurator deesset, atque à Romanis Pontificibus eius ornamenta ad exædificationē sanctarum basilicarum, martyrumque memorias transferrentur, in eum, qui nunc cernitur, statum deuenit; vt suffosionibus & subterraneis specubus totum sit quodammodo pensile, & aut ruinis deforme, aut hortis ac vinetis occupatum, vt nihil penitus antiqui spendoris, præter ingentes parietinas retinere videatur. Legimus præterea palatium. Nerva Imp. fuisse ad radices Quirinalis prope forū transitorium; Fl. Constantini Aug. iuxta ædem Lateranensem; Sessoriani inter portam Labicanam, & S. Crucis basilicam; Licinij Caesaris, siue Licinianum apud S. Bibianæ nunc templum, ad vrsū pileatum; Decij Imperatoris in Viminali iuxta Olympiadis ac Nouati thermas; vt de Antoni Pij, ac Diocletiani palatijs sileamus. Habitatio igitur Hadriani in agro Tiburti palatium recte nominatur, tum propter imperatoriam dignitatem, tum propter amplitudinem ac magnificentiam edificiij. Dicitur etiam nihilominus proprie villa, cum duobus ab Tibure mill. in mōtis dorso constituta Romam atque occidentem solem & Aquilonem prospectet. Est enim villa à Latinis appellata domus, siue habitatio suburbana, vel extra urbem in fundo aut prædio, seu rure posita: villa dicta, vt scribit

Varro lib. I. de re rustica cap. II. quòd à villico in eā conuehūtur fructus & euehuntur, cū vāneūt Plin. lib. XVIII. cap. VI. de uillarū positione, Modus, inquit, hic probatur, vt neque fundus villā quærat, neq. villa fundū. Non vt fecerunt iuxta, diuersis eadē ætate exemplis L. Lucullus & Q. Scauola; cum villa Scauolæ fundus careret, villa Luculli agro. Villa autē Colūmella lib. I. cap. VI. in tres diuiditur partes, urbanam, rusticam, & fructuariam: Urbana, quam Vitruuius lib. VI. cap. VIII. quòd vrbis domū ementiretur, pseudourbanam appellat, ea est villæ pars, quam sibi paterfamilias reseruat; prætorium vocatur à Martiale lib. X. epigr. LXXVII.

Ad lapidem Torquatus habet prætoria quartū;

Ad quartum breue rus emit Otacilius.

à Statio I. Siluarū de Tiburtino Manlij Vopisci.

-- alternas seruant prætoria ripas

A Palladio lib. I. cap. VIII. à Suet. in Aug. cap. LXXII. Ampla & operosa prætoria grauabatur, & neptis quidem suæ Iuliæ profusè ab ea extructa etiā diruit ad solum: sua vero quamuis modica, non tam statuarum tabularumque pictarum ornatu, quàm xystis & nemoribus excoluit, rebusq̃ue vetustate ac raritate notabilibus; qualia sunt Capreis immanium belluarum ferarumque membra prægrandia, quæ dicuntur gigantum ossa, & arma herorum. Et in Calig. cap. XXXVII. In exstructionibus prætoriorum atque villarum, omni ratione posthabita, nihil tam efficere concupiscebat, quàm quod posse effici negaretur. De hac etiam villa urbana Varro lib. I.

de re

de re rust. cap. XIII. Fructuosior est certe fundus propter ædificia, si potius ad antiquorum diligentiam, quam ad horum luxuriam dirigas ædificationem. Illi enim faciebant ad fructuum rationem, hi faciunt ad libidines indomitas. Itaque illorum villæ rusticæ erant maiores, quam urbanae, quæ nunc sunt pleraque contrà. & paulo post, Item cetera ut essent in villa huiusmodi, quæ cultura quæreretur, providebant; nunc contrà, ut villam urbanam quam maximam ac politissimam habeant, dant operam: ac cum Metelli ac Luculli uillis pessimo publico ædificatis certant, &c. Villa rustica ea pars uillæ est, quam uillicus, uillaticaque familia obtinet habitandam. Ibi sunt bubilia, equilia, ouilia, caprilia, corymbæ, omne denique rusticum instrumentum. Fructuaria pars continet cellam oleariam, torcularia, cellam uinariam, defrutoriam, fœnilia, paleariaque, & apothecas & horrea. Villæ descriptionem habes apud Plin. lib. II. epist. ad Gallum, & lib. V. epist. ad Apollinarem, ubi fundum suum, quem in Tuscis Apennino montium saluberrimo proximum habebat, non solum ob Cæli temperiem, regionis situm, & uillæ amœnitatem, Tusculanis, Tiburtinis, Prænestinisq; suis præponit, sed etiam quia ibi altius, inquit, otium & pinguius, eoque securius, nulla necessitas togæ, nemo accersit è proximo, placida omnia, & quiescētia. Quod ipsum salubritati regionis, ut purius cælum, ut aer liquidior, accedit; ibi animo, ibi corpore maxime ualeo. Nam studijs animum, uenatu corpus exerceo. Mei quoque nusquam salubrius degunt. Vsq. adhuc

certe neminem ex ijs, quos eduxeram mecum (venia sit dicto) ibi amisi. Dū modo in posterum hoc mihi gaudium, hanc gloriā loco seruent. *Martialis* quoque lib. v. epig. CIV. villam Baianam *Faustini* eleganter describit.

Et id dedicare vellet ritu illo nefario.] *Dedicare* & *dicare* definiunt, dicendo deferre, ac obsequio dare alicui numini, atque in perpetuum constituere; In Pontificio iure pro consecrare vjarpatur, vti etiam à *Plin.* lib. x. epist. ad *Traianum* De religioso templo transferendo. Ante aduentum, inquit, meū, domine, *Nicomedienses* priori foro nouū adiicere cœperunt, cuius in angulo est ædes vetustissima matris magnæ, aut reficiēda aut trāsferēda, ob hoc præcipue, quòd est multo depressior opere eo, quod nunc maxime surgit. Ergo cum quærerem, num esset aliqua lex dicta templo, cognoui alium hic, alium apud nos esse morem dedicationis. Dispice ergo, domine, an putes ædem, cui nulla lex dicta est, salua religione posse transferri; alioqui commodissimum est, si religio non impedit. *Plinio Traianus* respondet, Potes, mi *Secunde* carissime, sine sollicitudine religionis, si loci positio videtur hoc desiderare, ædem matris Deum transferre in eam, quæ est accommodatior. Nec te moueat, quòd lex dedicationis nulla reperitur, cum solum peregrinæ ciuitatis capax non sit dedicationis, quæ sit nostro iure.

Ex *Ciceronis* tamen oratione pro domo sua, non nihil interesse inter consecrare ac dedicare, intelligi potest, & simul aliquid de nefario ritu cognosci. eius
verba

verba sunt, Hanc tu igitur dedicationem appellas,
 ad quam non collegium, non honoribus populi Ro-
 mani ornatum pontificem, non deniq. adolescentem
 quemquam, cum haberes in collegio familiarissimos,
 adhibere potuisti. Videte igitur, Pontifices, quid sta-
 tuatis in mea causa de omnium fortunis. Verbone
 Pontificis putatis, si is postem tenuerit, & aliquid
 dixerit, domum vniuscuiusque consecrari posse? an
 istæ dedicationes, & templorum, & delubrorum re-
 ligiones ad honorem Deorum immortalium sine vlla
 ciuium calamitate à maioribus nostris constitutæ
 sunt? et paulo post, Ergo si is Pontifex inimici sui po-
 stem ædium tenuisset, & pauca verba fecisset, ædes
 illius essent dedicatæ. Nihil loquor de pontificio iu-
 re, nihil de ipsius verbis dedicationis, nihil de reli-
 gione, caerimonijs: dissimulo me nescire ea, quæ
 etiam si scirem, dissimularem, ne alijs molestus,
 vobis etiam curiosus viderer: etsi effluunt mul-
 ta ex vestra disciplina, quæ etiam ad nostras au-
 res sæpe permanant. Postem teneri in dedicatione
 oportere videor audisse templi: ibi enim postis est,
 vbi templi aditus est, & valvæ ambulationis. Po-
 stes nemo vnquam tenuit in dedicando. et, Simula-
 crum autem, aut aram si dedicasti, sine religione
 loco moueri potest. & post pauca; Tu, tu, inquam,
 capite velato, concione aduocata, foculo posi-
 to, bona tui Gabinij consecrasti. Et, An consecratio
 nullum habet ius, dedicatio est religiosa? quid ergo il-
 la tua tū obtestatio tibicinis? quid foculus? quid pre-
 ces? quid prisca verba voluerunt? e mentiri, fallere,
 abuti

abuti deorum immortalium numine ad hominum timorem quid uoluisti? Nam si est illud ratum, mitto Gabinium; tua domus certe, et quicquid habes aliud, est Cereri consecratum, & c. Dedicabant autem non solum templa, aras, simulacra, sed etiam alia, ut obeliscos, bibliothecam Plin. lib. I. epist. VIII. Theatrum à se factum Pompeius ludis publicis, teste in Cicer. Pisonianam Asconio, dedicauit: urbem sibi cognominem à se cōditam Constantinus Magnus: sic enim Hieronymus in chron. post Eusebium; Constantinopolis, inquit, dedicatur pœne omnium urbium nuditate (cunctarum siquidem vrbiū ornamenta eò importata fuisse scribit Niceph. li. VII. ca. XLVII. & XLIX) Quinto Idus Maij, anno salutis CCCXXXIV Imperij eius XXV. Postero anno edicto Constantini, Deorum templa euersa sunt. fiebat uero dedicatio tēpli aut per Consulem, aut per Imp. uerbis præeunte Pontifice: Digest. lib. I. tit. VII. L. IX sacra loca sunt, quæ publice sunt dedicata, siue in ciuitate sint, siue in agro. Sciendum est, locum publicum tunc sacrum fieri posse, cum Princeps eum dedicauit, uel dedican-
di dedit potestatem.

Idolorum ac Dæmonum, qui in Idolis habitabant, flagitare responsa.] Idolon græcè, latine formam, imaginem, simulacrum, spectrum, effigiem, representationem rei alicuius interpretantur. Cic. I. de finibus, & lib. X. epist. X. I. ad Cassium, & Plin. lib. VII. epist. ad Suram; Erat, inquit Athenis spatiosa & capax domus, sed infamis & pestilens; per silentium noctis sonus ferri, & si attenderes acrius, strepitus.

*strepitus vinculorum longius primò, deinde proximo reddebatur; mox apparebat idolon, senex macie & squallore confectus, promissa barba, horrenti capillo, cruribus cõpedes, manibus catenas gerebat, quatiebatque. Lucianus vñbram Herculis apud inferos significare volēs, hac vsus est voce. Cæcæ nimò rum mortalium mentes, & diuinæ lucis expertes, ac densissimis errorum tenebris circumfusæ, perditorum hominum ac mortuorum, ne dicam bestiarum rerumque inanimarum, simulacra, in quibus Dæmones loquebantur, habuere pro Deis. Qua de re Tertullianus cap. x. lib. de spectaculis. In mortuorū, inquit, idolis Dæmonia consistunt. Et lib. de idololatria, Idolum aliquandiu retro non erat. Prius, quàm huius monstri artifices ebullissent, sola templa, et vacuæ ædes erant, sicut in hodiernum quibusdam locis vetustatis vestigia permanent. Tamen idololatria agebatur, non in isto nomine, sed in isto opere. Nam & hodie extra templum, & sine idolo agi potest. At vbi artifices statuarum, & imaginum, & omnis generis simulacrorum Diabolus seculo intulit, rude illud negotium humana calamitatis & nomen, de Idolis consecutum est & profectum. Exinde iam caput facta est idololatriæ ars omnis, quæ idolum quomodo, edit. Neque enim interest, an plastes effingat, an calator exsculpat, an phrygio detexat: quia nec de materia refert, an gypso, an coloribus, an lapide, an ære, an argento, an filo formetur idolum. Quando enim & sine idolo idololatria fiat: vtique cum adest idolum, nihil interest, quale sit, qua de m-
 teria*

seria, quade effigie; ne quis putet id solum idolum habendum, quod humana effigie sit consecratum. Ad hoc necessaria est vocabuli interpretatio. Ἴδως Græce forma sonat, ab eo per deminutionē ἱδωλόν deductum, æque apud nos formulam fecit. Igitur omnis forma vel formula idolum se dici exposcit. Inde idololatria, omnis circa omne idolum famulatus & seruitus. Inde & omnis idoli artifex, eiusdem & unius est criminis, nisi parum idololatriam populus admisit, quia simulacrum vituli, & non hominis sibi consecrauit. Idolum tam fieri, quàm colī Deus prohibuit, &c. B. Cyprianus Martyr libro de Idololorum vanitate; Deos non esse, quos colit vulgus, hinc notum est. Reges olim fuerunt, qui ob regalem memoriam colī apud suos, postmodum etiam in morte cæperunt: Inde illis instituta templa; inde ad defunctorum vultus per imaginem detinendos expressa simulacra quibus & immolabant hostias, et dies festos dando honores celebrabant. Inde posteris facta sunt sacra, quæ primis fuerant assumpta solatia. Deinceps Cyprianus ostendit neque exteris, neque Romanis quicquam potuisse prodesse illorum cultū; neque illis, sed sorti potius adscribendam Romani imperij potentiam; quippe quæ & vicissitudine quadā contigerit, & suam ipsius originem erubescat. Neque vero auspicijs, augurijsue quicquam tribuendum, ex vano illorum euentu constare: quin potius Dæmonum has esse præstigias, uel ipsis poetis, Socrate, Platone, Trismegisto, & Hostane testibus, qui & unum Deum, & demonas agnouerint. Totus hic Cypriani liber

liber diligenter est & accurate legendus: in quo idolatriæ origo, causæ, & incrementa explicantur. Multa quoque de dijs Rom. oraculis, delubris, diuinationibus, augurijs, et reliquis eiusmodi cognitu dignissima à sanctissimo viro enarrantur. Et demum antiquorum superstitio, et christiana fidei puritas demonstrantur. Similia Clemens Alexandrinus in protreptico. Iustinus Martyr II. Apo. ethnicos irridet, qui pictorum amicas, aut statuariorum cynædos & amasias adorarent. Praxiteles cum Veneris Gnidie signum faceret, Cratinæ, quam amabat, imitatus est formam: ut miseri homines Praxitelis amicæ diuinus haberent honores. Pictores quoque in Venere pingenda Phrynes, famosissimi scorti, pulchritudinem exprimebant. Athenis Mercurio Alcibiadis, quem formosissimum historiae produnt, speciem & similitudinem affingebant. Multos præterea Deos belluarum coluerunt effigie: Aesculapium specie arguis, Mercurium canis, Panem hirci, Iouem cygni, Apin, Tauri. Herod. Plin. Diod. Iuuenalis Sat. xv. Tertull. Cypr. Lactant. August. & quod miserandum, lucos alij, Solē Persæ, Lunā Arabes, ignem Chaldaei, Syri pisces, Aegyptij cepas, porcos, simias, crocodilos, serpentē, piscem, hircū, canē: atq. adeo, quod omnem stuporē & amentiam superat, cloacā, crepitum ventris, quodq. sub viri ventre natura constituit, adorabant. Athenienses Contumeliæ, Impuditiæ, Famæ Appetitioni, Misericordiæ, Pudori; Lacedæmonij Morti & Timori: Romani Volutina, Cunina, Fabulina, siue Fabulino, Prose vel Porse,

Porſæ, Poſuertæ, uel Poſtuertæ, Rubigini, Auerrũco, Timori, Pallori, Cardeæ, ſiue Carnæ, Cloacina, Tempeſtati, Febri, Bubonæ aras conſecrarunt. Apud Gades Paupertatis, & Senectæ, Apud Oetæos Herculis Culicini ſiue Conopij ſacella exſtabant. Scythæ Acinacem, Arabes Lapidem, Perſæ fluuiũ venerantur. Ita Dæmonas oculos mortalium perſtringere ait Cyrillus lib. III. in Iulianum, vt non modo ſerpens alloquutus ſit Euam, equus Achillẽ; ſed & Caucaſum flumen Pythagoræ ſalutem dixiſſe, arbores & animantes Apollonio loquutas, Dodonæam quercum, taurum Rhodium, & menſas apud Gymnoſophiſtas, quas Apollonius ille Tyaneus à ſe viſas teſtatur. Caput capræ diabolo immolatum ac dedicatum Longobardi in Campania ſubmiſſis ceruicibus adoraſſe, & eos, qui venerari recuſarẽt, crudeliter obtruncaſſe, à B. Greg. lib. III. dial. cap. XXVIII. & à Paulo Aquileienſi narrantur, M. R. VI. Non. Martias. In Icaro Dianæ ſpecies rude lignum erat, & Cytheronia, Iunonis Theſpiæ truncus exciſus: & Iunonis Samiæ primo quidem aſſer, poſtea, cum eſſet Archon Procleus, efficta eſt in ſtatue formam. Romæ diu Martis ſignum baſta fuit, auctore Varone, cum nondum exorti eſſent ſimulacrorum opifices, quorum induſtria atque ingenio & ars floruit, & ſuperſtitio atq. error excreuit. Clem. Alex. in Protrept. & Clemens Rom. in V. Recog. Auguſt. lib. IV. de ciuit. cap. XXXI. apud quem Varro non dubitat hũc locum ita concludere, vt dicat; Qui primi ſimulacra Deorum populis poſuerunt, eos ciuitati-

tatibus suis & metum dempsisse, & errorem addi-
 disse, prudenter existimans Deos posse in simulacro-
 rum stoliditate contemni; & utique antè sine simula-
 cris intelligi vult errorem fuisse. Dæmonum appel-
 latio et definitio ab *August. lib. VIII. de ciuit. cap.*
XXII. & lib. IX. cap. XX. explicatur; Dæmones
Græce à scientia nominantur. est enim in eis
scientia sine caritate; illa inflat, hæc ædifi-
cat. Non est autem credendum, quod Apuleius
persuadere conatur, ita esse medios dæmones in
ter deos & homines, tanquam nuncios & in-
terpretes, qui hinc ferant petitiones nostras, in-
de referant deorum suppetias: sed esse spiritus
nocendi cupidissimos, à iustitia penitus alienos,
superbia tumidos, inuidia liuidos, fallacia
callidos, qui in hoc quidē aere habitāt, quia de
cæli superioris sublimitate deiecti, merito irre-
gressibilis transgressionis in hoc sibi congruo ve-
lut carcere prædamnati sūt. &c. Lactantius item
lib. II. cap. XV. XVI. XVII. Dæmonas Grāmatici di-
ctos aiunt quasi δαίμονας, id est, peritos, ac rerum
scios. hos autem putant Deos esse. Sciunt illi
quidem futura multa, sed non omnia; quippe
quibus penitus consilium Dei scire non licet, &
ideo solent responsa in ambiguos exitus tempe-
rare. Magorum quoque ars omnis ac potentia
horum aspirationibus constat; à quibus inuoca-
ti, visus hominum præstigijs obcæcantibus fal-
lunt, ut non videant ea, quæ sunt: & videre se pu-
tent illa, quæ non sunt. Hi, ut dico, spiritus con-
 taminati

taminati ac perditī per omnem terram vagantur, & solatium perditionis suæ perdendis hominibus operantur. Itaque omnia insidijs fraudibus, erroribus complent. Adhærent enim singulis hominibus, & omnes ostiatim domos occupant, ac sibi Geniorū nomē assumunt. Sic enim latino sermone dæmones interpretantur. Hos in suis penetralibus consecrant, his quotidie merum profundunt, & scientes, dæmonas venerantur, quasi terrestres deos, & quasi depulsores malorum, quæ ipsi faciunt, & irrogāt. Qui, quoniam sunt spiritus tenues, & incomprehensibiles, insinuant se corporibus hominum, & occulte in visceribus operti, valetudinem vitiant, morbos citant, somnijs animos terrent, mentes furoribus quatiunt, ut homines his malis cogant ad eorum auxilia decurrere. Quarum omnium fallaciarum ratio expertibus veritatis obscura est: prodesse enim eos putant, cum nocere desinūt, qui nihil aliud possunt, quàm nocere. Dicat fortasse aliquis, colendos esse ergo, ne noceant, si quidem possunt nocere. Nocent illi quidem, sed ijs, à quibus timentur, quos manus Dei potens & excelsa non protegit, qui profani sunt à sacramento veritatis. Iustos autem, id est cultores Dei, metuunt cuius nomine adiurati de corporibus excedunt; quorum verbis tanquam flagris verberati, non modo dæmonas se esse confitentur, sed etiam nomina sua addunt, illa, quæ in templis adorantur; & quod plerunque coram
culto.

cultoribus suis faciunt, non utique in opprobrium religionis, sed honoris sui; quia nec Deo, per quem adiurantur, nec iustis, quorum voce torquentur, mentiri possunt. Itaque maximis sæpe ululatibus editis, verberari se, & ardere, & iam exire proclamant; tantum habet Dei cognitio ac iustitia potestatis. Cui ergo nocere possunt, nisi ijs, quos habent in sua potestate? Eorundem Dæmonum inuenta sunt astrologia, & aruspicina, & auguratio, & ipsa, quæ dicuntur oracula, & necromantia, & ars magica, & quicquid præterea malorum exercent homines vel palam, vel occulte; quæ omnia per se falsa sunt; sed iidem ipsi auctores præsentia sua faciunt, ut vera esse credantur. Ita hominum credulitatem mentita diuinitate deludunt, quod illis verum aperire non expedit. Hi sunt, qui imagines, & simulacra fingere docuerunt, qui, ut hominum mentes à cultu veri Dei auerterent, & fictos mortuorum regum vultus, & ornatos exquisita pulchritudine statui consecrari fecerunt, & illorum sibi nomina, quasi personas aliquas, induerunt. Sed eos magi, & iij, quos vere maleficos vulgus appellat, cum artes suas execrabiles exercerent, veris suis nominibus ciuitatis, illis cælestibus, quæ in litteris sanctis leguntur. Hi porro incesti, ac vagi spiritus, ut turbent omnia, & errores humanis pectoribus infundant, serunt, ac miscerunt falsa cum veris. Ipsi enim, cælestes multos finxerunt esse, & unum regem omnium Iouem, eo quod multi sunt spiritus angelorum in cælo, & vnus

K parens

parens, ac dominus omnium Deus: sed veritatem mentitis nominibus ex oculis abstulerunt. Nam Deus neque nomine, cum solus sit, eget; neque angeli, cum sint immortales, dici se Deos aut patiuntur, aut volunt; quorum vnum solumque officium est, seruire nutibus Dei, nec omnino quicquam nisi nutu eius facere. Itaque nulum honorem sibi tribui volunt, quorum honor in Deo est. Illi autem, qui desciverunt à Dei ministerio, quia sunt veritatis inimici, & præuaticatores Dei, nomen sibi & cultum Deorum vendicare conantur, ut hominibus noceant; quos nituntur à cultura & notitia veræ maiestatis auertere, ne immortalitatem adipisci possint, quam ipsi sua nequitia perdiderunt. Offundunt itaque tenebras, & veritatem caligine obducunt, ne dominum, ne patrem suum norint: & ut illiciant, facile in templis se occultunt, & sacrificijs omnibus præsto adsunt, eduntque sæpe prodigia, quibus obstupefacti homines, fidem commodent simulacris diuinitatis ac numinis. In oraculis autem vel maximè fallunt, quorum præstigias profani à veritate intelligere non possunt, ideoque ab illis attribui putant & imperia, & victorias, & opes, & euentus prosperos rerum: denique ipsorum nutu sæpe reipublicæ periculis imminentibus liberatam; quæ pericula & responsis denuntiauerunt, & sacrificijs placati auerterunt. Sed omnia ista fallaciæ sunt. Nam cum dispositiones Dei præsentiant, quippe qui ministri eius fuerunt

fuērunt, interponunt se in his rebus, vt quæcun-
que à Deo vel facta sunt, vel fiunt, ipsi potissi-
mum facere aut fecisse videantur; & quoties ali-
cui populo, vel vrbi secundum Dei statutum bo-
ni quid impēdet, illi se id facturos vel prodigijs,
vel somnijs, vel oraculis pollicentur, si sibi tem-
pla, si honores, si sacrificia tribuantur: quibus
datis, cum illud acciderit, quod necesse est, sum-
mam sibi pariunt venerationē. Hinc templa de-
uouentur, & nouæ imagines consecrantur, ma-
ctantur greges hostiarum. Sed cum hæc facta
sunt, nihilominus tamen & vita, & salus eorum,
qui hæc fecerint, immolantur. Quoties autem
pericula impendent, ob aliquam se ineptam &
leuem causam profitentur iratos: sed illorum
sunt isti lusus, qui sub nominibus mortuo-
rum delitescentes, viuentibus plagas tendunt.
Itaque siue illud periculum, quod imminet,
vitari potest, videri volunt id placati auertisse:
siue non potest, id agūt, vt propter illorum
contemptum accidisse videatur. Itaq. sibi apud
homines, qui eos nesciunt, auctoritatem ac ti-
morem pariunt. Hac versutia, & his artibus no-
titiam veri ac singularis Dei apud omnes gen-
tes inueterauerunt. Suis enim vitijs perditī fæ-
uiunt, & grassantur, vt perdant. Idcirco enim hu-
manas hostias excogitauerunt, ipsi hostes huma-
ni generis, vt quàm multas deuorarent animas.
Cap. xviii. Dicet aliquis cur ergo hæc Deus
fieri patitur? nec tam malis succurrit erroribus?

vt mala cum bonis pugnent, vt vitia sint aduersa virtutib. vt habeat alios, quos puniat, alios, quos honoret. vltimis enim temporibus statuit de viuis, ac mortuis iudicare. Docui religiones deorum triplici ratione vanas esse: vna, quod simulacra ipsa, quæ coluntur, effigies sint hominum mortuorum. est autem peruersum & incongruens, ut simulacrum hominis à simulacro Dei colatur: colit enim, quod est deterius & imbecillius. Tum inexpiable facinus esse, deferere viuentem, ut defunctorum monumentis seruias, qui nec vitam, nec lucē dare cuiquam possunt, qua ipsi carent: nec esse alium quenquam Deū, præter vnum, cuius iudicio ac potestati omnis anima subiecta est. Altera, quod ipsæ imagines sacrae, quibus vanissimi homines seruiunt, omni sensu carent, quoniam terra sint. Quis autem nō intelligat, nefas esse, rectum animal curuari, vt adoret terram, quæ iccirco pedibus nostris subiecta est, ut calcanda nobis, non adoranda sit? Tertia, quod spiritus, qui præsumt ipsis religionibus, condemnati & abiecti à Deo, per terram volutentur, qui non tantum nihil præstare cultoribus suis possint, quoniam rerum potestas penes vnum est, verum etiam mortiferis eos illecebris, & erroribus perdant: quoniā hoc illis quotidianū est opus, tenebras hominibus obducere, ne quæratur ab illis verus Deus. Manifestū est igitur, eos, qui vel mortuis supplicant, vel terram venerantur, vel spiritibus immundis ani-

mas

mas suas mancipant, rationem hominum non tenere: eosque impietatis ac sceleris sui supplicia pensuros, qui rebelles aduersus parentem generis humani Deū, susceptis inexpressibilibus sacris fas omne violarunt. *De ipsorum autem actibus, vaticinijs, & oraculis idem Tertullianus in Apologet. aduersus gentes cap. xxii. sic differt,* Omnis spiritus ales est; hoc Angeli & dæmones. Igitur momento vbique sunt. Totus orbis illis locus vnus est. Quid vbique geratur, tam facile sciunt, quàm enuntiāt: velocitas diuinitas creditur, quia substantia ignoratur. sic & auctores interdum videri volunt eorum, quæ annunciant, & sunt plane malorum nonnunquam, bonorum tamē nunquam. Dispositiones etiam Dei, & nunc prophetis concionantibus excerpunt, & nunc lectionibus resonantibus carpunt. Ita & hic sumentes quasdam temporum sortes, æmulantur diuinitatem, dum furantur diuinationem. In oraculis quo ingenio ambiguitates temperent in euentus, sciunt Cræsi, sciunt Pyrrhi. Habent de incolatu aeris, & de vicina siderum, & de commercio nubium cælestes sapere paraturas, vt & pluuias, quas iam sentiunt, repromittant: benefici plane & circa curas valetudinum; lædūt enim primo, de hinc remedia præcipiūt ad miraculum noua, siue contraria: postquam desinunt lædere, & curasse creduntur. Hæc Tertullianus. Sane dæmones & magos rerum causarumque naturalium peritia curationes adhibere

re posse etiā Iustinus Martyr affirmat quæst. xxiv Aug. lib. de diuin. demonū cap. iii. Dæmones, inquit, duabus rebus præditi, acrimonia sensus & celeritate motus, multo antè cognita prænuntiant, vel nuntiant, quæ homines pro sensus terreni tarditate mirentur. Accessit etiam dæmonibus per tam longum tempus, quo eorum vita protenditur, rerum longe maior experientia, quàm potest hominibus propter breuitatem vitæ prouenire. Per has efficacias, quas aerei corporis natura sortita est, non solum multa futura prædicunt dæmones, verum etiam multa mira faciunt. Quæ quoniam homines dicere ac facere non possunt, eos dignos quidem quibus seruiant, & quibus diuinos honores deferant, arbitratur, instigante maxime vitio curiositatis, propter amorem felicitatis falsæ ac terrenæ excellentiæ temporalis. Item cap. v. & lib. iii. de Trinit. cap. v. & ix. & D. Thomas pluribus locis. Abdias vero lib. viii. de certamine Apost. Dæmones ostendit non tam sanando subuenire, quàm lædere desinendo, ita, vt, cum vexare desierint, curasse credatur. Lact. lib. ii. cap. xvi. Irenæus lib. ii. cap. lvii. Hieronymus Dæmones ait, si morbos expellant, eos duntaxat expellere, quos immiserint. Et Greg. xxvi. quæst. vltima, fideles admonet, vt sciant magicas artes incantationesque nullis omnino morbis aliquid leuationis asferre, neque bestijs claudicantibus aut agris mederi. Idem docet August. lib. de ciuit. et xxvi. q. ii. can. Qui sine, ubi eiusmodi curationem

nem

nem docetur mortem potius dicendam esse, quàm uitam. Verissimè de hoc humani generis aduersario in sacris litteris cap. XL I. Iob. dicitur, Non est super terram potestas, quæ comparetur ei, qui factus est, ut nullum timeret: omne sublime uidet, ipse est rex super uniuersos filios superbiæ: sed postea quàm fortior superuenit, & eum uicit, armisque exuit; quantopere sæuissimi hostis fracta & debilitata uis sit, tum energumenorum sanatio & libertas, tum Idolorum taciturnitas & occasus declarat. De energumenis Tertull. in apolog. aduersus gētes cap. XXIII. De phantasmatibus magicæ, et Dæmonijs. Edatur hic aliquis sub tribunalibus vestris, quæ à Dæmone angī cōstet; iussus à quolibet Christiano loqui, spiritus ille tã se dæmonē cōfitebitur de vero, quàm alibi deum de falso. Atq. producaturs aliquis ex ijs, qui de Deo pati existimantur [certes vel siderati] qui aeris maleficum numen de nidore concipiunt [quoties uidelicet super prunas asini capite asato futurorum eliciendorum causa peraguntur nescio qui aniles & execrabiles ritus] qui ructando curantur, qui anhelando profantur. Ista ipsa vis cælestis, pluuiarum pollicitatrix, iste ipse Aesculapius, medicinarum demonstrator, nisi se dæmones confessi fuerint, christiano mentiri non audentes, ibidem illius Christiani procacissimi sanguinem fundite. Quid isto opere manifestius? quid hac probatione fidelius? simplicitas veritatis in medio est, virtus illis sua assistit, nihil suspicari licebit magia, aut aliqua

eiufmodi fallacia fieri. Dictis non fletis, fi oculi
veftri, & aures permiferint vobis. Quid autem
niti poteft aduerfus id, quod oftenditur nuda
fynceritate? Si altera parte verè Dei funt, cur fe
fe dæmones mentiuntur? an vt vobis obfequan-
tur? Iam ergo fubiecta Christianis diuinitas ve-
ftra, nec diuinitas deputanda eft, quæ fubdita eft
homini, & fi quid ad dedecus facit, æmulis fuis.
Si altera parte dæmones funt vel angeli, cur fe
alibi pro Dijs agere respondent? Nam ficut il-
li, qui dij habentur, dæmones fe dici noluiſſent,
fi verè dij eſſent, ſcilicet ne de maiestate ſe depo-
nerent: Ita & iſti, quos directo dæmones noſtis,
non auderent alibi pro dijs agere, ſi aliqui om-
nino dij eſſent, quorum nominibus vtuntur. Ve-
rerentur enim abuti maiestate ſuperiore, ſine du-
bio, & timendorum: adeo nulla eſt diuinitas iſta
quam tenetis: quia ſi eſſet, neque à dæmonijs af-
fectaretur in confeſſione, neque à Dijs negare-
tur. Cum ergo vtraque pars concurrit in confeſ-
ſionem, Deos eſſe negans, agnoſcite vnum ge-
nus eſſe, id eſt dæmonas. Verum vtrobique iam
Deos quærite: quos enim præſumpſeratis, dæ-
monas eſſe cognofcitis. Eadem vero opera no-
ſtra ab eiſdem Dijs veſtris nō tantum hoc dete-
gentibus, quòd neque ipſi dij ſunt, neque vlli
alij, etiam illud in continenti agnoſcitis, qui ſit
vere Deus, & an ille, & an vnicus, quem Chri-
ſtiani profitemur, & an ita credendus, colendus-
que, vt fides, vt diſciplina diſpoſita eſt Chriſtia-
norum,

norum, &c. *Ad hunc locum illud etiam referri potest, quod Euseb. lib. VII. Ecclesiast. Hist. cap. XXV. de B. Greg. Episc. Neocæsarien. memorat his uerbis:* Iter ei fuisse quondam per Alpes dicitur, hyemis tempore; & cum peruenisset ad summum Alpiū iugum, niuib. repleta erant omnia, nullum usquam diuersorium, fanum ibi tantum Apollinis erat, cui succedens, transacta nocte discessit. Sacerdos vero erat quidam fani eius, cui consilere simulacrum Apollinis mos erat, & reddere responsa poscentibus, ex quo ei etiam alimoniarum quæstus esse videbatur. Igitur post digressum Gregorij, offerre consulta, & responsa poscere Sacerdos accessit ex more: nihil inde responsi veniebat: Repetit victimas, silentium permanet. Iterum atque iterum litat, surdis ingerit fabulam. Cumque stupore noui silentij æstuarer Sacerdos, nocte ei assistens dæmonium, dicit in somnis: Quid me illic inuocas, quò iam venire non possum? percontanti causam, aduentu se Grægorij dicebat expulsū. quid nunc remedij daretur, cum perquireret, ait, non aliter sibi licere ingredi locum illū, nisi Gregorius permisisset. Quibus auditis sacerdos occupat viam, multa apud semetipsum voluens, atque animo recusante pertractans, peruenit ad Gregorium; adortusque eum, rem pandit ex ordine, humanitatis suæ atque hospitalitatis admonuit, querelam depulsi numinis promit, ademptam facultatem sui quæstus deplorat, ac reddi sibi omnia

in

in pristinum statum deposcit. At ille nihil moratus, scribit epistolam in hæc verba. Gregorius Apollini, permitto tibi redire ad locum tuum, & agere quæ consueuisti. Hanc epistolam sacerdos accepit, & ad fanum defert, positaque ea iuxta simulacrum adfuit Dæmon, ac dedit responsa poscenti: Tum ille in semetipsum conuersus, ait; Si Gregorius iussit, & Deus iste discessit, nec potuit redire nisi iussus, & rursus iubente Gregorio restitutus est; quomodo non multo melior isto Gregorius, cuius hic obtemperat iussis? Clausis ianuis fani, descendit ad Gregorium, epistolam secum, quam acceperat, referens, omnemque apud eum rei gestæ ordinem pandens: simulque se ad pedes eius prosternens, rogat, ut illi se Deo offerat, cuius virtute Dijs gentium Gregorius imperabat. Cumque enixius & pertinacius persisteret, catechumenus ab eo factus est. Et cum se vitæ castissimæ & abstinentissimæ, derelictis omnibus non solum erroribus Dæmonum, sed & seculi actibus, mācipasset, etiam baptismum consecutus est, & tantum vitæ merito ac fidei virtute profecit, ut ipse B. Gregorio in Episcopatu successor exstiterit. *Meminit & Nicephorus lib. vi. cap. xvii. Ille etiam adolescens oratione sanctæ Hagnæ Virginis reuocatus ad vitam, hanc ipsam professus est veritatem, cum in publicum prodians, exclamauit templa Deorum esse Dæmonum domicilia. Vnde Tertull. eodem capite; Atqui, ait, omnis hæc nostra in illos immundos spiritus*

ritus

ritus dominatio & potestas de nomine Christi
valet, & de commemoratione eorum, quæ sibi
à Deo per arbitrum Christum imminetia ex-
pectant; Christum timentes in Deo, & Deum in
Christo, subiiciuntur seruis Dei & Christi. Ita
de contactu, deque afflatu nostro, contempla-
tione, & repræsentatione ignis illius correpti,
etiam de corporibus nostro imperio excedunt
inuiti, & dolentes, & vobis præsentibus erube-
scentes. Credite illis, cum verum de se loquun-
tur, qui mentientibus creditis. Nemo ad suum
dedecus mentitur, quin potius ad honorem. Ma-
gis fides prona est aduersus semetipsos confiten-
tes, quàm pro semetipsis negantes. Hæc deniq.
testimonia Deorum vestrorum, Christianos fa-
cere consueuerunt, quia plurimum illis credendo
in Christo Domino credimus. Ipsi litterarum
nostrarum fidem accendunt, ipsi spei nostræ fi-
duciam ædificant. Colitis illos, quod sciam,
etiam de sanguine Christianorum. Nollent
itaque vos tam fructuosos, tam officiosos si-
bi, amittere, vel ne à vobis quandoque Chri-
stianis fugentur, si illis sub Christiano volente
vobis veritatem probare, mentiri liceret. Omnis
ista confessio illorum, qua se Deos negant esse,
quaque non alium Deum respondent, præter
vnum, cui nos mancipamur, satis idonea est ad
depellendum crimen læsæ, maximè Romanæ, re-
ligionis. Si enim non sunt Dei pro certo, nec re-
ligio pro certo est: si religio non est, quia nec
dij

dij, nec pro certo rei sumus læsæ religionis. At
econtrario in vos exprobratio resultabit, qui
mendacium colentes, veram religionē veri Dei
non modo negligendo, quin insuper expugnan-
do Deum verum, committitis crimen veræ irre-
ligiositatis. Nam vt constaret illos Deos esse,
nonne conceditis de æstimatione communi ali-
quem esse sublimiorem & potentiorē, velut
principem mundi, perfectæ peritiæ & maiesta-
tis? nam & sic plerique disponunt diuinitatem,
vt imperium summæ dominationis esse penes
vnum, officia eius penes multos velint, vt Plato
Iouem magnum in cælo comitatum exercitu de-
scribit deorum pariter, & dæmonum. Itaq. opor-
tere & procurantes, & præfectos, & præfides pa-
riter suscipi. & tamen quod facinus admittit,
qui magis ad Cæsarem promerendum, & operā
& spem suam transfert, nec appellationem Dei
ita, vt Imperatoris, in aliquem principem confi-
tetur; cum capitale esse iudicetur, alium præter
Cæsarem & dicere, & audire? Colat alius Deū,
alius Iouem, alius ad cælum supplices manus
tendat, alius ad aram fidei manus, alius si hoc pu-
tatis, nubes numeret orans, alius lacunaria, alius
animam suam Deo suo voueat, alius hirci. Vide-
te enim, ne & hoc ad irreligiositatis elogium cō-
currat, adimere libertatem religionis, & interdi-
cere opinionem diuinitatis, vt non liceat mihi
colere quē velim, sed cogar colere quē nolim.
Nemo se ab inuito coli vellet, ne homo quidē;
atq.

atque ideo & Aegyptijs permiffa eft tam vanæ
 fuperftitionis poteftas, auihus & beftijs confe-
 crandis, & capite damnandi, qui aliquem huius-
 modi Deum occiderit. Vnicuique etiam prouin-
 ciæ, & ciuitati fuus Deus eft; vt Syriæ Aftartis,
 [*Giraldus Syntag. i. inter deos topicos, locorum,
 regionū, urbium tutelares & custodes Astartem nu-
 merat, quæ faciem habuerit mulieris, reliquum ve-
 ro corpus piscis: Theophil. pro Venere accipit, quæ
 colebatur aſtri figura. D. Au. Iunonem putat; utran-
 que exiſtimatam eſſe Plutarchus in Vita M. Craſſi
 teſtatur. Lucianus, qui hac de re varias opiniones
 collegit, Syriam Deam Lunam uidetur intelligere,
 in opere de Dea Syriæ] ut Arabiæ Diaſares, ut
 Norico Tibilenus, ut Africæ Cæleſtus [*Vranus
 à Laſtancio dicitur*] ut Mauritaniæ reguli ſui
 [*Laſtan. i. cap. xv. Cyprianus martyr libro de ido-
 lorum uanitate*] Romanas, ut opinor, prouincias
 edidi, nec tamen Romanos dominos earum,
 quia Romæ non magis colantur, quàm qui per
 ipſam quoque Italiam municipali conſecratio-
 ne cenſentur, Cruſtuminenſium Deluétinus, Nar-
 nienſium Viridianus, Aſculanorum Ancharia,
 Volſinienſium Nerſia, Otricularum Valen-
 tia, Sutrinorum Murcea, Falifcorum Iuno Curi-
 tis, & pater Curis, unde accepit cognomē Iuno.
 Sed nos ſoli arcemur à religionis proprietate,
 lædimus Romanos, nec Romani habemur, quia
 non Romanorum Deum colimus. Bene quòd
 omnium Deus eſt, cuius, velimus nolimus, om-*

nes

nes sumus. Sed apud vos quoduis colere ius est præter Deum verum, quasi non hic magnus omnium sit Deus, cuius omnes sumus. *Atque hæc quidem Tertullianus. In hanc sententiam illa scripta sunt à Lactant. lib. i. cap. xv. ubi docet, quomodo quidam homines dii fuerint nominati; Si nulli, inquit, reges ante Saturnum, vel Vranum fuerunt propter hominum raritatem, qui agrestem vitam sine vlllo rectore viuebant; non est dubiū, quin illis temporibus homines regem ipsum, totamque gentem summis laudibus, ac nouis honoribus iactare cœperint, vt etiam Deos appellarent, siue ob miraculum virtutis (hoc vere putabant rudes adhuc & simplices) siue, vt fieri solet, in adulationem præsentis potentiæ, siue ob beneficia, quibus erant ad humanitatem compositi. Deinde ipsi reges, cum cari fuissent ijs, quorum vitam composuerant, magnum sui desiderium mortui reliquerunt. Itaque homines eorum simulacra finxerunt, vt haberent aliquod ex imaginum contemplatione solatium; progressique longius per amorem meriti, memoriam defunctorum colere cœperunt, vt & gratiam referre benemeritis viderentur, & successores eorum allicerent ad bene imperandi cupiditatē. Quod Cicero de nat. deor. docet, dicens; Suscepit autē vita hominum, consuetudoque communis, vt beneficiis excellentes viros in cælum fama ac voluntate tollerēt. Hinc Hercules, hinc Castor, & Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber. Et alio loco,*

loco, atque alio, In plerisque ciuitatibus intelligi potest, acuendæ virtutis gratia, aut quò libentius reip. causa periculum adiret optimus quisq. virorum fortium memoriam honore Deorum immortalium consecratam. Hac scilicet ratione Romani Cæsares suos consecrauerunt, & Mauri reges suos. Sic paulatim religiones esse cœpere, dum illi primi, qui eos nouerant, eo ritu suos liberos, ac nepotes, deinde omnes posteros imbuerunt. Et hi tamē summi reges ob celebritatē nominis in prouincijs omnibus celebrantur. Priuatim vero singuli populi, gentis aut vrbis conditores, seu viri fortitudine insignes erant, seu femina castitate mirabiles, summa veneratione coluerunt; vt Aegyptij Isidē, Mauri Iubam, Macedones Cabyrum, Pœni Vranum, Latini Faunum, Sabini Sancum, Romani Quirinum. Eodem vtique modo Athenæ Mineruam, Samos Iunonem, Paphos Venerem, Lemnos Vulcanum, Naxos Liberum, Apollinem Delphi. Sic per populos atque regiones varia sacra suscepta sunt, dum grati homines esse in suos principes cupiunt, & quos alios honores vita carentibus deferant, inuenire non possunt. Præterea pietas eorum, qui successerant, plurimum contulit ad errorem; qui, vt diuina stirpe nati viderentur, diuinos honores parentibus detulerunt, deferriq. iusserunt. An ne potest aliquis dubitare, quomodo religiones Deorum sunt institutæ? &c. *Haud his dissimilia scribit Arnobius in lib. aduersus gentes*

tes: ex quibus sanè perspicuum est Christi aduentu
 ora dæmonum occlusa, atque idolorum cultum peni-
 tus fuisse sublatum: quod aperte ostendunt etiam Cy-
 rillus lib. VI. in Iulianum; Niceph. cap. XVII. lib. I. Eu-
 seb. lib. V. cap. I. Io. Chrysost. lib. contra gentiles de
 Daphnis oraculo, quod ferre non potuit vicinum se-
 pulchrum Babylæ martyris, neque eo illic extante,
 de rebus futuris respondere. Lactant. lib. IV. cap.
 XXVII. Quanto sit Dæmonibus crucis signum terro-
 ri; Cum dijs, inquit, suis immolant, si assistat ali-
 quis signatam frontem gerens, sacra nullo mo-
 do litant, nec responsa potest dare consultus va-
 res. Idem pluribus testantur recentes historiae de no-
 uo orbe conscriptæ; cum docent easdem superstitione-
 nes, Idolorum simulacra, templa, oracula promulga-
 tione diuinæ legis corruisse; ceteras Dæmonum falla-
 cias, præstigias, & veterum errorum tenebras Euan-
 gelij ac veritatis luce discussas. D. quoque Athana-
 sius Orat. contra Idola, post crucis triumphum refri-
 xisse Idololatriam, dæmonum technas atque artes
 euanuisse dicit. Et lib. de humanit. verbi, signo crucis
 magica omnia reprimi, veneficia frangi, Idola vni-
 uersa contemni ac deserui. Constantinus Magnus Chri-
 sti sacris initiatus, legem tulit, quæ Idololatriam fun-
 ditus tolleretur, statuas euerteretur, diuinationem, atq.
 execranda sacrificia aboleretur. Auctor. Euseb. lib. II.
 de vita Constantini Imp. Rufin. Eccle. Hist. lib. II. cap.
 XIX. Sozom. lib. II. cap. V. Ex statujs, inquit, quæ
 pretiosam habebant materiam, & in reliquis
 quicquid alicuius videbatur esse momenti, igne
 disci-

discriminabatur, & si qua erat pecunia, reipub. deputabatur. Ea uero, quæ ex ære artificiose fabricata erant, vndiq. Constantinopolim, ciuitatem Imperatori cognominem, ornatus gratia deferebantur, quæ etiam nunc publice in vicis & hippodromo, & Basilijis constituta, visuntur. Ex his quædam Pythiæ diuinatoris Apollinis, & Musæ Heliconiades, & ex Delphis tripodes, & vulgatus ille Pan, erant; quem Pausanias Lacedæmonius, & Græcæ ciuitates post bellum aduersus Medos motum, obtulerant. Templorum vero alia ianuis, alia fastigijs nudabantur, alia aliàs neglecta ruebant, & interibant. Euertebantur etiam tum temporis, ac funditus exterminabantur, primū, quod in Aegis Ciliciæ Asclepio sacrum fuerat, deinde Veneris, quod erat in Aphacis circa Libanum montem, & Adonin fluiuium. *Et cap. vi.* Complures aliæ ciuitates vltro templa sua & statuas demolitæ sunt, & domos oratorias ædificarunt. *Niceph. lib. vii. cap. xlix.* Urbem porro recens conditam cum multis alijs decorauit ornamentis, tum præcipue varijs generis simulacris & statuis; quas ex Græcorū tēplis, ideo solo æquatis, vt obliuionē erroris illis induceret, huc trāstulit: Multæ etiā vrbes religione mutata, templisq. deorū direptis, simulacra, vt Imperatori gratificarentur, Constantinopolim perferenda curarunt. *Constantini pietatem Theodosius senior imitatus, Idolorum cultum, qui Constantini lege interire iam cæperat, prorsus extinxit.*

L Auctor

Auctor Rufinus hist. Ecclesiast. lib. II. cap. XIX. & XXIII. & Aug. lib. V. de Ciuit. cap. XXVI. Theodosius, inquit, simulacra gentilium vbique euerenda præcepit, satis intelligens nec terrena munera in dæmoniorū, sed in Dei veri posita esse potestate. *Niceph. lib. XII. cap. XXV.* Eodem porro tempore, inquit, maxima etiam Alexandria excitata est turba, talem ob causam. Postquam fidelissimus Imperator Ecclesijs, quantum potuit, pacem præstitit, aduersus Græcos errores omne conferens studium, constitutiones tulit, quibus sanxit, vt simulacrorum delubra, vbiq̃ue locorum in imperio suo inuenirentur, ab ipsis fundamentis euerterentur. Nam maximus ille Constantinus, qui ingentem quidem, minorem tamen virtute & gloria sua consecutus est laudem, & primus verā pietate imperium exornauit, cum omnem (vt ita dicam) terrarum orbem in Idolorum cultu insanientem inuenisset, sacrificare quidem dæmonibus, prorsus prohibuit: aras autem eorum non sustulit, mandato illo promulgato, vt deorum templa clausa, quo à nemine adiri possent, seruariantur. Idem filij eius fecere. crudelitatis enim esse putarunt, repente prorsus tantā instituere mutationem: satius esse existimantes, quietis consilijs paulatim homines ad veram pertrahere religionem. Iulianus autem, vt impietas reuiuisceret, fecit, errorisq̃ue & deceptionis flammam plurimum auxit. Post hunc Iouinianus acta illius abrogans,

rogans, Idolorum cultum suppressit. Idem à Valentiniano, qui Europæ Imperium habuit, factum. Huius vero frater Valens, religionē quidem omnem, ut statis cærimonijs coleretur, admisit; in eos autem solos, qui fidem irreprehensibilem profiterentur, aperte hostili fuit animo. Quapropter in imperio eius toto libationes, & sacrificia simulacris, ab eis, quibus hoc placitum erat, offerebātur, ignis in altaribus accendebatur, epulationes publicæ, & numine afflatorum discursationes in foro peragebātur; & sacerdotes Bacchi choreas ducebant, & cum scutis discurrentes canes concerpando necabant; nihil denique earum rerum reliqui faciebant, quæ primo earum inuentori probrum & fœditatem attestantur. Quæ sane omnia adhuc celebrari solita, cū religiosissimus Imperator comperisset, radicitus sustulit, modisque omnibus aboleuit. Tum vero Theophili opera iussio promulgata est, ut Alexandriæ idolorum templa euerterentur, procurationem talem ipsi illi iniungens, &c. Romæ quoque eiusdem Imperatoris edicto omnia veteris superstitionis sacra abrogata sunt, & sacerdotiorum redditus fisco adtributi. Hæc de idolis, eorumque vanitate ex grauissimis auctoribus attulisse sit satis.

Laniat nos, quotidie inuocando Deum suum.]
 Quantopere torqueantur & cruciantur sanctorum hominum pietate, ac precatione, Christi que nomine & potestate hostes humani generis, ex his, quæ su-

pra retulimus, veterum scriptorum locis ac testimonijs constat. Hoc ipsi impuri spiritus palam profitentur, et quidem aut coacti atque inuiti, vt Dei veri potentia, & piorum virtus, & ipsorum demonum imbecillitas cognoscatur, aut etiam sua peruersa voluntate, vt apud impios & Idolorum seruos in inuidiam atque odium veros Christi cultores adducant. Huius rei exēpla in Sanctorū vitis passim reperies.

Vir meus Getulius (aliās Zoticus) cum fratre suo Amantio Tribuni cui] figurata locutio, qualis apud Ouidium IV. Fast. Ilia cum Lauso de Numitore sati. apud Virgilium I. Aen. Cana Fides & Vesta. Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt. Vide Seruium. apud Apuleium lib. III. de suo equo loquentem, Praclarus ille pector meus cum asino, capita conferunt, in meamq. perniciem illi consentiunt. Et lib. X. Postquam finitum est illud Paridis iudicium, Iuno quidem cum Minerva tristes, & iratis similes à scena redeunt, indignationem repulsæ gestibus professæ. Aliqua exemplaria habent, cum fratre suo Amantio, Tribuno tuo.

Ne idolis consentirent ad immolandum.] Re-
ctus ordo verborum erat, Ne consentirent ad immolandum idolis. mori maluerunt, quàm adduci, vt Idolis sacrificarent. Fortium videlicet virorum virtus & domesticum exemplum stimulos addidit sanctissimæ feminae sua sponte alioqui ad veram laudem gloriamque currenti.

Dijs omnipotentibus.] Epitheton stulte ac perperam falsis Dijs attributum, quod vnius & veri Dei

Dei proprium est. pluribus enim conuenire non potest, ut ratio manifesta conuincit.

Ad fanum Herculis.] De quo supra, quantum satis est, diximus.

Alapis cædi] Beda, Vsuarius, & Martyrolog. Rom. habent, palmis cæsa. vsitata & frequens in Martyrologijs phrasis. sic S. Dorothea palmis, & SS. Agatha & Prisca in B.R. uti etiam xvi. Kal. Iunij sanctus Torpetes, cæsa scribuntur. Hæc tria vocabula quidam synonyma putant, cum colaphus græce alapa latine dicatur, sed non semper verum id esse, certa & aperta testimonia docent. Matth. cap. xxvi. Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt. Alij autem palmas in faciem eius dederunt. Marc. xiv. Et cæperunt quidam conspuere eum, & velare faciem eius, & colaphis eum cedere: & ministri alapis eum cædebant. Ioan. xviii. Vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu. Iuuenius presb. lib. iv.

Tunc sanctam Christi faciem sputa improba complent,

Et palmæ in malis, colaphique in vertice crebri Insultant.

Sedulius lib. v.

Sacrilegas mouisse manus: non denique passim Vel colaphis pulsare caput, vel cedere palmis, Aut spueri in faciem plebs execranda quieuit.

Ille tamen patiens subiecto corpore totum Sustinuit, nostræque dedit sua membra saluti.

Nâq. per hos colaphos caput est sanabile nostrum.

Hæc sputa per Dominū nostram lauere figuram,
His alapis nobis libertas maxima plaufit.

Prudentius in Apotheosi, contra hæresem, quæ Patrem passum affirmat.

Hanc igitur non flagra secant, non sputa saluiis
Aspergunt, alapis non vexat palma relisis.

Martialis lib. v. epigr. i. xii.

O quàm dignus eras alapis, Mariane, Latini.

Ex his locis apertissime patet, ut alapam pro percussione, quæ palma, hoc est, manu dilatata infligitur, sic colaphum pro pugno accipi. confirmat Terentij auctoritas, qui Adelph. Act. xi. Scen. i. cum dixisset,

Ne mora sit, quin pugnus continuo in mala hæ-
non multo post addit, (reat.

Homini misero plus quingentos colaphos
Et Scen. xi. (infregit mihi,

omnes dentes labefecit mihi:

Præterea colaphis tuber est totum caput.

Pugnus & palma quid sint, Cicero plane declarat libro, qui Orator inscribitur, Zeno, inquit, cum compresserat digitos, pugnumq. fecerat, dialecticam aiebat eiusmodi: cum diduxerat, & manum dilatauerat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat. & lib. ii. de Fin. Rhetoricam palmæ, dialecticam pugno similem esse dicebat, quòd latius loquerentur Rhetores, Dialectici autem compressius. Pugnus igitur siue colaphus compressa manu, alapa dilatata incutitur. Palma à grammaticis definitur planum illud, & ex parte concavum manus, quod in digitos
de-

desinens decore patet. Cic. offic. III. Ibi cum palam
eius annuli ad palmam conuerterat, à nullo videba-
tur; ipse autem omnia videbat; idem rursus videba-
tur, cum in locum annulum inuerterat. Virgil. VIII.
Aeneid.

-- rite cauis vndam de flumine palmis
Sustulit --

Interdum totam manum significat; Virg. I. *Aen.*

-- duplices tendens ad sidera palmas,
Et lib. II.

-- teneras arcebant vincula palmas.

Hoc itaque pœnæ atque ignominia genere, quod
ipse Dominus noster primus pertulit, femina potis-
simum pro Christiana fide afficiebantur. In Græcis
Euangelij exemplaribus non hæc nomina, sed ver-
ba sunt *παλίζειν*, alapas impingere, siue palmis cæ-
dere: & *κολαφίζειν*, colaphos infringere; quo verbo
per translationem vsus est Paulus, cum II. Corinth.
XII. dixit, Datus est mihi stimulus carnis meæ, ange-
lus Sathana, qui me colaphizet, hoc est, exerceat,
cruciet, vexet, exagitet, angat. palma autem percu-
tere, depalmare Q Labeo dixit, vt Gellius refert
lib. XX. cap. I. L. Næratius fuit egregiè homo impro-
bus, atque immani recordia. Is pro delectamento ha-
bebat, os hominis liberi manus suæ palma verbera-
re. eum seruus sequebatur, crumenam plenam assiū
portitans, & quemcunque depalmanerat, numerari
statim secundum XII. tabulas, quinque & viginti as-
ses iubebat.

Principalis curiæ Tiburtinæ.] Principales sunt

L 4 decu-

decuriarum primi, à quibus distributionum omnium forma procedit, ut est in C. L. IV. Th. de ext. mun. Hos intellexit Tertullianus libro de corona militis, dum ait, Coronatur et vulgus nunc ex principalium proprietatum exultatione. Hi aut x. erant, aut v. aut xx. pro curiarum amplitudine ac numero. Inde decem primi Curiales. L. II. C. Th. de quæst. L. XLIV. coniuncta, L. XLII. C. Th. de his, qui super Rel. cont. L. XXXIX. C. Th. de Episc. & CL. Vt autem in schola domesticorum vel notariorum est primicerius caput scholæ, quem sequuntur decem primi: ita in curia est summo loco primus curiæ, L. Alexandrinis infra L. CXXVII. C. Th. eod. tit. ut in senatu princeps senatus, qui primus sententiam rogatur, & inde ab eo sunt quinque aut decem, aut viginti primi. Primo curiæ similis est, qui à Gregorio maior populi appellatur: Principalibus, qui Scabini antiqua satis appellatione, ut Consules, vel Iurati, vel Capitolini, vel Pares reliquis, qui præter eos, consilij publici causa euocari solent in curiam. Ex comment. ad L. XXXIII. X. Cod. tit. XXIX. & lib. XII. Cod. tit. XXV. Erat ergo Eugenius præcipuus & primarius Curie senatusque Tiburtis, ut genere, virtute, sapientia præstans.

[In Suburbano eiusdem ciuitatis sepeliuit.]
Qua in parte agri Tiburtini hoc S. Symphorose prædium fuerit, ignoratur. Tiburi certe proximum ac vicinum fuisse ipsum Suburbani vocabulum docet. Nam fundus, hortus, ær, rus, prædium, villa Suburbana dicuntur, quæ sub vrbe seu extra urbem sunt. Tibure quidem in templo S. Vincentij mart. exigua
crypta

crypta monstratur, quæ priscis seculis extra urbem in huius fortasse S. matronæ suburbano fuisse existimatur; postea pomærio prolato, mœnibusque ampliatiss, intra superiorem urbis ambitum inclusa. In ea crypta B. Symphorosam cum filiis aliquandiu per ea tempora delituisse, cum Romanorum principum in Christianos furor et impietas desæuîret, nullius quidem certi auctoris testimonium, sed tamen constans ac vetus apud Tiburtinos opinio & fama confirmant. Ceterum sanctæ martyris corpus sepulcro filiorum postea illatum fuisse necesse est, ubi eius nomine Ecclesiam constat ædificatam, de qua paulo post dicetur.

Alia vero die.] Quo id modo sit accipiendum, harum Notarum initio admonuimus.

Circa Herculis templū.] Cur ibi potissimum sancti martyres necati sint, hanc suspicor causam, vel quia is locus celebrior ac frequentior erat, & urbis quasi umbilicus, vel quia impij homines dijs suis se gratificari putabant, si Christianos Herculei nominis ac numinis contemptores, in ipsius Herculis cōspectu mactarent & immolarent.

Septem stipites figi, & ibi eos ad trochleas extendi.] Trochlea, siue trochalia, aut rechamū dicas, ut ex Vitruuij lib. x. cap. xi. patet, tractorij generis est machina, cum æreo aut ligneo orbiculo, siue rotula, quæ per axiculum versatur, traiecto fune ductario. utimur hac machina vel subleuandis ad altitudinem & operum collocationes oneribus, vel haurienda è puteis aqua. Fiunt vero trochleæ, auctore

(Isido-

Isidoro Etymolog lib. XIX. cap. XI. ad similitudinem
 O litteræ Græcæ octauæ, dicunturque à trochis, id
 est, rotulis. In summo autem stipite, siue palo alliga-
 ta trochlea ad hominum suspendium & cruciatum
 genus equulei videtur esse.

Primum Crescentem præcepit in gutture trāf-
 figi.] Sic Beda, & B. R. in quo Crescentium legi-
 mus. In his autem duobus nominibus sæpe variant
 auctores.

Secundum Iulianum in pectore pungi.] In
 Bedæ Martyrolog. scriptum est, Lucianum, vitio ni-
 mirum Librarij. B. R. Crescentio guttur ferro transfi-
 gitur, Iuliano pectus confoditur.

Tertium Nemesium in corde percuti.] Beda,
 In corde transfigi, B. R. Nemefio cor transuerbera-
 tur. Id vero ita transfixum hodieque post annos
 MCCCCLXV. seruatur, & cernitur.

Quartum Primitium in vmbilico vulnera-
 ri.] Beda, Per vmbilicum. B. R. Primitiuo trañcitur
 vmbilicus.

Quintum Iustinum auersum per dorsum per-
 forari gladio.] Beda, Per membra distentum scindi
 per singulos corporis nodos atque iuncturas: B. R.
 Iustinus membratim secatur.

Sextū Staeteum in latere vulnerari.] Beda, lan-
 ceis innumerabilibus, donec moreretur, in terra con-
 figi. B. R. Staeteus telis configitur.

Septimū vero Eugenū à summo vsq. deorsū
 findi.] Beda, findi à pectore vsq. ad inferiores par-
 tes B. R. Eugenius à pectore in duas partes diuiditur

Proijci

Proijci in foueam altam.] Locus hic intrane
urbem Tiburtem, an iuxta, an procul fuerit, ex hac
historia intelligi haud quaquam potest; qui autem ex
antiquo more nascentis Ecclesiæ videat in honorem
sanctorum martyrum ibi potissimum templa à fide-
libus ædificari consueuisse, ubi illi aut passi, aut sepul-
ti fuisset, nō dubitabit eum locū in fundo nunc Mas-
seorum, Romæ nobilis in primis familiæ, affirmare, in
quo hodie parietinæ cernuntur peruetusti templi,
quod via Tiburtina septimo ab Tibure, nono ab Ro-
ma lapide Christiana quondam pietas his sanctis
martyribus & matri exstruxit. Accedit aucto-
ritas tum Romani Breuiarij, quod hunc ipsum locum
designat, tum Tiburtinæ ciuitatis, cui eundem agrū
Septem fratrum nominare mos est. In hac porro Ec-
clesia Sanctorum corpora tamdiu requieuisse neces-
se est, donec à Stephano Pont. Max. Romam, vti ce-
lebriori ac tutiori conderentur sepulchro, quemad-
modum mox docebimus, fuere translata. Hunc ve-
ro locum in agro Tiburtino fuisse non negabit, qui ex
antiquis scriptoribus nouerit agrum Romanum an-
gustis admodum finibus olim circumscriptum. Qua
de causa Latini, cum vrbe exire à Consulibus iube-
rentur, quinque millia passuum ab vrbe abesse iube-
bantur, quòd hoc minimum intervallo à Latino Ro-
manus ager seiungeretur; etsi ex Liuiio Tiburtes an-
tea docuimus agro aliquando à Ro. multatos fuisse,
id tamen hanc nostram sententiam neutiquam labe
factat.

Biothanatos.] Biothanati græce ij dicuntur,
qui

qui non naturali morte extinguuntur, sed vi necati occumbunt; Βία enim vis est, δαυατος, mors. hoc verbum Iulius Firmicus in Astrologicis libris frequenter usurpat. Lampridius in Aeliogabalo, Et predictum eidem erat à Sacerdotibus Syris biothanatū se futurum. Seruius Aeneid. IV. Dicunt, inquit, physisi biothanatorum animas non recipi in originem suam. Persuasum erat antiquis Ethnicis eas animas sedibus ac cœtu beatorum excludi. Apud Tertullianum lib. de anima, si mendum abest, biothanatos legitur. Cassianus collat. XI. de Discretione cap. V. Quamobrem, inquit, pro meritis laborum tātorum, & annorum numerositate, qua in eremo perduravit, ac miseratione et humanitate summa, ab his, qui eius compatiiebantur exitio, vix à presbytero & abbate Paphnutio potuit obtineri, ut non (inter biothanatos reputatus) etiam memoria & oblatione pausantium iudicaretur indignus. Sed hoc loco eum biothanaton Cassianus appellat, qui mortem sibi consciuit; αὐτοδαυατος alio nomine à Grecis vocatur. Pro his vero Conciliorum decreta prohibent oblationem offerri. Id etiam Cassiani verbis significatur, cum religiosi illi Patres Heronem senem, qui diabolica fraude deceptus sese præcipitè in altissimum puteum dederat, atque inde ægre extractus triduo nihilo magis facti pœnitēs in sua persuasione perierat, sacræ oblationis auxilio priuandū censebant. Hanc porro vocem ut contumeliosam atque infamem quondam fidei hostes Christianis hominibus obiectare solebant; uti hodie, qui manu carnificis

ficis intereunt, eorum nomen ac mortem mala & sinistra fama plerunque subsequitur.

Post hæc quieuit persecutio anno vno & mē-
sibus sex.] Per illud, post hæc, ne intelligas statim
à nece horum martyrum conquiesse hostilem saui-
tiam & furorē; sed longe post, nempe anno salutis
CXXXV. imperij vero Hadriani XVIII. vt initio in no-
tis ad S. Getulium diximus.

Sub die xv. Kal. Augusti.] XVIII. Iulij, hunc
item diem Martyrolog. Rom. & B. R. adscribunt: Be-
da vero, V. swardus, & Ado, quintum Kal. Iul. hoc
est, XXVII. Iunij.

Romæ in Basilica B. Archangeli Michaelis.]
Hanc ædem in porticu siue Iunonis, siue Mercurij
positam, ex veteribus Diaconiis vnā esse vel ex eo
constare posse existimo, quòd in eam hæc sacra cor-
pora tunc fuerint deportata. Quærendum vero est
cur eò potissimum, & a quo Stephano, & quare
translata sint. Stephanus I. ex S. R. E. archidiacono
Pont. Max. Impp. Cæss. Valeriano & Gallieno Au-
gustis ob Christianam confessionem occisus est anno
humanæ salutis CCLVIII. quo tempore Idololatria
regnante neque hæc, neque alia erat in vrbe Roma
Ecclesia; Stephanus II. tertio Pontificatus die, non-
dum consecratus aut coronatus, repētina morte de-
cessit, vnde à plerisque Pontificum numero eximi-
tur, & qui in eius suffectus est locum, Stephanus III.
ab omnibus ferè scriptoribus secūdus vocatur, crea-
tus anno salutis DCCLII. cum esset Diaconus Card.
cum fratre suo Paulo, qui ei successit, à Zacharia an-
tea

tea factus, seditque an. v. dieb. xxix. Hic pontificijs clarus virtutibus, Aistulphi xxii. Longobardorum in Italia regis auaritia & tyrannide coactus in Galliam vltiorē contendit & Pipinum regem, in Italiam euocauit aduersus impium ac superbum tyrannum: quē Pipinus Papiæ obsessum æquas pacis accipere condiciones coegit, vt nimirum Aistulphus Exarchatum Rauennæ, & Pentapolim (hæc complectebatur Ariminum, Pisaurum, Concham, Fanum, Senogalliam, Anconam, Auximum, Humanam, Aesium, Forum Sempronij, Montem Feretri, Vrbium, Territorium Balnense, Calles, Luceolos, & Eugubium, cum castris, & finibus ad hæc oppida pertinentibus, vt ex Ludouici Pij priuilegio apparet, quo hæc donatio confirmatur) Ecclesiæ Rom. ab ipso adempta, & quæcunque alia occupasset, se restitutum sacramento iuraret, atque obsides xl. in Franciam adducendos daret. Quæ cum Aistulphus fecisset, Pipinus in Franciā hyeme iam sæuiente reuertitur, Stephanus Hieronymo Pipini fratre, et Fulrado abbate Pipini iussu comitantibus, Romam repetijt. Sequenti anno DCCLV. Aistulphus ad pristinum ingenium rediens cum certum alioqui ad reddenda loca spatium impetrasset, nihil promissorū exoluit: sed tumultuario exercitu Rauennæ conscripto, in agrum Rom. incursiones facere cæpit, & loca suburbana omnia populatus igni ferroque vastare, & cæmiterijs sepulchrisque sanctorum martyrum violatis, sacra eorum ossa fædè atque impiè dissipauit; inde ad urbem oppugnandam trium mensium ob-
dione,

dione, accessit, Narnia prius, quam paulo ante per Frācorum legatos reddiderat, occupata. hæc Anastasius Bibliothecarius in vita Stephani siue secundi, siue tertij, quæ in suam de regno Italiae historiam Sigonius transtulit. Ab hoc itaque Stephano horum martyrum corpora, ne à nefario ac perduto rege eruerentur, ex suo antiquo sepulcro sublata, & in urbem per id tempus translata fuisse quis dubitet? Idem Stephanus cum Diaconus Cardinalis esset, huic S. Archangeli Michaelis diaconia forsitan præfuit, ut hæc illi causa fuerit, cur eam potissimum ædem, his sacrosanctis reliquijs locupletare ac nobilitare voluerit. Potest altera causa proferri, & verior, si marmor in ea æde quondam positum fidem facit, in quo legitur inscriptio, quæ docet temporibus Domini Stephani iunioris Papæ, illam fuisse vel dedicatā, vel à Theodoto olim Duce, tunc Primicerio sedis Apost. et ab huius patre Benedicto Diacono à solo exstructā pro remissione omnium peccatorum & animæ suæ salute. Placuit ergo religioso Pōtifici tēplum suū aut dedicatū, aut cōditū ætate hoc munere cohonestare. Ceterū hæc sacra ossa sub ara maxima eius Ecclesiæ cōdita, Pio IV. Pont. Max. cum illud altare, quod extra hemicyclū, seu tribunal, siue, ut Ecclesiastici scriptores loquuntur, absidē, hæctenus fuerat, ad mediū hemicycli parietē transferretur, detestata sunt, atque in loculum, siue arcā fenestratā, vitroque translucidam, ut populo ad pium cultum & venerationem statim diebus exponerentur, transposita. Cum vero per eam pietatis speciem, visendi-
que

que facultatem, multis Pontificis concessu aliquid ex Sanctis reliquijs auferendi praberetur occasio, & in dies illæ minuerentur, iccirco anno salutis M.D.LXXXVII. ad VI. Kal. Octob. Marianus Perbenedictus Camers, Episc. Marturanensis, & almæ vrbis Gubernator, qui eius ædis olim Canonicus fuerat, sub eodem altari primario sancta ossa prisco more, nunquam deinceps visenda, reposuit, marmoreo sepulcro, quod suis fecit impensis, inclusa, & hoc epitaphio atque inscriptione signata,

SS. Martt. Symphorosa, eiusque viro, et. VII. Filijs

Mar. Perbenedictus Episcopus Marturan. Almæ Urb. Gub. Aedis huius olim Canonic. Fecit. 1587.

EO ex loculo tunc VIII. fragmenta sacrorum ossiū accepta sunt, & antea anno MDLXXXIV. sexto Kal. Decemb. Pontificatus Gregorij XIII. tertio decimo desumptæ fuerant eiusdem Pontificis pia liberalitate hæ pauca reliquiæ, De capillis ac velo capitis. S. Symphorosa; crus integrum, & capitis frusta duo, & frustum costæ eorundem S. Symphorosa, eiusque viri, & filiorum: quæ reliquiæ ea sunt condicione concessæ, vt Tibur ad nouum templum Societatis Iesu ornandum deferrentur. Nam Tibure in tanto sacrarum ædium numero, quantum egregia veterum Tiburtinorum pietas & religio excitauit, nulla

nulla B. Symphorosa, seu filiorum nomine constructa
 visebatur : quòd ciues videlicet ea contenti forent,
 quam via Tiburtina, vbi sancta corpora quiesce-
 bant, septimo ab Tibure milliario positam, religio-
 se colerent ac frequentarent. Sacris inde reliquijs
 Romam translatis, atque ecclesia temporum pertur-
 bationibus collapsa, Tiburtes siue dolore animi ob
 amissum tam pretiosum thesaurum, consternati, si-
 ue rei vel publicæ vel priuatæ angustijs impediti,
 neque veterem instaurare, neque nouam in vrbe, cū
 maxime cuperent, condere potuerunt. Sed eorum
 pijs optatis ac votis diuina bonitas nunc demum re-
 spondit, cum templum Christiana munificentia Mat-
 thæi Contarelli (cuius egregijs virtutibus, & sin-
 gularibus in Societatem Iesu promeritis nulla par
 esse potest oratio) S. R. E. in tit. S. Stephani in Cælio
 monte presbyteri Card. ad vsum collegij Societatis
 Iesu optimo, & cōmodissimo vrbis loco ædificatum
 sanctæ Symphorosa nomine sibi voluit dedicari. Quo-
 circa eorum venerandæ reliquiæ, quas diximus, li-
 gnea effigie inaurata inclusæ sunt, capilli quidem &
 velum in cauo capite, ossa verò in pectore, vitreis
 pellucentia. In altera item effigie cranium S. Getu-
 lij eodem modo continetur (Hæc effigies eam refert
 imaginem, quam S. Zotici nomine trabeatam cum
 corona depictam vidi in abside parvæ ac vetustæ
 ædis S. Andreae cognomento in Pallara, quæ quidem
 ædes olim prope viam sacram & Titi Vespasiani
 fornicē in ea parte ædificata Palatij, cui Palladium
 fuerat nomen, à palladio, antiquissimo Palladis li-

M gneo

gneo simulacro, Troia aduecto, ibique collocato, postea Ioannis VIII. Pöt. max. ornata est sepulchro, & proximis hortis Capranicæ gentis, à Dominico S.R. E. presb. Card. Capranico sub Xysto IV. summo Pontefice paratis & instructis. ex Blond. lib. I. Instauraræ Romæ, 76. hic etiam annis abhinc cccc. monasterium, quod in Rituali Vaticano M. S. Palladij nominatur, fuisse opinamur) Sunt & duo integra capita ex XI. mill. Virgg. & theca cū reliquijs sanctorum Gregorij, Aleridi Episc. Hildesemensis, & Paulinæ ex eodem sodalitia XI. mill. Virgg. Colonia Agrippinensi allatis. Hæc omnia XVI. Kal. Aug. hoc est, pridie natalis S. Symphorose ac filiorum, magna cum pompa, & celebri Tiburtis cleri populiq. concursu Tibur delata sunt. æstivi temporis molestiâ, & rei frumentariæ per id anni tempus in agris curam & sollicitudinem vicit hominum studium & religio. Haud ita multo antè fama & spes sanctarū reliquiarum, mirificam Tiburtibus expectationem attulerat. Quapropter ingenti animorum lætitia, maximo plausu, piæ voluptatis sensu singulari, apparatu denique tanto exceptæ sunt, quantum tenues ciuium opes, & temporis angustia patiebantur. Deportatæ sunt humeris sacerdotum Societatis Iesu per vices sacro oneri subeuntium. Obuiâ extra portam inferiorem vsque ad B. Deiparæ Virginis adē, villæ Mecænatiæ subiectam (in ea enim Ecclesia, quam Societas Iesu XLV. iam abhinc annis possidet, substituerunt sacræ reliquiæ) supplex processit cum Episcopo clerus, & omnium ordinum sacræ familie,

milia, laicorumque cum suis vexillis collegia & sodalitates. Tota vrbe parietes, quæ pōpa ducebatur, aut peristromate, aut arborum erant. ramis prætexti: fonticuli passim per canaliculos derivati: Arcus seu fornices honoris causa uarijs locis ad tēpus extructi, atq. apto carmine inscripti, et pictura ornat.

Primus ad Episcopium hos sub imagine Sanctorum, habebat uersiculos.

Saluete, inclyti martyres

Nostri, nunc ciues cælici;

Vestris orationibus

Nos ferte in cælestia.

Alter ad primarium templum S. Laurentij, in foro Vlmī,

Bellica victori panduntur stemmata Martis.

Quid tibi victrici? palma triumphus erit.

Tertius ad S. Valerij ædem

Cum martyr Christi redeas cum prole, triūphos

Constitui ciues hos voluere tibi.

Quartus ad Ecclesiam S. Dominici

Perpetuo Tibur respice, Diua, tuum.

Quintus ad forum triuij.

O sancti heroes; patrias agnoscite sedes.

Reliquijs veniat gratia vestra comes.

Supra ianuam noui templi Societ. Iesu.

Hanc ædem tibi, diua parens, natisque dicamus.

Tu modo in hac patriæ vota precesque iuua.

Ad hos fornices, & ad templi fores Italica decantata sunt carmina, atque in ipsis supplicationibus per viam latini hymni, qui sequuntur.

M 2 Vrbs

V R B S clara prisco sanguine,
Ipsaque Roma antiquior,
Parens virorum fortium,
Ocellus orbis Itali;
Extolle pulchrum verticem,
Profunde lymphas largiter,
Lætosque pompa nobili
Effunde cœtus ciuium;
Tuamque ciuem maximam,
Sponsam Getuli martyris,
Septem beatam filijs
Nunc Sympherusam suscipe.
Hæc post pericla plurima,
Longumque & atrum carcerem
Ad Christianæ ducitur
Professionis glotiam.
Moles repente saxea
Sacro alligatur vertici,
Christum ipsa tollens laudibus
Amne in profundo mergitur.
Statim relicto corpore
Ad astra fertur spiritus.
Hic palmæ adeptus præmia
Cæli potitur gaudijs.
Vrbs Roma tota est hæc henus
Gauisa sanctis ossibus,
Orata sed nunc Tiburi
Partem remisit patriæ.
Te, Sympherusa, & coniunge,
Et prole felix liberum,

Nunc

Nunc obsecramus, vt tuæ
Semper memor sis patriæ.

Amen.

Pande triumphalem, Tibur prænobile, portam,
Clara triumphato ciuis ad hos te redit.

R E C T O R supreme cælitum,
Et dux sacrorum martyrum,
Huc ad preces Tiburtium
Aures benignus admoue.

Sit fas tuorum munerum
Partem referre paruulam,
Vt mente læta & supplici
Grates agamus debitas.

A te datore scilicet
Vrbis situm pulcherrimum,
Cælum salubre agnoscimus,
Solumque frugum fertile.
Magna hæc: sed illa maxima,
Ad quæ, relictis ceteris,
Iustis repleti gaudijs
Luce hac canenda pergimus.

Lux nanque fulsit annua,
Qua Sympherusa filijs
Septem decora, vt solibus,
Auxit choros cælestium.

Hoc nempe præstat omnibus,
Nostris fuisse è ciuibus,
Quibus, tuo pro nomine

M 3

Vitam

Vitam dedisti vt funderent.
 Accedit his sollemnijs,
 Complura quòd post sæcula
 Delata matris segmina
 Romana ab vrbe visimus.
 Tu nunc tuorum martyrum
 Nostrum rogatu ciuium
 Fac esse nos, vt poscimus,
 Partem tuorum ciuium
 Auctor piorum munerum,
 I E S V, tibi sit gloria
 Cum Patre, sancto & Spiritu
 In sempiterna sæcula.

Amen.

*Alia præterea epigrammata parietibus templi
 affixa hic adscribenda existimauimus.*

De SS. Martyribus Symphorosa &
 septem filijs Epigrammata.

I.

Igne perit genitor, mater pia mergitur vndis,
 Et iaculo soboles, cuspide, fune cadit.
 Conspirant elementa neci, nanq. inclyta virtus
 Cunctorum vires perdomuisse potest.

II.

Insolitam aspiciens ferri per Tiburis urbem
 Pompam Anio, tales fudit ab ore sonos.
 Agnosco causam: vobis hæc munera reddit

Et

Et decore, & nostris Tibris adauctus aquis.

III.

Obruta fluminibus cur saxo colla premuntur,

Corporis & molem mole gravare iuvat?

Artibus hoc faciat ni gens instructa dolosis:

Ipsa quoque in cælum libera mēbra volent.

Terra bonis sed ne tantis viduata maneret,

Tibur habet corpus, spiritus astra tenet.

IV.

Aegra animo natos oculis & voce petebat

Ingenti sobolis vlnere fixa parens,

Et subito, ò duro, dixit, mihi parta dolore,

Nunc maiore etiam deripienda mihi.

Siccine mors pretio veniet, quo credita vita est?

Nec pluris vitæ munere funus erit?

Hæc illa: excepit superis sic nuncius oris:

Quæ dabitur natis vita, perennis erit.

V.

Inclyta quid septem muro quòd clauferis arces

Roma, triumphales tollis ad astra comas?

Cernis vt ætherios totidem Tiburtia montes

Mœnia circundant liberiore sinu?

Qui reliquos tantū superant in vertice, quantū

Auricomus Titan astra minora premit.

Desine nunc cellos iactare ad sidera colles

Desine Roma tuos, Tibure victa suis.

VI.

Aeterni cineres, & condita membra sepulchro,

Quorum animas virtus sidera ad alta tulit:

Cernitis vt gaudet meritos nūc Tibur honores

M

4

Reddere,

Reddere. dum gremio condita templa fouet,
Mœnia tam sacro arrident celebrata triumpho,
Et patrio exultant reddita membra solo,
Lætatur magno tellus percussa fragore,
Et recinit lætos vocis imago sonos.
Sed quid cum superis mortalia munera donis?
Hæc homines præbent, præbuit illa Deus.

VII.

Tibure septenis surgebat fetibus arbos,
Digna arbos Latij nobilitate soli:
Impia gens rapidas Anienis merfit in vndas;
Sed meliore sui parte locata polo est.
At fetus stricto ferijt gens improba ferro,
Queis dedit ad cælum sanguinis vnda viam.
Gratia cur laticis, cur tanta est sanguinis? olim
Commisto Christus sanguine fudit aquas.

VIII.

Vt patria miserè pulsa est pia mater ab vrbe,
Est quam natorum casta sequuta cohors,
Vrbs duro ingemuit grauitè concussa dolore,
Murmure & hos dulci visa dedisse sonos,
Haud ego te patiar, superis gratissima proles,
A patrio longo tempore abesse solo.
Aurea nanque ætas meliori pignora fetu
Cum dabit, o quantis es decoranda bonis?
Fauſta dies iterum, qua vos lætissima viſam.
Inſolita dabitis qua mihi luce frui.

IX.

Funere manſuram peperit ſibi femina vitam,
Femina ſub fluuij gurgite merſa neci.

Non

Non satis hoc, septē comitata est mortua natis.

Pleiadum qualis sole cadente chorus.

Ciuiбус æthereos auxisti femina ciues,

Edideras partu quos generosa tuo.

Præmia si tantos respectant vlla labores,

Septima sunt palmæ præmia danda tibi.

X.

Urgetur pœnis natorum turba piorum

Innumeris: mater præcipiatur aquis.

Suspensi telis alij per inane petuntur:

His caput, his lacerum vulnere pectus hiat.

Morte cadūt varia, mors est tamē omnibus vna;

Quòd parit hanc vnus relligionis amor.

XI.

Mortalem soboli vitam moritura dedisti,

Immortale decus prolis honosque parens.

Mortua iam cælo fruëris melioribus annis,

Da tecum vita nunc meliore frui.

Te per & humana, supera vscemur & aura:

Parta erit hæc precibus, fletibus illa tuis.

Quis veram te dein nostri neget esse parentem,

Cum dederis vitam viua, cadensque Deum?

XII.

Sensit vt illustri ferri sacra pignora pompa

Per iuga, aquis Anio facta superba suis;

Lætus arundineum vitreis caput extulit antris,

Et simul hos rauco fudit ab ore sonos.

En nostris ditatus aquis quàm digna rependit

Pro tantis Tiberis munera muneribus?

Currite vos liquide strepitati murmure lymphæ

Vnum hoc pro cunctis sat mihi munus erit.

Filij ad matrem. XIII.

I felix, i sacra parens in prælia sæua:
 Nec tua natorum pectora turbet amor.
 Te quoq. mox sequimur, simul hinc, simul ibi-
 mus vnâ,
 Membra feris dantes dilaceranda modis.
 Qui te cunque manent isto in discrimine casus,
 Et nos, cara, manent, quos habet vnus amor.
 Eia age, quid cessas? septem redimita coronis
 Conscendas pedibus sidera celsa tuis.

Mater ad filios. XIV.

Quid trepidant animi, matris certissima proles?
 Dulce est pro sacra religione mori.
 Mors brevis æternos pariet sine fine triumphos:
 Ecce patet cælum; fer generosa gradum.
 Prima necê subeo, princeps per vulnera in astra
 Tollor; adhuc metues me super astra sequi?
 Ecquid erit, quâdo comitata in vulnera matrê,
 Conspicuo soboles scandet honore polum?

Filij ad matrem. XV.

I dilecta Deo genitrix, imitata maritum,
 I celer, & fuso sanguine in astra vola.
 Matris ad exemplum proles in funera curret,
 Vulnere & excepto matre cadente cadet.
 Verè aquila es; natos docuisti prima volatus:
 Te sequimur passi vulnera, tela, necem.

*Illo biduo templum frequentissimum fuit, & pie-
 tas ciuium magna propter noui ædificij pulchritudi-
 nem, & sanctarum religionem cultumque reliquia-
 rum*

rum, et causam Iubilei suscipiendi, quod eam ob rem
Xystus v. Pont. Max. libens conceſſerat. Neque ve-
ro poſtea alacritas populi ſtudioſumque deferbuit, ne-
que pius animorum calor refrixit, ſed potius in dies
inualuit, hodieque accreſcit, ſanctis nimirum marty-
ribus ſuorum ciuium, & piorum ad ſuum patroci-
nium gratiamque cōfugientium mentes ac vota re-
ſpicientibus, ita prorſus, vt nunc demum Tiburtina
ciuitas ſanctos alumnos ac patronos videatur agno-
ſcere: dum illorum opem ac patrocinium experitur;
& memoriam ſuorum martyrum tot ſeculis apud ſe
pane inter mortuam renouat, & quanta poteſt ma-
xima reuerentia colit. Adſunt, adſunt ſuis cultoribus
& clientibus beatiffimæ illæ animæ, quæ corporis
vinculis glorioſè feliciterque ſolutæ ad cælum euo-
larunt, ubi ſempiterno æuo fruuntur. Teſtis eſt præ-
ter ceteros uitæ integritate, prudentia, & morum
grauitate inſignis ſacrorum antiſtes, qui pro fratris
ſui filio paruulo ægroto, atque in uitæ diſcrimē addu-
cto hos ſanctos martyres cum nuper eo in templo
ſupplex oraret, uoti compos illico factus, incolumita-
tem puero impetrauit. Idem templum paucis poſt
diebus, hoc eſt, XIII. Kalen. Octobr. eiufdem anni
M D L XXXVII. auctum eſt ab integerrimo do-
ctiſſimoque uiro Io. Andrea Crucio, ciue & episc.
Tiburtino alijs ſacroſanctis reliquijs, partim in æde
S. Angeli, quæ eſt in montis eius cacumine, qui
altiſſimus ad meridiem vergit, diſtatque ab Tibu-
re III. prope mill. partim in Eccleſia S. Sabbæ,
epiſcopio proxima, XVI. Kal. eiufdem menſis reper-
tis,

tis, quas indicat hæc altaris inscriptio.

Anno Domini MCXXXVIII. Indictione XI.
Mense Decembri, die XXIII. ad honorem Domini N. Iesu Christi, & B. Mariæ semper Virginis, & B. Andreæ, & Sabbæ, & ad honorem Sanctorum, quorum reliquiæ hic sunt, de ligno crucis, de vestimentis Domini, de veste M. D. & I. B. Stef. M. D. S. Sabbæ, Cæsarij, Hippolyti, Nicolai. D. L. S. D. Zotici, Felicis. *Altera item inscriptio in marmore templi S. Angeli alias ostendit reliquias,*

Anno Domini MCXX. Indictione XIII. mense Julio, die III. translatae sunt Sactorum reliquiæ in monasterium S. Angeli de monte Vallinarcensi.

S. Primitiui, Zotici, Amantij, & Quirinæ sub temporibus Domini Io. Andreæ Abbatis.

Anno deniq. MDLXXXVIII. XVI. kal. Aug. in eadē S. Symphorosa effigie, cuius supra fecimus mentionem, posita sunt alia reliquiarum fragmenta, illa, quæ ante descripsimus, una cum vitreo vasculo, quo sacri eorundem sanctorum martyrum pulueres & fragmina cõtinebantur, ex eadem arca S. Angeli in foro piscario sumpta.

Faxit Deus, ut sua cum gloria, suorumque honore Sanctorum in terris & veræ pietatis cultus, & optata salus animarum in perpetuum propagetur. Ipsi Deo, Deique Matri, & beatis martyribus, Sanctisque omnibus sit honor, & gloria in omnem æternitatem.

F I N I S.

INDEX IN NOTAS.



A



Edis, pro ædes in
nominatiuo. 41.
Aesculapij ædes
Romæ. 40.
Albulæ aquæ. 88.
Albunea nympa seu Sibylla.
92.
S. Alexander Papa & martyr.
122.
Altus pro profundo. 92.
Amantius Tribunus. 22.
Anienis ortus. 112.
Aqua Marcia. 105. Claudia.
106. Anienis. 107.
Arx, pro colle. 80.
Atestinarum horti Tibure. 95.
Audiens & Auditor, pro ca-
thecumeno. 31.

B

Baptizandis quid faciendum,
24. & seq.
S. Bartholomæi templum Ro-
mæ. 41.
S. Benedictus Abbas. 109.
Bibliothecæ insignes Ital. 84.
Biothanatos quid. 171.

C

Catechismus quid. 30.
Catechumenus quid. 30. 31.
Cerealis Vicarius. 20.
Christianorum persecutio sub
Traiano & Hadriano. 9.
Christo templum ædificare vo-
luere Hadrianus, & Alexan-
der Imp. 5.

Claudius Venardus Gallus.

120.

Competentes, qui dicantur. 24.

Constantinopolis quando de-
dicata. 138.

Consulatus aliquando Præfe-
tus vocatus. 37.

Crucis signo magica omnia re-
primuntur. 160.

Cynthius Sabellus Card. po-
pæ Honorius III. 47.

D

Dæmones unde dicti. 143.

Defensoris officium Ecclesia-
sticum. 127.

Dies variis modis accipitur.
60.

Dij quarundam gentium. 141.
157. 159.

E

Emplastratio, genus inficiōis
89.

Ererum, hodie Mons rotundus
48.

S. Euphemie templum Tibu-
re. 124.

Eusebij Cæsariensis vita. 56.

S. Exuperantius. 50.

F

Fauni ædes Romæ. 41.

Febris sanum Ro. 441.

Fœderis formula. 65.

Fœderatæ ciuitatis ius. 74.

Fridericus I. Imp. Tibur resti-
tuit. 113.

Gauis,

G

Gauis, Sabinorum ciuitas. 19.
38.

Gelasius 1. Pont. Ecclesiam S.
Euphemie Tibure dedicat.
124.

SS. Generosus & Quirinus mar-
tyres. 121.

S. Getulius, sine Zoticus. 12.

Gregorij. Neocæsarien. exem-
plum. 153.

H

Hadrianus Imp. Christianos.
persequitur. 9. Iudæos de-
let. 14.

Hadriani ortus & obitus. 10.
epistola. 13. villa. 97. 129.

S. Herculani martyrium. 113.

Hierosolyma solo æquata. 14.
restituta & Aelia nuncupa-
ta. 14.

Honorius 1. Pont. templum S.
Seuerini Tibure ædificat.
124.

Hortorum Atestinorum descri-
ptio. 118.

I

Idolum, quid. 138.

Insula Tiberina Ro. 41. 42.

S. Ioannis Calybitæ templum.
41. Nosocomium. 42.

Iouis Feretrii, Statoris, Capi-
tolini, Custodis, Sponsoris,
Victoris, Vltoris, Tonantis
templa. Romæ. 38. 39.

Italia in xvij. prouincias di-
stincta. 36.

Iudæi sub Hadriano cæsi. 14.

Iudæos primus Pompeius do-
muit. 35.

Iulius Africanus histori-
cus. 56.

L

Lacus Regillus, nunc S. Praxe-
dis. 65.

Laici Christianam doctrinam
tradunt. 21.

S. Laurentius Tiburtinorum
patronus. 121.

Libamen, pro sacrificio Mis-
sæ. 32.

Libri Elephantini qui. 84.

M

Magiæ artes inanes. 150.

Marci Ant. Mureti carmen de
hortis Tiburtinis Atestino-
rum. 120.

Marianus Perbenedictus Epi-
scopus Marturan. 176.

S. Martinæ Ecclesia Romæ. 45.
46.

Martis templa Romæ. 42.

Martyrio affecti sub Hadriano
12.

Matthæus Contarellus Card.
16.

Minutius Fundanus Asiæ pro
cos. 13.

Missa, vnde dicta. 31.

Missa, pluribus nominibus ap-
pellata. 32.

O

Otho III. Imp. Tibur obsidet.
113.

P

Pænitentia necessitas. 24. 25.

Palatium Romæ vnde appel-
latum. 130.

Palatium Neruæ, Constantini,
Sessoriani, Licinij, Decij,

Antonini Pij, Dioclet. 133.

Palma & colaphus. 165.

Pantheon templum Romæ. 39.

Pentapolis. 174.

Perusia à Totila obsessa. 113.

Phantasia quid. 34.

Phantasma quid. 25.

Plinius Secundus iudex aduer-
sus Christianos. 9.

Proconsul qui. 37.

Reli-

R

- Reliquiæ SS. Symphorosa & filiorum Romæ repertæ. 16.
 Reliquiæ aliorum Sanctorum Tibure. 122. 123.
 Remissa, pro remissione. 32.
 Rituale vetustissimum Cencij Sabelli. 47.
 Roma, vrbs domina, æterna, orbis regina. 59. capta à Gothis. 111. suo ambitu septem montes complexa. 130.
 S. Romualdus Abbas. 113.
 SS. Romula & Redempta virginis. 122.

S

- Sabini agri fines. 18.
 Saluatoris imago à D. Luca picta. 121.
 Serenius Granius Legatus Africae. 13.
 S. Seuerinus conf. 121. eius templum. 124.
 Sibyllæ quot. 92.
 Sibyllæ Tiburtinae templum. 93.
 Simplicius Papa Tibure Ecclesiam S. Petri condidit. 124.
 S. Symphorosa, vnde dicta 61. matrona Tiburtina mar. 125.
 S. Symphorosa templum. 16. 176. reliquiæ. 16. 176.

T

- Tiberis, antea Tibris. 89.
 Tibur, vrbs à quo condita. 62.
 Herculi sacra 81. à Gothis capta. 110. ab iisdem instaurata. 112. ab Othone iij. obfideretur. 113. à Friderico i. ampliatur. 113. multis sanctis ciuibus celebris. 121.
 Tibur altum. 87. dulce. 86. fertile. 87. gelidum. 86. glaciale. 86. Herculeum. 81. hybernium. 86. humidum. 81. pomosum. 87. pronum. 72. superbum. 80. supinum. 72. vacuū. 86. vdim. 80. vuidum. 81.

F I N I S.

- Tiburis antiquitas & nobilitas. 63. amœnitas. 78.
 Tibure custoditur Syphax rex, & Zenobia regina. 99. moritur Eugenius iij. Pont. 116.
 Tiburtes Herculem colebant. 81. Iunonem. 86.
 Tiburtina arx à Pio ij. exstructa. 114. bibliotheca 82. uua oleagina, ficus nigra de præcocibus. 89. calx, charta emporetica. vua duracina. 90.
 Tiburtina amœnitate aut securitate delectati permulti. 90. 91. Catullus. 79. 94. Horatius, & Augustus. 96. Totilas. 109. Fridericus I. Imp. 113. Eugenius. iij. Pontif. 114. Fridericus Ahenobarbus. 117. Honorius. iv. Pont. 117. Pius ij. Pont. 118. Atestini Cardinales. 118.
 Tiburt. oleum. 90. Lapis 88. fructus omnis generis. 90. oues. 90. hædus. 89.

V

- Vicarius quis dicatur. 20.
 Villa vnde dicta. 133. eius parres. 134.
 Villæ magnificentissimæ in Tiburtino, Cassij. Pisonis, Vari. 91. 95. Metelli. 94. 95. Lepidi, Mæcenatis. 94. Vopiscii. 95. Patroni, nunc Cruciorum, Centronij. 97. 105.

X

- Xystus. i. Pont. 29.

Z

- Zenobia regina capta à Rom. 99. & in triumphum ducta.
 S. Zotici caput, & corpus. 16.
 SS. Zotici plures. 17.



ERRATA.

Pag. Lin. Errata

14	25	que.
15	27	characteribus.
29	27	munu sobire.
49	12	instituebant.
61	6	in choat.
67	23	Tiburtinsque.
70	16	Nomeutanque.
	25	Tirbutes.
78	20	Ablunæ.
79	2	autumnant.
	6	feu Tiburs.
	8	expulsi.
87	12	valer.
92	30	catarra.
93	29	front.
102	19	aut.
103	21	tumultu,
	22	Augusta.
107	20	inchoauit.
108	27	dustus.
121	11	in compertum.
128	26	tonurare.
129	16	putas.
133	12	spendoris.
137	6	Verbone.
142	7	venerabuntur.
163	28	cruciantur.

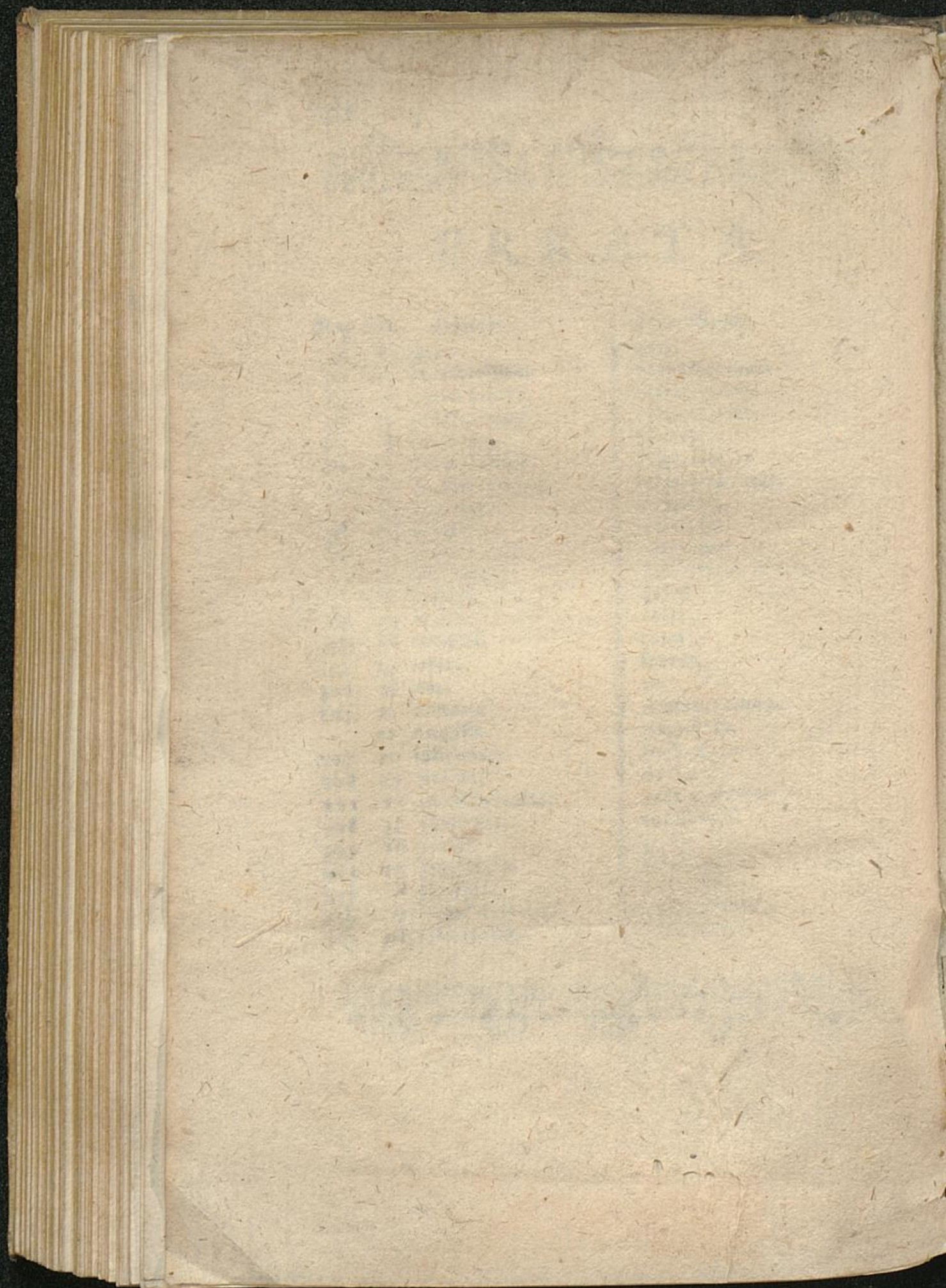
Corrections.

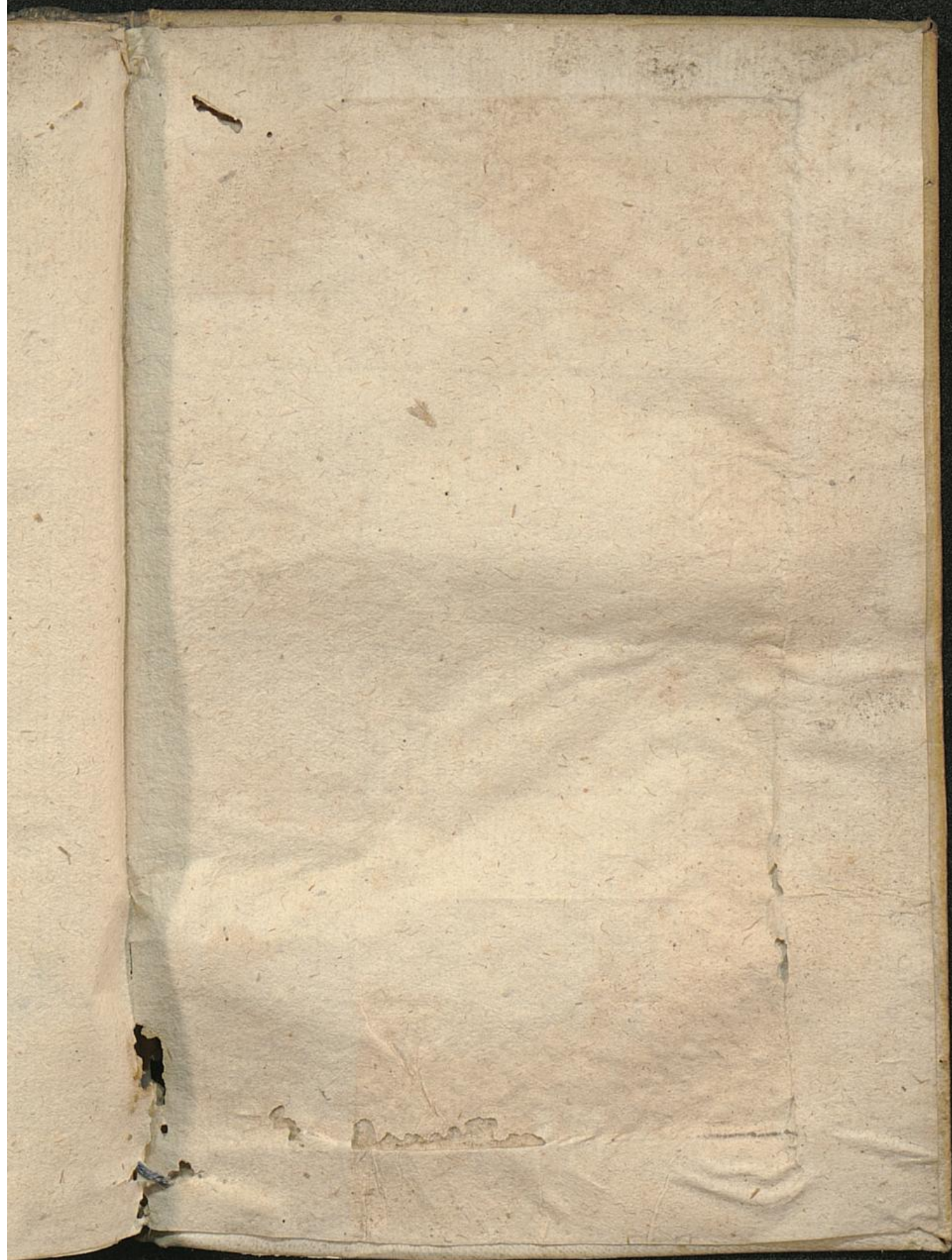
quæ.
characteribus.
munus obire.
instituebant.
inchoat.
Tiburtinisq.
Nomentanique.
Tiburtes.
Albunæ.
autumant.
sive verius Tibura.
expuli.
valet.
catara.
fronte.
vt.
deleatur coma.
Augustam.
inchoauit.
dustus.
incompertum.
tonsurare
putat.
splendoris.
verbone.
venerabantur.
Crucientur.

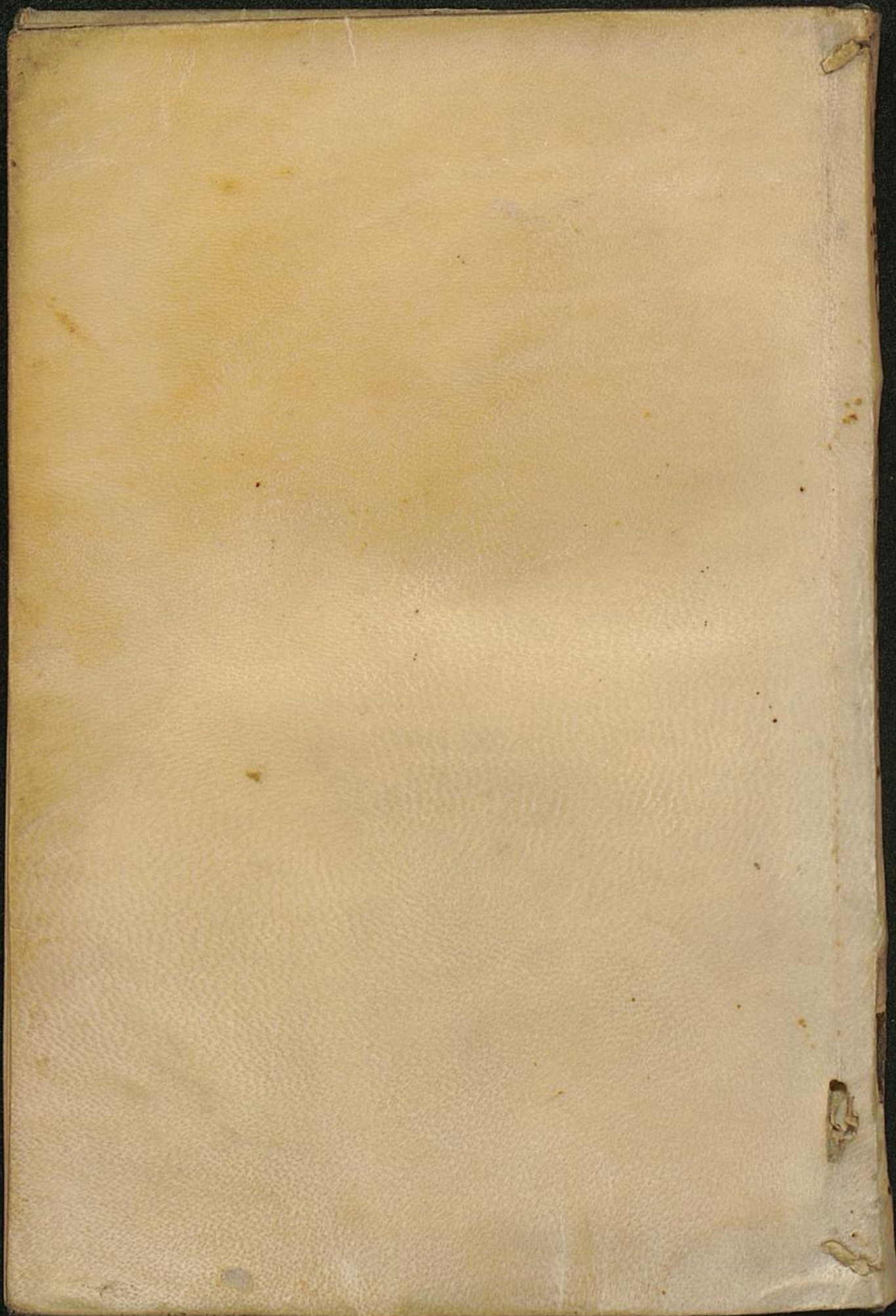


2

2







37